TOMORI VIOLA

A PARASZTSÁG SZEMLÉLETÉNEK ALAKULÁSA

A parasztság szemléletének
és eszméltségi fokának
lélektani vizsgálata

Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma
Szeged
1935

BEVEZETÉS

Az itt következő tanulmány elsősorban egy érzelmi momentumból: a magyar parasztság problémáinak személyes életünkhöz való szubjektív közelségéből született. Szegeden és a számunkra önként adódott, hogy a ma — virtuális értelemben — legértékesebb magyar néprétegnek, a parasztságnak válságos fordulója bennünket is megérintsen.

Ennek a kérdésnek parasztromantikától mentes és lehető sokoldalú vizsgálata magányos kutatót nem sok reménységgel biztatna. Ezért jelentős a szerző számára, hogy megindulásától kezdve tagja egy oly közösségnek, mely éveken keresztül, gyakorlati szociális falumunkája során módot adott a parasztság életének illúzióktól ment, közvetlenközeiből való megismerésére, másrészt olyan szellemet alakított ki, mely tudományos érdeklődésünket életközelségben tartotta.

Ez a munkaközösség a tanyai agrársettlement mozgalom és az abból kinőtt Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma. *

* V.o. a mozgalom alapítójának és vezetőjének, Buday Györgynek írásai a Nyugat 1933. 2. számában, a Társadalompolitikai Füzetekben (1933), a Nouvelle Revue de Hongrie 1933, VII., az Orsz. Szociálpolitikai Évkönyvben 1935, stb.

Másrészt, mivel a parasztlélekről különböző szakterületek kutatói, vagy jóindulatú érdeklődők annyi és oly ellentétes képet rajzoltik, csábító volt a kérdés, hogy az ellentétek ezen tömkelegében lehet-e valamely összeegyeztető szempontot találni. Megközelíthető-e szavakkal az a sajátos paraszt lelkület, melynek élő és ható voltát alig lehet kétségbevonni. Ha a parasztról kifejlett, tartalmi vonásokat állítunk, alig találunk a lélektan körében oly »tulajdonságokat«, melyeket indokoltan a parasztságra ne vonatkoztathatnánk, így a parasztot gőgösnek, brutálisnak, pazarlónak minősítő állítások a maguk igazának bizonyítására ép annyi érviet sorolhatnak fel, mint az alázatos, szelíd, takarékos stb. tulajdonságok állítói. Az ok abban rejlik, hogy az effektív kifejlett és megnyilatkozó tulajdonságok már annyira összetettek és különböző lélektani gyökerekből származóak, hogy *csak* ezek vizsgálata már szinte eleve kizárja az egységes kép rajzolhatását. Ha azonban mindezen tulajdonságok lélektani alapját vizsgáljuk, — a lélektani gyökerekig visszamenve, — akkor szinte kézenfekvő a probléma megoldása s úgy véljük, megtalálhatók azok az alapvető, primer beállítódások is, melyek a parasztlélek ezerarcú képének összefoglaló egységet adnak. Ezért nyúltunk α pszichológia módszereihez, melyek bár csak relative is sikerült tisztázása és alkalmazása sokat köszön a Várkonyi Hildebrand vezetése alatt álló s egyre tisztábban kibontakozó szegedi lélektani iskolának.

Ez a tanulmány csak elindulás azon az úton, mely még hosszú évek munkáját kötelezi el a parasztiélek kérdéseinek vizsgálatára.

Szeged, 1935. április 7.-én

TÖMÖRI VIOLA

ELSŐ RÉSZ

I.

Közösséglélektan

A közösségi lélek létezésének felismerése WUNDT és MC. DOUGALL fellépése óta egyre tágabb teret hódít s az 1934-i tübingeni pszichológiai kongresszus előadásai már mind a közösségi lélektan korszerű problája köré csoportosultak. — így ért meg annyira a helyzet, hogy FÉLIX KRUEGER a kongresszus bevezető beszédében a következőket mondhatta: »Ha még mindig \ o Inának pszichológusok, akiknek a számára a közösségi élet nem nyújtana lélektani problémákat, úgy legfőbb ideje lenne, hogy ezek magukba vonulva, valamit erről tanuljanak.« Ha jelen soroknak nem is lehet feladatuk, hogy a közösség? lélek létezésének problémáját vitassák, nem mulaszthatjuk el, hogy ennek a számunkra is, nagyfontosságú kérdésnek jelentőségét ki ne domborítsuk.

Elmúlt az az idő, mely a közösséget alkotó elemeinek egyszerű összegeként értelmezte s a társadalmi jelenségeket pusztán gazdasági, kulturális, vagy legjobb esetben szociális problémának ismerte el. Hiszen kétségtelen, hogy a közösség tevékenységei és tevékenységeinek eredményei ezeken a területeken nyilvánulnak meg, azonban mindezek a tevékenységek csak a létező közösségi lélek megnyilvánulásának tekinthetők. — Épen így az individuum tevékenységei is gazdasági, kulturális és művészi területeken mozognak. Mégis senki sem tagadhatja, hogy az egy ember oly gazdag s anynyiféle életmegnyilvánulásai végső egységüket mégis az egyén legszubjektívebb bensőségétől, lelkétől

nyerik.[1] Az egyén minél teljesebb önkifejlését és önkifejtését célzó s az általános életesre felépülő egyéni lélek az, mely cselekedeteinket egységbe fűzi s mely törekvéseinket egységes cél érdekében organizálja. Azonban épen így a közösség életében is felismerhetők a közösség, faj, vagy legtágabb értelemben az emberiség minél tökéletesebb kifejlődését célzó egységes törekvések. Kell tehát mögöttük élő közösségi léleknek léteznie, melynek ezek a törekvések s az ezek nyomán létrejövő cselekedetek csak megnyilvánulásai.

Egyszerű példaként gondoljunk arra, hogy bárha az egyes foglalkozási ágak népességét gazdaságilag az illető munkaterületek piaci lehetőségei szabják meg, mégis sok szomorú kivételtől eltekintve, az egyéni arravalóságot egy egységes elosztó elv is irányítja. Ez teszi lehetővé, hogy az emberiség minden szükséges funkciójára arra hívatott alany teremjen. A közösségi lélek az az integráló tényező, mely az oly gazdagon differenciálódó és egymásról esetleg nem is tudva, külön-külön induló, gyakorlati és teoretikus kutató munkák végül mégis egységes, iegy cél érdekében való szerveződését lehetővé teszi. Ez a lélek az, mely pl. az egyre aprózódó szaktudományok indulásakor a könyvnyomtatás, majd később a rádió integrációs lehetőségeit kitermelte. Az egyén oldaláról tekintve a kérdést, ki ne érezte volna, hogy cselekedeteit egyéni szempontjain túl, sokszor egyszerűen csak »az emberek véleménye« formájában megnyilatkozó közösségi szellem is köti.

Ilyen és hasonló, tömegesen adódó példák felsorolását feleslegesnek érezzük, mert egyéni tapasztalataink és a tudományos lélektani kutatások eredményei egyaránt kényszerítenek annak a következménynek felismerésére, hogy: *a társadalmi jelenségek mögött egp azokat indokoló és cél érdekében egységbe szervező, élő közösségi lélek létezik.*

Az emberi élet problémáját, melyet a filozófusok hosszú évszázadokon keresztül a pszicho-fizikai ellentétben kereslek, WILLIAM STERN α személy-tárgy (Person—Sache) kettősségének alapján próbálja megoldani. [2] A személyre a következő definíciót nyújtja: »oly létező, mely részeinek sokasága ellenére reális, sajátos és önmagában értékes egységet képez s mint ilyen, részfunkcióinak sokasága ellenére egységes, célratörekvő tevékenységet fejt ki.« [3] Ezzel szemben a tárgyat az itt felsorolt jegyek mindegyikének ellenkezője jellemzi. Már ebből a definícióból kitűnik, hogy WILLIAM STERN szerrit a személy kategóriájába nemcsak az ember sorolható, hanem mindazon létezők, melyek a fenti tulajdonságokat magukon viselik. Ezen az úton mind szélesebb és szélesebb keretek felé törve, a személyek hierarchiájához jutunk. Ebben a hierarchikus sorrendben lényeges szerepet nyernek a különböző méretű közösségek. A közösség itt — természetesen — az egyéneknek csak olyan együttesét jelenti, amelynek tagjai nem valamely véletlen folytán, benső összetartozás érzése nélkül kerültek össze, hó nem, nhol a fenti definíciónak megfelelően, közös cél szervezi a közösség tagjait és cselekedeteiket sajátos egységbe. — Mi a következőkben kizárólag emberi közösségekről fogunk beszélni s iezt a kifejezést α fenti definíciónak megfelelően használjuk.

Feladatunk épen egy ilyen közösség, még pedig a paraszttársadalom szemléletének és eszméltségi fokának vizsgálata. — Lássuk, vájjon a parasztság, mint társadalmi réteg, rendelkezik-e mindazon jegyekkel, melyeknek alapján definíciónk értelmében közösségnek nevezhetjük. E szerint léteznie kell egy olyan jegynek, melynek alapján a paraszttársadalom tagjait minden más egyéntől megkülönböztethetően egy közösségek s nevezetesen a parasztság együttesének tagjai közé soroz-

hatjuk és amely jegy ezen együttes tagjait sajátos, reális és önmagában értékes egységgé fűzi össze. — P. BODE hasonló problémát fejtegetve, a földművelő munkában véli megtalálni ezt a jegyet. »A földjet a vetőmag befogadására előkészíteni, a termés fejlődését elősegíteni, azt érés után betakarítani és felhasználni, röviden ez minden földművielő munkának az értelme.« [4] E meghatározás azonban kizárólag a földművelésre vonatkozik, ezzel szemben, épen a hazai viszonyokat tekintve, nem zárhatjuk ki a parasztság »egyéb tevékenységét, így az állattenyésztést és a halászatot sem. Az állattenyésztés közben a földműveléshez hasonló motívumok szerepelnek, mint: az állatok születésének és fejlődésének elősegítése, a termékek számbavétele és felhasználása. A halászatnál még inkább érvényesül az a tendencia, hogy a paraszt a természet által szolgáltatott javakat *aknázza* ki. A parasztmunka mindhárom ágában jelentkezik a természethez való kötöttség s az a motívum, mely szerint a paraszt *inkább szolgálja, mint alakítja a természetet.* Nyilvánvaló, hogy épen ezen a ponton ma nagy változások mennek végbe s épen ezeknek számbavevése visz közelebb feladatunk megoldásához. — A paraszt reflektálatlanul benne van, benneél a természetben, s amennyiben azt alakítja, ezt mint a természet egyik funkcióvégrehajtója, eszköze teszi. A közös jegyet tehát a természettel *ilyen értelemben* való munkálkodás adja meg, de mivel ezt a jegyet épen a parasztság tevékenysége szolgáltatta, rögtön adódik a második lényeges jegy, az organizáló cél jegye is. Mégpedig az előbb említett tevékenység céljának képében. Ez a közös cél s az ennek szolgálatában végzett minden tevékenység, továbbá ezen tevékenységek körülményei, annyira rányomják bélyegüket a parasztság összes életmegnyilvánulására, hogy amint P. BODE idézi H. A. RIED szavait: »a paraszt csak mint csoport léte-

zik és hat... Fejlettebb kultúrfokon az egyénnek van stílusa s ez a stüus jellemzi birtokosát. A parasztnál a nemzetség, a vidék, a föld mutat ilyen stílust, mégpedig tájszólás, beszédmodor, szólásformák, népdalok formájában s ez a stílus jellemzi a *népi közösséget.«* [5] Mint ahogy az egyén stílusa az egyén lelkére jellemző, sajátossága csak az egyéni létek létezésével magyarázható, úgy a parasztság *közös* stílusa, életformája is feltételezi egy élő közösségi lélek létezését és csak azzal magyarázható.

Tehát beszélhetünk paraszt közösségről s el kell ismernünk a paraszt közösségi lélek létezését. Természetesen ezzel nem akarjuk azt mondani, hogy ez a létező közösség és ennek érzése tudatos. Ez azonban nem jelent ellenmondást, hiszen a mai lélektan is kifejezetten Őrizkedik attól, hogy a »lelkit« a tudatossal azonosítsa. A tudatos csak egyik része a lelki életnek s feladatuk épen az lesz, hogy egyrészt az eddig még csak feltételezett paraszt közösségi léleknek létezését és megnyilatkozási formáit közelebbről megvizsgáljuk, másrészt kutatás tárgyává tegyük, hogy ennek a közösségi szellemnek tudatosultsága milyen fokot mutat, vagyis az eszméltségnek milyen fokáig jutott el. Az egyénnek és természetnek a fenti meghatározás értelmében vett viszonya teremti és jellemzi a paraszt-közösséget, s látni fogjuk, hogy amennyiben ez a viszony változik, annyiban változik a parasztságnak, mint társadalmi rétegnek a közösségi jellege és sokszor egyenesen annak megszűnéséhez vezet.

Mivel a parasztegyedeket egyszerű összegüknél többet és minőségileg mást nyújtó egységbe szervező jegy épen a természethez kötöttség, vagyis a parasztságnak természeti környezetéhez való viszonya, ebből következik, hogy egy paraszt szemléletét nem csak szociális környezetének szelleme befolyásolja, hanem egyéb környezeti tényezők is. Így

mindenekelőtt fizikai környezete, mint pl. a föld, lakóhely, lakóház, klíma, stb. továbbá környezetének biológiai rétege: munkájához szükséges úgy épen tevékenységének célját tevő tenyésztett állatok, továbbá a biológiai környezet kiemelkedő rétege: az u. n. szociális környezet s végül az általuk kitermelt parasztkultúra termékei, mint mesterségies réteg. Ez utóbbit szándékosan nem nevezzük szellemi rétegnek, mert a városi kultúra deontológia világának nevezhető szellemi rétegével szemben a parasztkultúra termékei, népmívészet, szokások stb. lényeges különbözőséget mutatnak. Egyelőre megelégszünk azzal az eredménnyel, hogy a paraszt közösségi léleknek kialakulásában a legkülönbözőbb tényezők játszanak szerepet s egy paraszt lelki életét semmiképen sem vizsgálhatjuk a maga nem is létező elszigeteltségében. A dolog sokkal inkább úgy képzelhető el, hogy a fent röviden vázolt tényezők hatása alatt alakul ki az a közösségi szellem, melynek hordozói és egyben alakítói is a paraszt individumok.

Kissé erős, de szemléltető túlzással egy paraszt individuum lelki minőségéhez közelebb jutunk, ha az általános szellemből kiindulva vizsgáljuk az illető egyénre, mint elemre jutó részt, nem pedig megfordítva, az individuumokból rakjuk össze az egészet. Ennél az eljárásnál ügyelnünk kell arra, hogy az egy tag lelkülete nem nyerhető például e tényező esetén egyszerűen n-vel való osztás által. A szabály — ha létezik is ilyen—, sokkal bonyolultabb. Mégis tény az, hogy az egyénben az egész tükröződik s a parasztság szelleme szétdiffundál az egész közösségen s ennek a szellemnek jellemző tulajdonságai nem rögzíthetők külön-külön hordozó-csoportokra, mint szervekre. Bizonyos törvényszerűségek vannak ugyan, melyek szerint egyes csoportok az annyira sokszínű közösségi szellemnek inkább egyik, vagy másik jellemző

tulajdonságát uralják (pl. a paraszt férfi és női munkakülönbségek), de ezek a csoportok sohasem állanak elszigetelten egymás mellett s funkciójukat is a közösségi szellem szervezi az egész parancsoló egységébe.

II.

Miliőkutatás

A miliőkutatás[6] az utolsó évtizedekben egyre jobban foglalkoztatja a pszichológusokat és pedagógusokat. — A környezet hatásának kérdése ugyan már J. J. ROUSSEAUnál is teljes élességgel tűnik fel, de a rákövetkező visszahatás a múlt század pedagógiájában ismét a tisztán teorikus, filozófiai szempontoknak juttatott érvényesülést. Ismét a századforduló hozott változást s a NATORP nyomán meginduló pedagógiai vizsgálódások mind inkább az élet valóságából indulnak ki. A miliő szenepét az egyén életében különösen német és angol kutatók vizsgálják s a három utolsó évtized alatt a miliőkutatás területén bő irodalom is termett. Az angol s különösen az amerikai kutatás inkább pedagógiai célzattal vizsgálja ezt a kérdést. Amerikai pedagógiai és lélektani folyóiratok tele vannak idevonatkozó írásokkal, melyek különösen a behaviorizmus módszerével vizsgálják a miliőnek és egyénnek a viszonyát. A német kutatók ezzel szemben, inkább a kérdés szociológiai oldalát igyekeznek megfogni s a miliőkutatás nagy rendszerezői: ADOLF BUSEMANN és MÜLLER — FREIENFELS is a német tudományos élet képviselői.

A. BUSEMANN ezt a tudományágat, mint a *valósághoz való fordulást* jellemzi, s a következőket mondja: »ez a valósághoz való fordulás amennyiben közelebb marad az élethez, egyúttal az *egészhez való fordulást* is jelent, az elszigetelt egyesekkel szemben.« [7]

Tekintve, hogy az életben az egyén születés

útján magával hozott örökletes alapja és a miliőhatás állanak egymással szemben, mégpedig mindketten minél teljesebb érvényesülésre törekedve, sokáig így hangzott a kérdés: miliő *vagy* környezet játszák-e a döntő szerepet a személyiség kialakulásában. Míg a teorikus és főként az idealisztikus filozófiai alapon álló kutatás az egyén diadalát hirdette a külvilággal szemben, addig a mechanisztikus világszemlélet hívei szerették az egyént környezetének mechanikai okozatának tekinteni. A ma szintézisre törekvő világszemlélete a fenti kérdésre a miliő *és* egyén véglegesnek látszó feleletét adja.[8] A probléma ezzel azonban nem szűnt meg, pusztán a következő formában nyert új szövegezést: mi szerepe van az örökletes alapnak és mi a miliőnek a személyiség kialakulásában, illetve kialakításában? — A mai miliőkutatás tehát nem vizsgálhatja sem az egyént, sem környezetét különkülön, mégkevésbé tételezheti fel bármelyik ténye, zőnek a másik által való egyoldalú determináltságát. A két tényezőt együtt, mint miliő-egyén rendszert tekinti kutatása tárgyául, mégpedig dinamikus és funkcionális együttesükben. A parasztság szemléletének változását kutatva, szükséges ismernünk ennek a szemléletnek hordozóját és alakítóját, vagyis a paraszt miliőiegyén rendszert. Ennek a célnak az érdekében szükséges feladat elvégzését azonban csak két alapvető kérdés megvizsgálása után remélhetjük.

Első kérdés: hogyan tisztázhatjuk azt a két alapfogalmat, melyekkel operálni fogunk, vagyis mit nevezünk egyénnek és mit miliőnek?

Második kérdés: mi a miliő-egyén rendszerben az egyik és a másik tényező szerepe s miben áll egymáshoz való viszonyuk?

Az egyén definícióját már előbbi fejezetünkben megadtuk, így most legközelebbi feladatunk a miliő fogalmának tisztázása.[9] A miliőkutatás már

hosszú ideje gyakorlat volt, míg a fogalmak teoretikus tisztázása s a miliő bonyolult és sok elemre bomló volta nem nyert kellő figyelmet. Már PETERS és W. STERN ih hangsúlyozza a miliőrétegek szételemzésének szükségességét, de ez a feladat csak a legutóbbi években részesült kellő figyelemben, amikoris BUSEMANN és MÜLLER—FREIENFELS megkísérelték a gyakorlathoz szükséges teória kiépítését.[10] Tekintve, hogy ezen soroknak nem céljuk egy, csak önmagáért való teória kiépítése, hanem egy konkrét cél az, melynek érdekében kutatási eszközeinket rendeznünk kell, megkíséreljük az adott keretek között szükséges elméletet a magunk számára felépíteni. Eközben állandóan szemmeltartjuk a német teoretikusok eredményeit. Kiindulásul nevezzük miliőnek mindazt, ami az egyénre születése előtt az anyán keresztül, továbbá születése után hat. Ez a fogalmazás fedi Ugyan a kérdéses fogalmat, de túlságosan formai s tartalmi kifejtésénél nehézségekbe ütközünk. Ha azt kérdezzük, mi az, ami hat, azt felelhetjük, hogy az egyén lakóhelyének állandó természeti, szociális és szellemi rétege, bárha tényezők hatása — épen megszokottságuknál fogva — a tudatosított hatások köréből általában hiányoznak. Ezzel szemben egy-egy távolról érkezett hír vagy alig néhány napos és többé nem ismétlődő kirándulás, vagy egyetlen találkozás, szintén igen lényeges változásoknak lehet szülőanyja. Ide kell tehát sorolnunk földrajzi megkötés nélkül mindazt, amivel az egyén élete folyamán érintkezésbe kerül. Figyelembe kell vennünk továbbá, hogy néha épen oly tényező játszik alakulásunkban döntő szerepet, melyről mi magunk tudatosan számotadni nem vagyunk képesek, sőt még tudatosan magyarázott lelki fejlődésünk sem mindig a valóságos okot világosítja meg bennünk. Mivel tehát a nemtudatos hatásokat sem szabad kizárnunk, magunk nem von-

hatjuk meg a határt. Ép azért, mert az nem egyenlő az általunk tudatosan húzható határral. Tekintve be abba, hogy történelmi folytonosság egyik pillanatában élünk, — hogy a társadalmi kontinuitás legszembetűnőbb példáján kívül másra ne is utaljunk — időben s,em szeparálhatjuk magunkat. Konkrét határt vonni tehát sem időben, sem térben nem tudunk, azonban senki előtt nem lehet kétséges, hogy az idő negyedik dimenziójában is tekintett világmindenség nem lehet kielégítő meghatározása a miliő fogalmának.

Egy másik nehézség az, hogy ugyanazon hatás különböző egyének szubjektív átélésénél más és más eredményre vezet. Márpedig, ha miliő alatt azt értjük, ami hat, így ugyanazt a miliő elemet egyénenként más és más számítással kell figyelembe lennünk. Ebből a szempontból tehát annyi miliő van, ahány egyén. — A miliő így relációfogalomként jelentkezik s a reláció másik tagja mindig a személy. Ezért nem beszélhetünk miliőről és egyénről külön-külön, hanem mindig a miliőnegyén rendszert kell tekintenünk. Hatásuk vizsgálatánál mindig a kölcsönös hatást kell számbavenni, mert az egyén reaktív a miliővel szemben s egyrészt ugyanazt az objektív miliőt a maga számára szubjektív választással és színező átéléssel alakítja, emellett azonban aktíven résztvesz az objektív miliő alakításaban is.

Eddigi nyers és tág eredményünket így fogalmazhatjuk: mindenki számára egy és ugyanazon objektív miliő létezik, ezzel szemben mindenki más és más szubjektív miliőt él át. [u]

Mielőtt a miliőiegyén rendszer funkcionális együttesének tárgyalásába kezdenénk — mely hívatva van az itt szereplő fogalmak világosabb tiszzódásohoz is közelebb vezetni — terményének ígérkezik az objektív előfeltételeknek: miliőnek és egyénnek vizsgálata, fiktív sztatikus szétválasztá.-sunkbaji.

1.) MILIŐ

Az előző fejezetben talán sikerült már a miliő szóval önkéntelen ébredő földrajzi asszociációk téves kizárólagosságát bebizonyítanunk. Itt elég csak röviden felsorolni azon rétegeket, melyeknek elemzésére az utóbbi kutatások a hangsúlyt helyezik. Az ontológia és deontológia világának elemei egyaránt az objektív miliő körébe tartoznak, vagy még részletesebb felsorolásban: fizikai, biológiai, szociális réteget különböztethetünk meg. A parasztság társadalmi rétegét tekintve, az ontológia és deontológia világának osztályozása nem nyújt eléggé tagolt keretet, mert ebben az esetben kénytelenek lennénk az egész paraszt miliőt csak az első kategóriába sorolni. Hiszen — amint a parasztkultura részletesebb tárgyalásánál látni fogjuk, a parasztművészet, vallás és erkölcs nem az objektiv érték felismerése alapján való és ennek szolgálatában álló világ. Itt megelégedhetünk a természetes és mesterséges miliőrétegek megkülönböztetésével.

Az ilyen értelemben tagolódó objektív miliő, melynek határait az egész világmindenségig kell kiterjesztenünk, egyes emberek életében esetleg igen nagy gazdagsággal szolgálhat a szubjektív miliő anyagául. A mi esetünkben azonban bizonyos szűkítésekkel élhetünk. Ha kizárjuk vizsgálódásaink köréből az egyébként igen érdekes, rendkívüli esetek vizsgálatát s nem annyira nagy individuumokra, [12] hanem inkább a tömegekre érvényes eredményeket tartjuk becsesnek, akkor figyelembe kell vennünk a nagy, objektív miliő viszonylagosan önálló struktúrájú részegészeit. A minket érdeklő tömegek tagjai az objektív miliőnek csak bizonyos részegészeit bírják — térben és rétegződésben egyaránt — szubjektív miliőjük anyagául. Az ilyen szelektálás, már az egész közösség szubjektív, mégpedig közösen szubjektív szelektálásá-

nak jellegével bír, mégis az eredményül előálló — durva hibával kötöttnek mondható miliő — a közösség tagjai közt már mint más és más szubjektív átéléshez vezető objektív előfeltétel szerepel. Ilyen részegész nagyjából még ma is, s különösen az volt a múltban, a paraszt számára: a lakóhelyül szolgáló falu a hozzátartozó földekkel s mindkettőnek biológiai és szociális rétege, melyek mind egyúttal egy egész közösség számára szolgáltak objektív miliőül.

Az így kiválasztott objektív miliő részegészeket, melyek természetesen még nincsenek szükségképen földrajzilag is rögzítve, ezután rövidség kedvéért, miliőnek nevezhetjük. Hiszen minket a miliő kutatásnak épen ilyen esetei érdekelnek. A földrajzi rögzítést, amely a parasztság esetében még feltételezhető volna, azért nem engedjük meg, mert célunk a parasztság miliőkutatási problémáinak keretein túl, olyan elméleti megalapozást adni, mely egy más esetben a proletármiliő vizsgálatának gyakorlatát is lehetővé teszi. Ezt azért érezzük szükségesnek, mert a mai magyar viszonyok között épen ez a két réteg az, melynek lehető reális ismerete a szükséges építő munkához segítséggel szolgálhat.

BUSEMANN meglátását felhasználva, — aki az egyént a vele vándorló, mindenkori miliő középpontjának nevezi[13] — a fentieket a következő képpel szemléltethetjük. A miliő oly körlapnak tekinthető, melynek centrumában az egyén, mint a miliőt a maga számára megvilágító lámpás áll. A centrális megvilágítás következtében a körlap határai fokozatos elmosódással olvadnak bele a világmindenség objektív miliőiébe. Az egyén sajátosságai folytán — a megvilágítás nem terjed minden irányban egyenlő erősséggel, aminek következtében a megvilágított területek nem szabályos alakúak és ugyanabból a centrumból az egyéni megvilágí-

tás más és más egyén esetén különböző figurákat rajzol. Az egybeeső megvilágított területek színei is egyénenként változnak. Ennek a különböző irányban szelektáló és színező differenciának a gyökere az egyénben rejlik, ezért ezeknek a különbségeknek mélyebb okait a következő fejezetben tárgyaljuk. Itt elég azt megjegyeznünk, hogy az egyén tehát reaktív a miliővel szemben. Az egyén és miliő viszonylagos nagyságok.

A hasonlatunkban szereplő fénykorong természetesen vándorolhat, új és új területeket vonva megvilágításának körébe. A mi szempontunkból különösen érdekesek azok az esetek, mikor egy objektív miliő lehetőleg sok egyénnek, lehetőleg hosszú ideig szolgál szubjektív miliőjük anyagául. Ilyenkor ugyanis ugyanazok a fénykorongok hosszabb ideig tartó egymásra eséséből bizonyos, empirikusan is számbavehető törvényszerűségek adódnak. Ennek az esetnek tipikus példája mindkét minket érdeklő probléma.

A parasztmiliő esetében ennek az igazsága nem szorul bizonyításra, de könnyen kimutatható, hogy la proletármiliő esetében is ezzel a helyzettel találkozunk. Egy proletár esetében ugyan változik a toiliő, mégpedig földrajzi megkötöttség esetén a szociális miliőréteg egyéneinek hullámzó változásával. Emellett azonban, a proletár maga is vándorolni kénytelen a munkapiac nyújtotta lehetőségek szerint. Azonban a proletárt, műit egy *közösség* reprezentáns tagját tekintve, a proletármilliő lényegileg ugyanaz marad s főként ugyanaz marad a proletár és miliőjének *viszonya.* Ugyanaz marad pedig azért, mert a proletár számára a nagyváros s a nagyváros összes rétegeinek képét az ahoz való, — s épen bérmunkás helyzetéből folyó — viszonya szabja meg. A paraszt miliőkutatás gyakorlatával szemben itt tehát még új komplikáció lépett fel, a probléma lényege azonban nem változik.

Eszerint tehát bizonyos környezet típusok jönnek létre, melyek vizsgálata azonban pusztán empirikus törvényszerűségekhez vezet. [14]

Nemegyszer megesik, hogy egy tipikus környezetből épen a törvényszerűséggel ellenkező hatást mutató egyén nő ki. Tehát pusztán durva becsléssel, elhanyagolással s a jövőre vonatkozólag csak valószínűséggel dolgozhatunk. Azonban épen ezen elhanyagolások és valószínűségek állandó, szigorú ellenőrzése, illetve szemelőttartása képesít arra, hogy folytonos szűkítések után a valóságnak megfelelő, reális eredményre jussunk. Ilyen megszorításokkal az objektív miliő olyan részlegészeihez, más szóval olyan miliő típusokhoz jutunk, melyek nem szeparált, tiszta és hatásukban kizárólagos fajták, hanem iegy hullámos felület kiemelkedő dombjainak tekinthetők. Figyelembe kell vennünk, hogy a dombok határai kontinuálisan mosódnak bele az egész felületbe. Azért mondjuk, hogy a fenti értelemben vett miliő típusok képezik a kiemelkedő dombokat, mert létezik olyan miliő, mely pl. a paraszt-miliő erősen szuggesztív hatását nem mutatja.

A szuggesztivitás fogalmát a miliőkutatásban már BUSEMANN is hangsúlyozza.[15] ZILLING pedig a miliő szociális rétegének szuggesztív hatásait csoportosítja.[16] Azonban ezt a fogalmat az egész miliőiegyén viszonyra is kiterjeszthetjük. A szuggesztiót általában egy személy lelkiállapotának egy másik személy által való befolyásolásában látjuk, mégpedig a befolyásolásnak oly formáját, mikor az idegen hatásra módosult lelki beállítódás az egyén számára spontánnak tűnik £el. *Hí* az ilyen értelemben vett szuggesztiót csak a szuggerált egyén szempontjából tekintjük, akkor lényegtelen az idegen hatás forrásának a miliő szociális rétegére való redukálása. Ha szuggesztiónak csak valamely idegen hatásra az egyén lelki beállítódásá-

ban bekövetkezett, spontánnak tűnő módosulást tekintjük, akkor szuggesztióra képesnek mondhatjuk a miliő bármely elemét. Hogy a valóságban mely elemek válnak szuggesztívvé, az függ az egyén szuggesztibilitásától, azonban a miliőben is vannak bizonyos objektív feltételek, melyek szuggesztivitását növelik vagy csökkenthetik.

Kevéssé szuggesztív lehet egy miliő, ha az maga nem mutat egységes és határozott struktúrát. A miliő szuggesztív hatása egységes, határozott struktúrája mellett fokozódhatik akkor, ha az egyén életében a materiális tényező nagy szerepet játszik s az anyagi szükség mintegy kényszeríti miliőjének fizikai és biológiai rétegével szoros kapcsolatban élni. Ugyanez a szükség azonban csökkenti a miliő magasabb rendű rétegeinek érvényesülését. Ez az eset forog fenn a proletármiliő esetében, de egyne fokozottabban érvényesül a mezőgazdaság mai helyzete következtében a paraszt közösségnél s különösen annak a mezőgazdasági proletár néven nevezhető rétegénél. Ha az anyagi kötöttség — mint ez az említett két példánál is tapasztalható — egy egész emberközösség sajátja, akkor még tisztábbá és egységesebbé válik a miliő hatása. Ebben az esetben a miliő szociális rétege is nagyrészt a miliő anyagi tulajdonságai által determináltatik s így, az egyént közvetlenül, s szociális környezete által közvetve érő hatások ugyanazoknak a sajátosságoknak a kifejezői. Amennyiben a miliő hatására szerzett tulajdonságok ősről utódra valamilyen formában átvihetők, akkor ez a hatás a családi kötelékek révén, az idők folyamán, még csak fokozódik. Ez azonban már az egyén vizsgálatának során derülhet ki s ezért következő fejezetükben tárgyaljuk.

2.) EGYÉN

Az egyénben adott objektív előfeltétel tulajdonképen csak az, amit a biológusok genotípusnak nevieznek. Az élet folyamán azonban csak ennek poláris fogalma: a fenotípus ismerhető meg közvetlenül. A genotípusra csak a fenotipuson keresztül következtethetünk vissza, mert az egyén minden funkciója és akciója már az objektív előfeltételek pszichés megnyilvánulása.[17] Közvetlenül a születés után sem tisztán a genotípus érvényesül, mert az egyént már születés előtti szakaszában, az anyán keresztül, ért miliőhatások is alakítják. A genotípus körébe tartozik mindaz, ami öröklés útján származik át s mely sajátosságoknak a biológiából ismert, de PETERS szerint a pszichológusok számára is használható szövegezése a következő: az öröklési folyamat útján ősről-utódra átvitt hasonlóságok.[18] DARWIN óta sok teória és sok bizonytalanság mutatkozott az öröklés egzisztenciális és minőségi kérdése körül. A lelki minőség öröklésének területén PETERS klasszikussá vált munkája — Vererbung Geistiger Eigenschaften und Psychische Konstitution — jelentett úttörő lépést. Különösen a miliőkutatással kapcsolatban vizsgálja a problémát BRACKEN s még számos szerzőt sorolhatnánk fel, kiknek kutatásai tiszta helyzetet igyekeztek teremteni az itt felvetődő nagyszámú kérdések nagy tömegében.

Akár mindennapi életünk tapasztalataira, akár pszichológusok által felkutatott és kidolgozott, egyes családokban nemzetségeken keresztül, esetleg alternative kiütköző vonásokra gondolunk — pl. a zenei képesség a Bach családban — vagy a kísérleti lélektan számtalan idevágó eredményére, — a jelenlegi lélektani álláspont a lelki minőség örök-

lésének egzisztenciális kérdésére határozott igennel felel. Sokkal bonyolultabb a minőségi kérdés. Az eredmények megállapításánál az okoz különös nehézséget, hogy a vérrokoni (szülő, gyermek, testvér stb) hasonlóságok nem mind írhatók az öröklés javára, mert épen a szorosan összetartozó emberek objektív miliője fokozott mértékben hasonló lévén, a fenotípus tulajdonsága hasonló miliőhatások eredménye is lehet. Mégis, ez a kutatási módszer s főként az egypetéjű ikrek megfigyelése kellő körültekintés esetén, viszonylagos sikerrel kecsegtet. Annak jellemzésére, hogy menynyire bonyolult és sokszor igen szellemes módszerrel sikerül ezt a kérdést vizsgálni, röviden ismertetjük H. E. G. SUTHERLAND amerikai pszichológus egyik kísérletét.[19] A közvélemény szerint kis népességű családok gyermekei általában magasabb fokú intelligenciáról tesznek tanúságot. Ez következménye lehet a kevés családtag között megoszló anyagi módnak s a gondosabb nevelés lehetőségének. Másrészt azonban következménye lehet az apa magasabb fokú intelligenciájának, amennyiben Amerikában, — ahol a születések szabályozásának az állam nagy mértékben szabadkezet nyújt — épen az intelligens apák csökkentik — anyagi körülményeikhez mérten — a gyermekek számát. A kísérletet Edingburghban és Jorkshireben hajtották végre, több száz tagot számláló csoDortokon. A kísérleti csoportokba tartozó gyermekeket olyan, kevés gyermekes családokból választották, melyekben az apa háború, vagy más baleset következtében a gyermek születése után, legfeljebb egy éven belül meghalt. Ezekben az esetekben a gyermekek számát tehát a véletlen s nem szándékosság korlátozna. Ezzel szemben a kontroll csoportok gyermekei olyan családokból származtak, ahol az apa és anya még életben voltak, a gyermekek számát tehát szándékosan korlátozták. Az értelnnességi hányados

mindkét csoportnál emelkedést mutatott a családtagok számának csökkenésével. A kontroll csoportnál az emelkedés azonban rohamosabb volt, mint az árva gyermekek csoportjánál. Az eredmény tehát azt mutatja, hogy a kevés gyermek esetén kedvezőbben megoszló miliőhatásoknak szerepük van a magasabb értelmességi hányados produkálásában, azonban elég lényeges szerepe van az öröklésnek is, mert az intelligens apák gyermekei a kérdéses fordított viszonyt jobban mutatják.

Éhez hasonló, továbbá az egypetéjű ikrekkel való és *egyéb* kísérletek ma már bizonyos mértékig megvilágítják az öröklés minőségi kérdését is. [20] Az idevágó eredményeket OSWALD KROH ismertette az 1934. évi németországi pszichológiai kongreszszuson. Ezeket az eredményeket röviden úgy foglalhatjuk össze, hogy: lelki tartalmat, effektív tulajdonságokat nem lehet örökölni, ellenben igenis lehet funkcionális szerkezetet. Ez az állítás magában foglalja azt a régebbi megállapítást, mely szerint az örökletes alap szabja meg a fejlődés lehetőségét és a miliő a realizálódás! fokát. Tartalmilag viszont többet mond, amennyiben rámutat arra, hogy az örökletes alap éperi a funkcionális szerkezet által szabja meg a fejlődés lehetőségeit. Ilyen funkcionális szerkezet pl. a kicsinyesség, vagy nagyvonalúság, melyeket KROH szerint semmiféle miliő hatás nem idézhet elő, pusztán a megnyilvánulásukhoz szükséges anyagot szolgáltatja. Ezzel szemben az irigységet és nagylelkűséget, — bár ezek az előbb említett lelki minőségekkel rokonságban állanak —, KROH már miliőhatásoknak tekinti. Ugyancsak az örökletes alapból magyarázható — BAYER szerint — a pierszeverációra való hajlandóság vagy ennek hiánya.

EWALD és SCHRÖDER ezeken kívül még a következő pszichológiai radikálisokat — vagyis lelki gyököket — különböztetik meg:

a) szenzibilitási ingerküszöb,
b) effiektoros impulzus,
c) ingerültek ritmusa és fázisváltozása,
d) az ingerültek korrelációja a többi pszichés tevékenységhez — integrált és desintegrált typus — és ennek következtében a
ie) fáradékony sági görbe, figyelmi görbe stb. Az egyes funkcionális szervezeteknek részletes kivizsgálása a közösségi lélektan számára, főként szociális szempontból hasznos eredményeket hozna. Sok bizonyosat ezen a téren még nem tudunk és egy már adott lelki kifejlettség esetében is nehéz eldönteni, mi az, ami örökletes és mi az, ami a miliő hatása. Még kevésbé bocsátkozhatunk jóslásokba, de az irányt a fenti eredmények már mindenesetre kijelölték.

Eddig azt az eredményt kaptuk, hogy a személyiség kifejlődésénél a miliő és az örökletes alap egyaránt szerepet játszanak, de esetenként változó mértékben. Bonyolódik a kérdés s a tudomány mai állása szerint még inkább a miliő felé hajlik a mérleg, ha az öröklés másik nagy kérdését vetjük fel: a miliő hatására előállott változásokat lehet-e örökölni? Régebben így hangzott a kérdés: örökölhetők-e a szerzett tulajdonságok. Ma azonban tudjuk, hogy kész tulajdonságot örökölni nem lehet. Mégis, pl. több generáción keresztül, ugyanazon éghajlat alatt élő embercsoportok bizonyos közös tulajdonságokat fejlesztenek ki, ügy, hogy a miliő hatások átöröklésének kérdése joggal felvethető. Ha azonban kész tulajdonság nem örökölhető, csak funkcionális szerkezet, s miliőhatás mégis átvihető ősről utódra, akkor kell hogy maga a funkcionális szerkezet legyen ennek a hatásnak a hordozója. Ez más szóval annyit jelent, hogy maga az örökletes alap is változhatik az egyéni élet folyamán, a miliő hatására.

AV. STERN szerint ha az individuumon

felüli egységek, emberi közösségek közösségi lélekkel bírnak, akkor ennek a léleknek egy, a generációkon felüli s azokat összekapcsoló képességet kell tulajdonítanunk. Ezt W. STERN az öröklésben találja meg. Az egyéni lélek örökletes alapját konstituciónak keresztelte el a pszichológia s azon funkcionális szerkezetet, rendező és fejlesztő életelvet stb. értünk. Tovább haladva a közösségi léleknek is ily rendező és fejlesztő elvet kell tulajdonítanunk, mely a kifejlődés lehetőségét megszabja s mely generációkon keresztül a miliő hatására valósul meg. Régebben az egyéni konstituciót változhatatlannak tartották. Az örökölt miliőhatások, amint a fentiekből és még más tényekből is kitetszik, ennek a felfogásnak megváltoztatására kényszerítenek. A konstitució változhatásának kérdésével legutóbb BODA ISTVÁN is foglalkozott. 21 Ezek szerint különböző miliőhatásokra maga a konstitució is megváltozhatik. Mi az tehát, ami mégis bizonyos megkötöttséget jelent s irányt szab a változásnak? Ha a közösségi leieknél is beszélünk bizonyos lehetőségeket megszabó elvről vagy funkcionális szerkezetről s ezt analógia alapján röviden konstitúciónak nevezzük, akkor ez a fogalom a fentieken túl, már csak azért is indokoltnak látszik, mert iez az emberiség fejlődésének nem ugyan tartalmi, de irányt jelentő céljának fogalmával is összefüggésbe hozható. A cél itt nem fix, elérendő pont, hanem a gazdagodó kibontakozás és megvalósulás vágyát, sőt kényszerűségét okozó *irányító elv*. Ha tehát az emberiség — ezen konstitució értelmében — kibontakozásra, megvalósulásra kényszerül s .ezáltal és eközben fejlődik (s csakis ezt nevezhetjük fejlődésnek) akkor ez állandó változást jelent. Mivel pedig a közösségi lélek hordozói és kiteljesítői az individuumok, ez a változás csakis az egyéni élet folyamán, az emberi lélekben valósulhat meg. Ha azonban az egyéni változás

nem öröklődhetnék, akkor ez minden új generáció születésénél az eredetihez való változatlan visszatérést jelentené s az egész élet csak az egyéni életeken belül kifejlődő változás gyenge színeivel tarkított, folytonos ismétlődés volna. Míg, ha az egyéni konstitució változhatását s ennek örökölhetését elfogadjuk, akkor megértjük a közösségi lélek gazdagodó kibontakozását is. *így* még mindig nem jutunk vissza a darwinizmushoz, mert a mind tágabb értelemben vett közösségek s végül az egész emberiség lelkének az élet elve irányt szab az egyéni konstitució változhatásának. Ez a közösségi konstitució szerinti szükségszerű változás.

Természetesen nem szabad minden változást egyúttal az egyéni konstitució változásának is tartanunk, mert könnyen meglehet, hogy egy-egy új s meglehetősen fejlett korban előbukkanó tulajdonság strukturális alapja, diszpozíciója, már a születés pillanatában is meg volt, csak lappangó formában. Viszont tartalmi megnyilatkozása csak akkor vált lehetővé, mikor egyrészt a belső érés, másrészt a megfelelő miliőhatás annak előbukkanását időszerűvé tette. Tanulságos példát szolgáltat erre a féleimi ösztön megnyilatkozása.[22] C. W. VALENTINÉ vizsgálta a félelem velünk született alapjait s megfigyelései nyomán arra az eredményre jutott, hogy vannak bizonyos irányú féleimi ösztöneink, melyek csak egy határozott életkorban jelentkezhetnek. Jóllehet az illető félelmet kiváltó ok azelőtt is jelen volt, továbbá a kísérleti alanyok — kiket születésük pillanatától kezdve figyeltek — az illető félelmet kiváltó körülményekkel szemben semmi rossz tapasztalattal nem rendelkeztek, ami a később fellépő félelmet indokolná, — a félelem bizonyos korban mégis jelentkezett. Ilyen pl.: a gyermekeknek a prémes állatokkal szemben mutatott félelme, mely csak a 15 hónap eltelte után jelentkezik.

Hogy az örökletes alapnak minden, de erősen korlátozott változhatása mellett, bizonyos tekintetben erős determináló hatása van, az legszembetűnőbben negatíve jelentkezhetik. Az egyén általában az élet igen sok jelenségével szemben rendelkezik örökölt diszpozícióval, legalább kis mértékű érzékenységgel. Erős és tudatos ráhatással ideiglenesen igen erős miliőhatást érhetünk el, amit az egyén tudatos akarata is megkönnyít. Mégis, akár a név élés, akár a barátság területén gyakran találkozunk azzal a jelenséggel, mely egy tulajdonság pillanatnyi, esetleg szándékos felöltözését eredményezi, a hatás gyengülése vagy esetleg megszokottá válása esetén azonban a régi arc tűnik ki s néha örökre leveti azokat a tulajdonságokat, melyeket már az egyén sajátjának hittünk. A miliőhatások kudarcát illusztráló példák tömegére hivatkozhatnánk. [23]

A fenotípus és a genotípus közti viszony tehát igen komplikált s az első az utóbbinak nem egyszerű másolata, hanem csak a körülmények szolgáltatta formábaöntése annak. Az öröklött diszpozícióktól meg kell különböztetnünk az élet folyamán átélt miliőhatások alapján kialakuló, szerzett diszpozíciókat, melyeknek kialakulhatása azonban csírájukban szintén nem független az öröklött konstitúciótól. Az egyéni lélek ilyen diszpozíciók alapján bontakozik ki.

Az alábbiakban szükségünk lesz az ilyen körülmények közt ki£ejlő egyéni léleknek és kifejlésének két alaptörvényére. Ezeket BODA ISTVÁN lélektanából vesszük át s megkíséreljük idevágó kutatásainkat az ő teoretikus lélektanára alapítani, mely a mai lélektani kutatások zűrzavarában a lehetőségiek szerint biztosnak látszó szintézist nyújt. A két alaptörvény kellő megértéséhez BODA lélektanából a következőket kell ismernünk.

Az emberben a legmélyebb alapot a biológiai

réteg teszi s ennek ösztöni megnyilatkozásaiban az egyén »faji tudása« fejeződik ki. Erre az alapra épül fel a már inkább egyéni célt szolgáló lelki kör, mely eszméléssel kipattanva, objektivitásra törekvő »tudatos életvezetésben csúcsosodik ki«.[25] Az eszmélést BODA szerint értelmezve, szubjektív spontán bensőség jellemzi, mégpedig szükségképen, mert az eszmélés a »lelki« első megnyilvánulását jelenti s fokozatosan tisztuló és tudatosuló formában, mindvégig a lelki megnyilatkozása marad. Már pedig a szubjektív spontán bensőség a csak eletessél szemben, a sajátosan lelkinek legfőbb jellemvonása. Az eszmélés leszerint semmiképen sem azosítható a tudatossággal. Az alapnak életes törvényei érvényesek a sajátosan lelkire is, ennek azonban ezen felül még külön törvényei is vannak. Ezek közül kettő bír számunkra különös jelentőséggel.

1) A minden tevékenységünk alapdeterminációjául -szolgáló *életes energia* objektív irányítói a szükségletek és tendenciák. Ezeknek a pszichés tükröződései folytán előálló végső egyéni tendenciák: az önérvényesítés, alkalmazás és alkalmazkodás. (Az elsőt s főként ennek irányát inkább a konstitúció, a másikat a miliő szabja meg.) [26]

2) Az általános pszichés fejlődés törvényszerűsége három alapfázist különböztet meg: »az elsődleges, globális primitív fázist, a kívülre és belülre való differenciálódást, tehát az elhatárolás és széttagolás, elemzés fázisát, a magasabb rendű egység, a szintetikus egységbe vonás fázisát.« [27]

Az egyénről, mind objektív előfeltételről tehát a következőket mondhatjuk. A természet energiájának egyrésze az egyénnek, mint a közösségi lélek egyik hordozójának adatott egyrészt ajándékképen, másrészt kötelességeket róva reá. Az egyén köteles a természetet, közvetlenül faját szolgálva, felhasználni életes energiáját, azonban az őt erre kényszerítő törvények benne tükröződve elsősorban

ékes célt szolgálnak. Csak ezen keresztül, mégpedig sok viszonylatban öntudatlanul kényszerűen a fajt, emberiséget, illetve a természetet. Ezek a törvények az egyénnek önkifejtést parancsolnak, viszont a külső és belső gátlások az egyéni tendenciák minél teljesebb önkifejtésre törekvő tehetetlensége és telhetetlensége elé korlátokat szabnak. Az *egyén* kénytelen alkalmazkodni. A kifejlést a változásában is a közösségi lélek által szabályozott konstitúció irányítja. Vagyis azt, hogy milyen tendenciák és milyen struktúra szerint fognak kibontakozni. Azonban a lelki fejlődésre a globalitás, differenciálódás és szintetizálás törvényszerűségei érvényesek. A fejlődési fok bármelyikén megállhat az egyén vagy közösség, — a valóságban azonban az egyes fokokat éles határok nem választják el. Sőt a tapasztalat azt mutatja, hogy az egyén eszméltségi fokára egyik sem lehet önmagában jellemző. Domináló jelleggel azonban bármelyik bírhat, egyént és közösséget tekintve egyaránt, de magasabb fejlődési fok csak az alsóbb bírása után érhető el.

Számunkra azok az esetek bírnak jelentőséggel, mikor egy közösségnél bármilyen okból hasonló konstitúciót tételezhetünk fel — ennek a lehetősége a közösségi konstitúcióról mondottak alapján most már elfogadható — vagy, ha tégy közösség együttesen az eszmélés ugyanazon fokán áll. Mint látni fogjuk, a parasztság esetében mindkét ideális követelmény megközelítőleg teljesül. Ezért itt különösen tiszta esettel állunk szemben.

3) SZINTETIKUS MILIŐ-EGYÉNRENDSZER

A fejlődés és megvalósulás a miliő és az egyén objektív előfeltételeinek konvergenciájából születik. Pl.: ha éhségemet egy alma elfogyasztásával csillapítom, akkor a bennem levő objektív feltétel: az éhség, szerencsésen találkozott a külvilágban rendelkezésemre álló alma lehetőségével. Az egyén részéről az önfenntartás biológiai ösztöne az objektív feltétel, melynek az éhség már megnyilatkozása. Tehát — ha lelkiállapotom tekintem —, úgy az objektív ösztön megnyilatkozása már mint testi állapot —, lényegileg miliő — hat, — viszont az almát tekintve, az én éhes testem a külvilággal szemben álló egyén.

Már ennek a példának a tanulsága is két eredményt rejt magában. 1. A miliő határait, amint ezt BUSEMANN is megállapítja, befelé sem vonhatjuk meg. 2. Ügy az tegyen, mint a miliő lehetőségei, akkor nyernek az élet szempontjából jelentést, ha megszűnnek sztatikus *s* egymástól független tényezők lenni. Amint az egyén lelki feszültséggel felismeri a környezet számára elrejtett jelentését, az egyén és miliő egymással funkcionális, dinamikus viszonyba lépnek.

Az így előálló miliő^egyén rendszer tagjai függvényi viszonyban állanak egymással. A két tényező egyike sem mechanikus okozata a másiknak, de kettőjük konvergenciájának eredménye sem nyerhető egyszerű összegezésük által. A köztük levő s az általuk létrehozott mindenkori eredmény viszonyát egy függvénnyel szemléltethetjük, melynek szerkeh zetét, a változók viszonyát a konstitúció szabja meg s a függvényben a független változó a miliő, a függő változó pedig az előidézett hatás. Ugyanaz az egyéni lehetőség más és más alkalmak hatására

más és más formában valósulhat meg s ugyanaz a miliőelcin különböző egyének esetén, más és más eredményre vezet. A BODA alapján felvett első aiaptör\ ennünk értelmében az egyén minél tökéletesebb önkifejtésre törekszik s miliőjéhez alkalmazkodva ugyan, igyekszik azt minél gazdagabban felhasználni. »Az egyéni életprobléma úgy fogható fel, mint a lehető legtöbbet érvényesíteni önmagából, a mellőzhetetlen, legökonónikusabb és legcélszerűbb értelmes alkalmazkodással.« [29] Az alkalmazkodás foka változik. Ezen változást vizsgáha, megkíséreljük második alaptörvényünk segítségével a különböző környezetféleségeket, helyesebben miliő-egyén viszonyokat egységes szempontból osztályozni.

A. BUSEMANN és MÜLLER—FREIENFELS ™ 4, illetve 7 miliőréteget, illetve élményvilágot különböztetnek meg, ugyanazt a jelenséget egyszer inkább a miliő, máskor az egyén szempontjából vizsgálva. Az első esetben eredményül kapott fizikai, biológiai, szociális és szellemi rétegek egyeztető párhuzamba hozhatók a másik esetben kapott élményvilágokkal. A mi szempontunkból azonban, mely megelégszik az egyén fogalmát a civilizált emberre szorító szűkítéssel, feleslegesnek látszik a fenti igen kitűnő, de tisztán elméleti szempontnak a végigvitele. Felesleges pl. a csak fizikai és biológiai rétegben élő egyedeket tekinteni, hiszen a magyar paraszt már a szociális rétegbe is beleszületik. Másrészt az így leszűkített fogalom körébe eső egyének — pl. paraszt, proletár — tudatos és tudattalan eszméltségében jelenleg tapasztalható hatalmas változás megkívánja az iczen egyének szubjektív miliőjét kétségkívül magában foglaló két utolsó réteg egymásbavaló átmenetelének részletesebb vizsgálatát. Sőt az egyes rétegeken belül tapasztalható fejlődés elemzését is.

Számunkra tehát a következő meggondolás lát-

szik indokoltnak. A civilizált európai, nevezetesen magyarországi egyének nem csak a biológiai, hanem a szociális rétegbe is beleszületnek. Mint társadalmi lények, így az ontológia — létezés — világának alkotó teleméi. A fejlődés, melyen ily adottságok mellett, egyénenként és közösségenként átmennek, két lényeges részre tagolódik: megismerik s ezáltal meghódítják a létezés világát s továbbmenve megint teremtenek egy deontológia — kellés — világot. A létezés világának megismerése második alaptörvényünk szerint történik. Az egyén előbb globálisan, differenciálatlanul, »bennelevéssel« érez valami jelentést a miliő elemei mögött. (A »bennelevés« szó a német »Einsfühlung« kifejezésnek csak relatíve sikerült fordítása. *Einstuh·* lung az Einfühlung szóval szembenálló ellentétet akarja kifejezni, amely ellentét abban áll, hogy a globalitás fokán álló egyén még a miliőjéhez való viszonyát sem tisztázta tudatos tagolással s abban benneélve, önmagát is csak a természet egyik s a maga számára sem kitüntetett elemének érzi. *Ein*fűhlung viszont már tudatos beleilleszkedést, beleérzést jelent. Ezen fogalmak részletesebb tisztázása egy későbbi fejezet feladata lesz.)

A globalitás fokán álló egyén tehát egységet lát csak s nem részek szerves összeállításából keletkező egészet. Később analizálni kezd, részeire szedi szét az egészet s azt mint befelé és kifelé egyaránt tagolódót ismeri fel. Ez a differenciálás kora. Azonban épen az újonnan felfedezett részek sokasága miatt, ezek viszonylagosan önálló szerepe világosodik meg s az illető dologról bírt globális, de egységes kép részek halmazára bomlik. Tekintve, hogy ez az analizáló tevékenység bizonyosfokú tudatosságot igényel, ezt a fokot az előbbivel szemben — hol a globális jelentés csaknem tisztán érzelmi úton felfogott is lehet — a tudatosulás, reflektálás fokának is nevezhetjük.

A másik fok már magában rejti a következő fok felismeréseinek lehetőségeit. Ennek a fázisnak lényeges jegye, hogy az így megismert részek között összefüggés és egy magasabb rendű egységbe illeszkedő strukturálódás jelentkezik. A primer globális egységgel szemben a jelenséget az egyén, mint részek szintézisét fogja fel. Ezek a részek most már szükségképen állanak össze egységgé, funkciójuk is csak mint az egész részeié érthető meg. Az ily módon összeálló egész több, mint az előbb felismert részek egyszerű összege. Az ezen a fokon tudatosuló jelentés megegyezhetik a globalitás fázisában, érzett vagy vélt jelentéssel, de ez természetesen nem szükségképeni. Lényeges megkülönböztető jegye ezzel szemben az, — hogy a felismert jelentés többé nem az egyénhez való viszonya által befolyásolt, *tulajdonított* jelentés, hanem lehetőleg az így felfogott jelenség belső lényegéből szükségképen származó, önmagáért való oly jelentés, amely az emberi lélek korlátolt lehetőségein belül igyekszik objektív lenni.

Ezen a fokon visz tovább a fejlődés. Az egyén a létezés világát így megismerve, felfedezi az önmagáért való objektív érték fogalmát s most más igyekszik azt önmaga is megvalósítani, tehát teremteni. [31] így jön létre a művészet, tudomány, erkölcs, vallás világa, mégpedig mindezeknek azon formája, melyben az alkotás és cselekvés az értéknek az illető területen szabott öntörvényei szerint igazodik. A parasztkultúra termékei nem sorolhatók a kellés világába.

A természet ma még nem haladt túl ezen a fokon s számunkra is ez a végső fok, melynek elérhetését azonban a tudatos miliőkutatásnak is elő kell segítenie.

A miliő-egyén viszonynak változása alapján adott osztályozás, mely egyben az alakulás irányát is jelzi, megfelel annak a jelenségnek is, melyet

SCHELER »miliőtranszcendenciának« nevez. Eszerint az egyén részéről oly tönekvés tapasztalható, mely a miliőtől való függés legyőzésére irányul. Nem szólva a még csak dominálóan biológiai rétegben élő egyedekről, világosan tapasztalható ez a fent vázolt keretek közt élő egyénnél is. A globalitás fokát úgy is jellemeztük, hogy a miliő-egyén viszony az egyén számára tagolatlan bennelevést fejez ki. Az egyén a miliőjében tapasztalható törvényeket okozatilag nem, inkább csak tapasztalatilag ismeri meg s ép ezért, hozzájuk, mint természetes adottságokhoz alkalmazkodik. Nem annyira alakítja, mint inkább szolgálja miliőjét s magát annak spontán alárendeli.

A differenciálás fázisában, miközben megismeri az egyes tényezők önálló szerepét, önmagát is tudatosan elkülöníti s mint a tényezők közül a legaktívabbat ismeri meg. Ez tehát tudatos szembenálláshoz vezet. Mikor az előbb felismert részeket magasabb szempontból integrálva, megérti miliőjének öntörvényeit, ezzel a felismeréssel már úrrá lesz lázon. Most már képes az így megismert törvények értelmében miliőjét maga is alakítani s tudatosan szembenállva azzal, igyekszik azt a maga javára legökonómikusabban formálni. Most már az egyén s az Ő érdekei válnak uralkodóvá, szolgálatukba hajtva a miliőt. A fejlődés tehát bizonyos értelemben vett passzivitástól egyre fokozódó aktivitás felé vezet s a fejlődés utolsó fokán (a kellés világának megteremtésénél) a kezdeményező képtesség már teljesen az egyéné.

A míliő-tegyén viszonyra vonatkozólag még két fcovábbi törvényszerűséget ismertetünk, melyek a kifejlési vonalak divergenciájára, illetve hasonulására vonatkoznak. Ezek ismertetésénél megelégszünk BUSEMANN megállapításainak ismertetésével, melyeket a mi terminológiánknak megfelelően szövegezüok át.[32]

Különböző egyének különböző örökletes alappal, diszpozíció-rendszerrel néznek a miliőhatások elé. A fentiek alapján világos, hogy amint ugyanaz az objektív feltétel más és más egyéni feltétellel találkozik, más és más lesz a konvergenciájuk nyomán kialakuló eredmény. A szubjektív élmény, mint tapasztalat hatása alatt kialakuló tapasztalati vagy másodlagosan szerzett diszpozíció is más és más lesz. Két különböző egyén tehát már kétszeresen különböző diszpozíció-rendszerrel áll a következő élménnyel szemben. Amint ez a jelenség mind többször ismétlődik, a kifejlési vonalak divergenciáját eredményezi.

A divergencia ezen törvényével szembeni, illetve mellette igen sokszor és épen a számunkra leglényegesebb esetekben egy másik törvényszerűség is érvényesül. Oly közösségeknél, melyeknél bármiféle okból a konstitucionális alap hasonlóságát tételezhetjük fel, igen gyakran ezen primer hasonlósághoz egy szekundér hasonulás is járul. Az első fejezetünkben kifejtett értelmezés szerinti közösségben, annak tagjai, — különösen a közös érdekbe vágó jelenségekre — megközelítően hasonlóan reagálnak. Hiszen .ezt a reakciót épen a hasonló konstitucionális alap, relative megegyező fejlődési fok, azonos objektív miliőfeltételek, közös cél és érdek hatására kialakuló közösségi lélek igen nagy mértékben determinálják. Éhez járul még az, hogy az egyéni reagálás objektiválódása épen a hasonló rezonancia miatt, a közösség többi tagjánál fokozott megértéssel találkozik, sőt szerencsés megnyilatkozásai forma esetén utánzásra indító szuggesztív erővel rendelkezik, így alakul ki az a szekundér rezonancia, mely közösen átélt és rézonált szimbólumok kialakításával mind szorosabban összekötő kapoccsá fonódik. Ez a szekundér hasonulás épen annyira fokozza a szociális közösség érzését, mint amennyire a szociális közösség elősegíti azt. Ezek

tehát egymást erősítve, egymásra visszahatva fejlődnek s a legszorosabb emberi kapcsolatokat teremtik s a közösségi lélek legtisztább kiteljesülését teszik lehetővé. Szép példa erre a paraszttársadalom vagy a közös ideológia alapján szervezett proletár közösség.

4.) A MILIŐKUTATÁS GYAKORLATA

A fent vázolt lélektani szempontnak megfelelően két kérdést kell szem előtt tartanunk, mégpedig, hogy az illető egyén vagy közösség, mily konstitúciós, illetve közös konstitúciós alappal rendelkezik, — továbbá az eszmélés mely fokán álP A miliő-egyén viszonyra jellemző adatok feldolgozása a fenti szempont, továbbá az ennek alapján leszűrt törvényszerűségek érvényesítésének alapján történik. Az anyag begyűjtésére azonban a miliőkutatás felhasználja a valóságtudományok összes eszközeit. Ilyenek a kísérletezés, kazuisztika (az egyes esetek részletes kivizsgálása), statisztika, kérdőíves és spontán megnyilatkozások (napló, levelek stb.) s ezek feldolgozásai. Ezen túl az összes rokontudományok értékes anyagot szolgáltatnak, így a szociográfia, etnográfia, illetve az ezek adatait feldolgozó szociológia és etnológia, továbbá a történelem, főként ennek szellemtörténeti módszerrel dolgozó iránya.

Az ezen adatokból összerakott kép azonban vagy csak egyes pillanatok mozaikszerű keresztmetszetét adja, vagy amennyiben ezen kívül feldolgozott s az illető közösség szellemét is nyújtó képet rajzol, akkor ez egy más, határozott, — pl. történelmi — szempontnak az érvényesüléséből születik. A miliőkutatás ezzel szemben a valóságot minden más szemponttól mentesen, csak az ember s elsősorban a lélekkel bíró ember szempontjából tekinti. Amint DIDRICH RODIEK,[33] a paraszti élet vizsgálója mondja, minden előzetes szempon-

tot levetve, magából a tárgyból kell kiindulni s belülről ki£elé haladva vizsgálódni.

A miliőkutatás valóságtudomány, mert a *vont* vizsgálja, de sohasem 3zabad szem elől tévesztenie a magasabbrendű emberi kifejlés *keltjét.* Igaz, hogy ez a kell nem valamely tőlünk idegen, kívül lévő szférának a szülötte, hanem azé az értéké, melyet a gazdagodásában fejlődő természet legmagasabbremiű megnyilatkozása, az objektiv igazságra törekvő emberi szellem termelt ki.

Ill

Fejlődéslélektan

A fejlődéslélektan, mint a lélektan egyik ága, az utóbbi é\ tizedekben szintén hatalmas lendületet vett. A biológiával karöltve az emberi fejlődés, illetve az emberi lélek kibontakozásának, gazdagodásának s visszafejlődésének mibenlétét és törvényszerűségeit kutatja. Az egyéni lélek és a közösségek fejlődésének tör\ényei egyaránt érdeklik, de míg az első esetben a közvetlen megfigyelés jön segítségül, az utóbbi esetekben a történelem szolgáltatta adatokat csak közvetett módszer segítségével használhatja. Ezt a közvetett módszert az a megállapítás szolgáltatja, melyet α lélektanban először STANLEY HALL alkalmazott s melyet VÁRKONYI HILDEBRAND így fejez ki: »az egyén fejlődése mintegy »rekapitulálja« a faji, csoportbeli stb. fejlődések törvényszerűségeit, benne mintegy kicsinyített és rövidre fogott kiadásban meglelhetjük — kellő .elemzés mellett — mindazokat a törvényszerűségeket, melyeket egyéb vizsgálódási területeken szétszórtan talált vagy megsejtett eddigelé a lélektani kutatás.« [34] A biológia és a lélektan egyaránt rendelkeznek az egyéni és a faji fejlődési törvények analógiáját bizonyító megállapításokkal, W. STERN »genetikus paralellizmusa« azonban különböző fajtájú fejlődésiek összehasonlítását is lehetővé teszi.

Mi magunk a természeti népek és a parasztság fejlődésben! párhuzamosságát fogadjuk el munkahipotézisül, — természetesen megfelelő óvatosság mellett. A természeti népek u. n. »mélykulturája«

alacsonyabb fejlődési fokot mutat a civilizált népek u.n. »magaskultúrájánál«, azonban a két kultúra közti különbség ilyen formában még vsemmiképen sem hozható párhuzamba a városi és a paraszt kultúrák közti különbséggel. A természeti népek kultúrája a civilizációtól függetlenül, a parasztkultúra fejlődési körülményeitől néha igen lényegesen eltérő körülmények között fejlődött ki. A parasztkultúra a városi kultúra fejlődésével ugyan nem tartott lépést s bár itt is beszélhetünk (s főként a múltban) elszigeteltségről, mégis ez sohasem lehetett oly mértékű, mint a természeti népeknél. A városi kultúra szomszédságában s ugyanannyi idő alatt fejlődött, de természeti miliő]e, ahoz való viszonya s szociális körülményei fejlődését lassúbbá tették, így állt elő az a különbség, mely a városi és parasztkultúra között jelentkezik. Nemcsak minőségileg, hanem fejlettségi fok tekintetében is. A különbség s okainak részletesebb tárgyalása tanulmányunk második részében nyer aktualitást, itt csak annyit jegyzünk meg, hogy a két kultúra különbségének gyökere az őket létrehozó lelkületek különböző eszméltségi fokában található. Azonban épen az leszméltségi fok változása és fejlődése az, mely az egyéni és közösségi lélekben párhuzamba hozható törvényszerűségeket mutat, lévén a világon — lényegét tekintve — csak egy emberi lélek. Ha tehát iegy közösség fejlődéséből megismertünk bizonyos irányvonalakat, melyeken annak kibontakozása haladt, (mint ahogy a primitív népek fejlődése, — ismét a gyermeki lélek kibontakozásait vizsgáló kutatásokkal párhuzamban — nagy vonalakban már ismeretes) kézenfekvő az a gondolat, hogy ezt a fejlődési vonalat segítségül véve vizsgáljuk egy más közösség életét. Természetesen ez pusztán munkahipotézisként jöhet segítségünkre s a vizsgálat során lehető objektivitással kell haladnunk s az eltérésieket, sőt esetleges ellenkező irá-

nyű eredményeket nem szabad egy előre megmerevített szkómába kényszerítenünk.

Az eddigiekben már gyakran kellett a fejlődéslélektant segítségül hívnunk s főtörvényét már előre ismertettük, mintegy bizonyságául annak, hogy egy tényt sem vizsgálhatunk önmagában s elszigetelve, mert csak a sokszínű valóság minél több viszonylatban való bekapcsolása adhat arról hű képet, így az itt következő fejtegetések nem szorulnak már részletes magyarázatra. A fejlődés mibenlétét HEINZ WERNER így fogalmazza: »A lelki kifejlés lényege a fokozódó differenciálásban, a lelki jelenségek és funkciók finomodásában és egy kiépülő centralizációban rejlik.«[35] Az emberi lelkiség fejlődését az (előrehaladó s oly magasabbrendű funkciók köré való centralizálódásban kell keresnünk, melyeknek az alacsonyabbrendűek magukat alárendelik. VÁRKONYI HILDEBRAND szerint a fejlődés folytonos differenciálódást és koncentrálódást jelent, mely fogalmak — szerinte — ugyanazt a fejlődést jelölik s egymást feltételezve, párhuzamosan haladnak. [36] Mindkét fogalmazás harmóniába, sőt fedésbe hozható második alaptörvényünkkel, ha az abban szereplő három fejlődési fázist lélektanilag elemezzük.

Minden észrevevésünk kényszerűen a »lelki globalitás primátusa« törvényéhez alkalmazkodik. »A globalitás: az én-egész egységének még taglala tlanul egységes állásfoglalása.« Ha pl. idegen városba érkezünk, nem kerülhető el, hogy pillanatnyi benyomásaink s önkéntelen elvárásaink valamely s többnyire érzelmileg erősen színezett képpé alakuljanak, bárha ez a kép még nélkülözi az alapos és részletes ismeret igazolását., Hangsúlyoznunk kell azt, hogy ez a gyakran csak homályos, de egységes kép *lelki életünk egységétől* nyeri ezt a tulajdonságot. Az ellentétesnek látszó s a gondolkozásra késztető színek csak a megismerés további folya-

mán tudatosulnak. Ha egy úton haladva, messziről valami alaktalan tömeg tűnik szemünkbe, önkéntelenül találgatjuk, mi lehet az s igyekszünk valamely *jelentéssel,* — mely azonban egyelőre csak sejtett, de nem tudott — ellátni. A globalitásnak tehát két jellemző tulajdonsága: az egység és a jelentéssel bírás. Emellett a globális megismerésben bizonyos lényegmegragadás is van, bár sokszor homályos formában. Az egységnek, jelentésnek, lényegnek minőségére jellemzőek azon fogalompárok első tagjai, melyeket WERNER így csoportosít: »Komplex-elkülönített, diffúz-tagolt, elmosódó-pregnáns és végül bizonytalan-határozott.« Mind a négy fogalompár a fokozódó diffenenciálás irányát jelöli s közülük a második és harmadik a megjelenési formára, az első és negyedik pedig a jelentésadás minőségére vonatkozik.[37]

A differenciálódás a részek és részfunkciók jelentkezése, azok észrevevése és tudatosításában áll. A tárgyi világ szolgáltatta jelenségek s azok részei azonban nagy megközelítésben állandóan rendelkezésre állanak s az egyéni és közösségi lélek belső diszpozícióival mégis más és más időben találkoznak s konvergenciájuk eredménye, a fejlődés folyamán az egyén, vagy közösség fejlődésével párhuzamosan alakul. Ezen az alapon bizonyítja VÁRKONYI, hogy a belső érésnek kell a külvilág hatásainak elébemenni, amint mondja: »ez az érés és belülről — életesen-lelkien — szabályozott fejlődésvonal és fokozatai lényeges feltételei annak, hogy a külső világ hatáskévéjéből ez vagy az a részlet bejuthasson a lélekbe. A fejlődésnek életes-belső szabályozódása a priusz, — a tárgyi világ a posztériusz.« [38] A benső lelki fejlődés maga is az egy és tendenciák, törekvések relatíve önállósuló, elkülönülő hajlandóságát mutatja, ezért az a jelenség is megérthető, hogy az egyén észreveszi a külvilág jelenségéjiek kifelé és befelé tagolódó voltát s igyek-

szik a jelenségeket részleteik minél pontosabb ismepetével meghódítani. A differenciálódás tehát a részeknek megvilágosodását s azoknak elkülönülését jelenti. Igaz, hogy épen az elkülönülés már magában rejti azt a lehetőséget, hogy az egészhez való tartozás minősége megértessék, vagyis az, hogy az egyes részek funkciója mennyiben önálló s mi az, amit ezen felül, a résznek az egészhez való strukturálódása jelent. Mégis, épen a pszichés tehetetlenség az, ami egy irányban elindulva tovább f lendít s amint tekintetünk a részek viszonylagosan önálló szerepére esett, nem engedi meg, hogy azt azonnal az egészre is visszafordítsuk. Ezzel magyarázható az a kétségtelenül gyakran előforduló tény, hogy a részek sokasága eltereli a figyelmet az egészről. Szélső esetekben az egyre aprózódó részek sokaságával, szervezetlen s az alkotó struktúrát nélkülöző halmaz értelmetlen zűr-zavarával önt el. Hogy ez még tudatos, sőt tudományos elméknél is krónikus jelenség lehet, arra elegendő a pozitivizmus szélső kilengéseire utalnunk. Egészségesen irányított formában azonban a differenciálódás (ép úgy, mint a pozitivizmus is) áldásos, sőt szükséges és az emberi lélek ismerete alapján kikerülhetétlennek mondható. A fokozódó differenciáláshoz már bizonyos fokú kutató tudatosság szükséges s az öntudatra ébredés mindenkor áldásosán irányíthatja s a káros kilengésektől megóvhatja azt. Mivel a differenciálásra, vagy egységbe vonásra való nagyfokú hajlandóság már funkcionális alap. szerkezet következménye is lehet, a tudatosítás nem vezet szükségképen öntudatos és végleges gyógyuláshoz. Pillanatnyi eredményt itt is elérhet a ráhatás, lényegében a miliő, de ebben az esetben nehéz eldönteni, mennyi írandó a szuggesztió és mennyi a belső hajlamosság javára. A differenciálás fázisának önálló, sőt szélsőséges lehetőségének részletesebb bizonyítását a gyakorlati rész fogja indodolni. (II. rész, 2. fejezet.)

Mint ahogy az egyéni életben egy-egy részfunkció önállósulásra törekvő telhetetlensége csötoörhöz és visszaforduláshoz vezet, s mint ahogy az egészséges életben egy kiegyensúlyozó elv megóv egy tendenciának teljes eluralkodásától, úgy egy közösség életében még inkább érvényesül a természet teljességre és összhangra törekvő akarata. Ikreknél, sőt még egypetéjű ikreknél is előfordul az az eset, hogy a két ikertestvér alaptermészete poláris »tulajdonságokat« mutat, ami annak az eredménye, hogy a természet néha még egy sejtben is teljességre törekszik. A közösségi lélek konstitúciójának ez a teljességre törekvése az az irányító elv, mely már a differenciálásba is a koncentrálás lehetőségét rejti. Épen *azzal,* hogy az egyén felismeri a globális egész kifelé és befelé való tagolódását s az egyes részek szerepét, már ezen részeknek az egészbe való strukturálódásának irányát tudatosítja. Innen csak egy lépés, hogy bizonyos pszichológiai feszültséggel a részek egymáshoz s az egészhez való viszonya s a tagolt egység struktúrája egyszerre kipattanjon. A világos tagolással előkészített ismeret a lelki diszkontinuitás elvének megfelelően néha pill in j tok alatt vezet oda, hogy a részekkel bíró egész jelentése elénk döbbenjen. POINCARÉ híres matematikai felfedezése s más példák élénken bizonyítják a taglalás és koncentrálás lényegszerinti összefüggését. Hetek óta aktualitásban élő s gondolatainkat foglalkoztató problémák megoldásának i^gy nyugodt percben \aló váratlan elénkdöbbenése ugyan csodálatos, de nem érthetetlen jelenség. Ha ugyanis arra gondolunk, hogy a világosan taglalt részek egy mindent értelemmel ellátó szintézisbe olvadásához csak arra a magasabb összefüggések felé tekintő lelki feszültségre volt szükség, melyhez a szükséges energiakanálizálódást egy pihent perc nyugalma lehetségessé tette. Az így nyert szintézist újra jellemzi,

hogy egységes, jelentést nyújt, azonban ezt az egységet ét» jelentést a WERNER - féle fogalompárok mindegeikének második tagja jellemzi. A koncentrált egész fénye visszatükröződik annak részeiben is s ezek most már »elkülönülten«, »tagoltán«, »pregnánsan« és »határozottan« foglalnak helyet α *szervezett* egészben. Az így megismert lényeg most már szükségképeni, objektív s az egyén *öntudatosan* ismeri fel.

A globalitás fokán a tárgyi világ jelenségeinek »tulajdonított« jelentését az egyénnek hozzájuk való szubjektív viszonya színezi. Ez még korántsem jelenti azt, hogy az egyén öntudatosan és szabadon »tulajdonítaná« azt a jelentést. Sokkal inkább következik ez abból a totális szemléletformából, amely a tárgyi világ jelenségeit »komplex«, »diffúz«, »elmosódott« és »határozatlan« jelenségek színes összeségében látja s mivel a világban érvényesülő törvényszerűségeket csak empirikusan ismeri s nem okozati összefüggésükben, a realitással szemben az irreálisnak több hatalmat tulajdonít. Az objektív szükségképeniség fogalmát nem ismerve, a maga funkcióját is, mint ismeretlen, kívüllévő erők kényszerét tekinti, s ezért mint változhatatlanhoz, alkalmazkodik hozzájuk. Éhez a belenyugvó alkalmazkodáshoz gyakran félelem, kényszerűség és tehetetlenség érzése járul, ezért ezt a fokot külső erők heteronom uralmának is tekinthetjük.[39] WILLIAM STERN primitív perszonálizmus, vagy »exoterikus kauzalitás« korának nevezi.

A taglalás, tudatosulás során, amint az egyén magát és a világot elkülönítve, azzal szembehelyezkedik, a részek relative önálló szerepének s a maga hatalmának tudatosítása nyomán, mechanisztikus világszemléletre válik hajlamossá. A maga önálló és alakító szerepére rádöbbenve, tudatossága könnyen megmámorosítja s értelmébe vetett hite túlzóvá válhatik. Az európai civilizáció a fel-

világosodás kora óta ezen az úton haladt s a múlt *század* mechanisztikus racionalizmusában az anyagba s csak önmagába vebett hitben csúcsosodott ki. Ez a kor volt az, mely hitte, hogy csak idő kérdése, hogy a részletkutatások az ember számára a mindentudó jelzőt megszerezzék. Ennek a szellemnek tömör kifejezője HILBERTnek, az egyik legtehetségesebb ma élő matematikusnak a mondása: »a mi számunkra nincs »ignorabimus« s szerintem a természettudományok számára legkevésbé. Tudnunk kell és tudni fogunk.«

A századfordulón a közösségi szellemnek művészetekben, és tudományban egyaránt érezhető ideges feszültsége robbantotta ki a szintézist. Azt a szintézist, melyet a differenciálás kora után az egyéni lélek is felismer s mely a jelenségek objektív, szükségképeni értékére mutat rá. A szintetikus úton felismert jelentés a részek előtt és fölött az egésznek tulajdonít magasabbrendű értéket. Az így megismert objektív érték ugyan az egyéntől független, általa megértett, de nála mégis magasabbrendű. Azonban azzal, hogy az »egyén öntudatosan megismerte, már magáévá is tette ezt a lényeget. Továbbá épen az érték objektív igazság volta egyben már kényszerítő erő is, melynek szolgálatába azonban az egyén öntudatosan és belső szükségből szegődik. Ez a fok tehát az autonómia foka. Az egyén cselekedete többé nem kötetlen, mert belső szükség hajtja (a megismert és magáévá tett objektív igazság öntudatosító és kötelező ereje), másrészt azonban csakis belső szükségnek s nem külső kényszernek enged. A benne élő szükségképeni·séget ugyan nem a világtól függetlenül ismerte fel s továbbra is, sőt még fokozottabban tárul elé az egész természet magasabbrendű szervezettsége és ertelme, de az azt irányító és organizáló erőt a mabelső kényszerével rokonnak érzi, sőt az utóbit csak mint az egész emberiség felett uralkodó

közösségi léleknek bennevaló megnyilatkozását tekinti. Épen azért bír kötelező erővel ez a felismerés, mert reámutat arra, hogy az élő s az egyes emberekben formát öltő magasabbrendű lélek csak annyira teljesedhetik ki, amennyire azt hordozói, az individuumok lehetővé teszik. Ezután az egyén tehát a »kellés« világát szolgálja és ez a legmagasabb fejlődési fok, amelyre eddig a földi természet eljutott.

A fejlődéslélektan tehát válaszolni tud a fejlődés mibenlétének kérdésére. A válasz nem tartalmaz tárgyi motívumokat s a fejlődést a globális egészektől a differenciáltabb egészek felé való haladásban látja. Ez a haladás teremtő jellegű, amennyiben minden további fokozat minőségileg is újat hoz. Egyén és közösség gazdagodva kibomló fejlődés útján halad.

MÁSODIK RÉSZ

A parasztság régi arca

Láttuk, hogy az egyéni és közösségi parasztleiket egyaránt a parasztnak a természethez való viszonya, mégpedig épen a természethez való kötöttsége jellemzi. A mai alakulás épen ennek a viszonynak a változásával kapcsolatos. A változás időpontját nálunk TESSEDIK SÁMUEL munkásságától számithatjuk, kinek felléptével kezdődik tulajdonképen a mezőgazdaság racionalizálása. SZÉCHENYI elgondolásai már a felvetett gondolat továbbfejlesztését és nagyszerű kiépítését jelentik. A változás lényege abban áll, hogy az azelőtt apáról-fiúra változatlan örökségként szálló termelési mód tudatos és *tanult* munkává válik, melynek folyton változó módját külső tényezők, a piac s a haladó indusztrializálódás szabják meg. Kétségkívül nagy változást hozott a rendiség megdőlte is, .ez azonban inkább a paraszt társadalmi és jogi helyzetét s nem annyira a természethez való viszonyát alakította át. A fejlődő technika és a piachoz igazodó racionális termelési mód azonban igen lassan hódították meg a parasztságot s ez a folyamat még ma sem ért véget. A folyamattal magával később foglalkozunk, jelenleg számunkra az lényeges, hogy egész a XIX. század végéig oly parasztszemlélet alakult ki, mely ettől a változástól lényegileg idegen volt s mely a maga világában egy viszonylag egységes és a városi kultúrától eltérő paraszt kultúrát termelt ki. A rendiség megdőlte a múlt században még nem törte meg ezt a

képet, a termelés módján nem változtatott, mert amint SZEKFÜ mondja: »a hirtelen felszabadítást nem előzte meg modernebb gazdálkodásra nevelés... Megbízható szemtanú szerint a magyar paraszt még a hatvanas években is oly felületesen végezte a vetést, hogy azt inkább földkaparásnak lehetett nevezni.« Az önállósult, de felszereletlen apró gazdaságok tanulatlan tulajdonosaik minden energiáját lekötötték, úgy hogy az újonnan keletkezett rend politikailag is csak statiszta szerepet játszott.[1] A régi parasztkultúra kifejlődését egy pozitív és egy negatív ok segítette elő. Negatív ok: a várostól való viszonylagos elzártság. Földesurával, vagy más magasabb társadalmi réteghez tartozó egyénekkel érintkezett ugyan a parasztság, ez azonban annyira »idegen elemekkel« való érintkezés volt, hogy a lényeges utánzásnak még csak *a* lehetősége sem vetődött fel. Elemeket átvett, de ezek a paraszt életkörülményei közt, annak struktúrájába ágyazódtak be s így az új elem funkcióját már a régi struktúrától nyerte, így pl. ha a népmesében a boszorkány repülőgépen kergeti áldozatát, a repülőgép csak a régi seprő funkcióját teljesíti s nem jelent lényegszerinti strukturális változást.[2] Vagy pl. érdekesen dokumentálják az idegen kultúra motívumainak, mint külső, dekoratív elemeknek beszüremlését a debreceni csónakos fejfák röneszánsz motívumai, azonban ebből még nem következik, hogy a fejfák maguk »versunkenes Kulturgut« lennének. Sokkal inkább a halászattal foglalkozó parasztok mindennapi életének természetes szülöttjei. Amíg a beszüremkedett hatások csak elszigetelten jelentkeznek s leginkább mint külső, dekorációs elemek jutnak szerephez, a parasztnak a természethez való viszonyát lényegesen nem változtatják meg Csak amikor a változás bensőségessé válik, vagyis ennek a viszonynak a gyökerét belülről támadja meg, akkor beszélhetünk

a paraszt szemléletének, eszméltségi fokának, változásáról is.

1.) AZ ALKALMAZKODÁS TÖRVÉNYE

A miliő-egyén viszonyban, a parasztnak és a természetnek kölcsönös funkciójában rejlik a pozitívok. *Ez* a viszony röviden reflektálatlan BENNELEVÉSSEL fejezhető ki, ahol α bennelevés a kívülről való tudatos beleélés ellentétét szándékozik kilejczni.[3]

Ennek a fogalomnak egyik jegye egy bizonyos, nem tudatos, hanem spontán *belenyugvás.* Belenyugvás mindenek előtt a föld természetes és mesterséges monopol jellegébe. A föld természetes monopol jelleggel bír, mert csak korlátozott mennyiségben létezik. E mellett azonban földrajzi fekvése minőségileg is megszabja felhasználásának lehetőségeit (klíma, talajminőség, fekvés stb.).[4] Mesterségesei ugyan lehet változtatni a föld természetes monopol jellegén, azonban épen az jellemezte a paraszt gazdálkodást, hogy ez a változtatási szándék egyrészt a technika akkori fejletlensége, másrészt — később — anyagi okok miatt távol állott tőle Mindezekhez a parasztság igen alacsony műveltsége járult. Azok az erdőirtások és vízlecsapolások, melyek elszigetelten régebben is a föld természetes monopol jellegét legalább mennyiségi értelemben korlátozni igyekeztek, a parasztság szellemétől idegenül és kívülről indultak. A földmunkások legfeljebb végrehajtói, de nem kezdeményezői voltak ezen akcióknak. A paraszt belenyugvással vette földjének természeti sajátosságait s (bár *teljes* passzivitásról földművelő népeknél egyáltalában nem beszélhetünk, hiszen a föld legprimitívebb megmunkálása, így pl. trágyázása bizonyos mértékig már alakításnak vehető,) a természet rendjébe való aktív belenyúlás is csík annak természetes regenerálódásán alapult, így pl. a legmagasabb fokú termelési mód a háromnyomásos rendszervolt,

mely még mindig csak a föld természetes regenerálódását aknázta ki.

Ugyanilyen belenyugvás volt tapasztalható a föld mesterséges monopol jellegével szemben is. A mesterséges monopol jelleg a föld magántulajdonná válásából következik, — amennyiben a földbirtokos réteg azt magának sajátította ki, mesterségesen monopolizálta. A föld mesterséges monopol jellegének elismerése főként a rendiség megdőltéig jellemvonása a parasztságnak, de azóta is, csak az utóbbi évtizedekben jelentkeznek olyan, a parasztság soraiból kiinduló mozgalmak, melyek földosztást követelnek. A földművelő nép, a jobbágyság számára, természetes volt a birtokelosztás akkori formája. FARKAS GEIZA [5] és ERDEI FERENC [6] egyaránt kimutatják, hogy a paraszt földesurával szemben belenyugvó, lojális viselkedést tanúsított s »ha voltak is parasztlázadások, véres zendülések, azok csak azt mutatják, hogy koronként oly rettenetes volt a parasztság sorsa, hogy még a parasztnak is kibírhatatlan volt. Nem az osztálykülönbség ellen szólt a felkelés, hanem a puszta létért, legjobb esetben a zsírosabb parasztjólétért. Lényeges változást az első nemzedék életében még a jobbágyság félszabadítása sem hozott, mert »a rendi korlátok ledőltével a parancsoló mód kijelentővé vált… a paraszt mégis ugyanolyan maradt, mint jobbágy korában volt és urától ugyanolyan leltérő.« [7] A paraszt földjéhez és a termelés régi módjához hozzánőve irtózott minden erőszakos változástól, vagy pláne változtatástól, s tűrt az igénytelenség végső határáig. Mikor a helyzet számára elviselhetetlenné vált, akkor sem gondolt /erőszakos változtatásokra, inkább kivándorolt s ezeknek a kivándorlásoknak a jellege nem más, mint: »futás a tűrhetetlen hazai viszonyok elől.« [8] Tömeges kivándorlások voltak Lengyelországba, Moldvába, később Amerikába. Ez mind a paraszt-

öntudat negatív jelentkezését mutatja s azt, hogy α paraszt öntudatlanul, kritika nélkül fogadta miliőjének, helyzetének természetes és mesterséges adottságait.

Ez a reflektálatlan belenyugvás foglalkozásának természetes pszichológiai követelménye volt. A mezőgazdasági termelés szerves folyamat s a természet rendjéhez igazodik. A munkaév beosztását az évszakok váltakozása szabja meg. A paraszt tavasszal a természettel együtt ébred s a nyár megfeszített munkája után lassan nyugszik el, míg a tél tehetetlen pihenésre kényszeríti. A munkanap beosztása hasonló tényezők eredményét mutatja. Azonban nemcsak a természet rendje és a föld monopol jellege kényszerítették a parasztot arra, hogy magát a totálisan felfogott és változhatatlannak vélt világrend egyik funkcióteljesítőjének érezze s feladatát folytonos alkalmazkodással, de épen olyan természetes készséggel teljesítse, mint pl. a nap, mely szokásos pályáját újra és újra befutja. Emellett állandóan éreznie kellett a természetben rejlő magasabb erőt, melynek szeszélye egész évi munkáját egy csapásra tönkreteheti. Az elfojtott tendenciák lassan vagy visszafejlődnek, vagy álútakon törnek érvényesülés felé. Mivel a miliőparaszt viszony évszázadok folyamán csaknem változatlan volt, a belenyugvás és alkalmazkodás a közösségi szellem jellemzőjévé lett s minden, a közösségbe beleszületető egyénre rákényszerítette a maga hatalmát. Érdekes volna megvizsgálni, hogy a tudvalévően konstitucionális gyökerű fáradékonysági görbe a parasztság életében generációkon keresztül, a kötött munkaritmus szükségletei szerint hogyan alakult.

A parasztnak családjához, vagyis szociális környezetének legszűkebb köréhez való viszonyát is a termelési mód határozza meg. A család elsősorban is termelő közösség. A miliőben való differenciálat-

lán benneélés itt is tapasztalható. A parasztcsalád a múlt század hetvenes éveiben még legtöbb helyen nemzetség és »had« jellegű volt, vagyis a közös föld köré gyülekező családok együtt maradtak s a fiatal házasok családjai niem szakadtak el az apai háztól. A családon belül a tagok nem mint individuumok érvényesültek, hanem nemük és életkoruk szerint mint a termelés munkájában különböző funkciók végrehajtói.

Sajátos a gyermekek szerepe és neveltetése ebben a közösségben. A munkaterületet nem az egyéni arravalóság szabta meg, a gyermek pedagógiai elvek szerinti neveléséről szó sem esett. Étkezésben is alig mutatkozik eltérés gyermek és felnőtt között: az elválasztás után a gyermek csakhamar teljesen a felnőttek kosztjára tér át. A nevelés nem mesterségesen, hanem természetesein ment végbe, a gyermek észrevétlenül *belenőtt* a felnőttek munkájába. Az öt éves gyermek többé már nem minőségileg különböző élőlény, hanem inkább miniatűr felnőtt. Apró állatok gondozása s a ház körüli segítés a termelő munka fontos részesévé tették; szórakozása sem sajátosan gyermeki játék, hanem a felnőttek munkájának kicsibeni utánzása és gyakorlása. Tehát itt az előkészület az életre, azonban differenciálatlan közösségbe születvén, nevelését nem külön, s tudatosan erre hívatott szerv végezte, hanem maga a mindennapi, sokszínű globális élet. A természetes és korai »belenövést« elősegíti az is, hogy közelebb van az elérendő fok. A társadalom fejlettségi fokával emelkedik az iskolai korhatár kitolása is. A plaszticitás korának hosszúsága a közösség pszichológiai fejlődésével no.[9]

A közösség tudatos differenciáltságának hiánya természetesen nem zárja ki azt, hogy észrevétlenül is ne képződtek volna a kifelé egységesnek tetsző társadalmi rétegen belül, további réte-

geződések. Ez azonban nem az egyénnek és a közösségnek szétválasztását s az egyénnek sajátos képességei szerint való tudatos és szándékos beilleszkedését jelenti, hanem az egész közösségnek természetes, az egyéni akarattól független rétegeződését. A rétegződés már a telkes jobbágyok és a zsellérek közti különbség formájában is megvolt. Azután is a birtokmennyiség képezi az osztályozás alapját. Az ilyenformán kialakult rétegződés szintén természetes és — főként lefelé — áthághatatlan adottságnak számított.

A házasulandók egymáshoz illését is a birtok nagyságához igazodó hovatartozás szabta meg. Az élettárs választásnál nem az egyéni hajlandóság, hanem a szülők akarata érvényesült. A szülők akarata pedig csak a kialakult és kötelező közösségi szellem végrehajtójának szerepét játszotta. (Természetesen úgy az eddigi, mint a következő megállapítások csak (empirikus szabályszerűségek és nem kizárólagos törvények.)

Ez a parasztgazdálkodás önellátáson alapult. Az életszükségleteket kielégítő anyagok és eszközök — hús és növényi ételneműek, ruházati cikkek és a munkához szükséges eszközök — lehetőleg házi előállítására való törekvés két lélektani okból magyarázható. A paraszt a természetnek kiszolgáltatva érezte magát s a tudatos és szándékos szervezés gondolata tőle idegen lévén, lehetetlen volt egy messzeeső technikai rendszerre bíznia magát. A paraszt elviselhetetlennek érzi azt a tudatot, hogy háza kenyér nélkül maradjon s az *önfenntartás ösztöne* indította arra, hogy tőle telhetőén, a maga erejéből biztosítsa a családja számára szükséges mindennapiakat. Ez magyarázza pl. azt, hogy a szomszédsági viszony a távollakó rokonságnál szorosabb kapcsolatot jelent, mert szükség esetén a szomszéd hamarább segítséget szolgáltathat.

A másik ok a paraszt *szituációhozkötöttségé-*

ben adható meg. Eszerint materiálisán kötve lévén miliőjéhez, a természethez, idegen számára az a gondolat, hogy »egy absztrakt elgondolás aliapján berendezett s az életszükségleteket a fogyasztóhoz üzleti elosztás alapján juttató szervezetre bízza magát. Számára a búza az *ö búzáját,* a hús az ő háziállatainak húsát stb. jelenti s a ruhanemű is különös értéket nyer, ha háziszőttes. Munkaeszközei, sajátfaragású botja, pipája, nem pusztán eszközi jellegűek, hanem személyes élmények *s* a hozzáfűződő szituációk folytán életének részesei is. A paraszt nem távoli, racionális célokért dolgozott s minden munkássága az önfenntartás és a pillanatnyi szituáció szolgáltatta szükségletek kielégítésére irányult. Ez már a gyermekek elfoglaltságában is megnyilvánult. Míg a városi gyermek tőle idegen, ismeretlen célok érdekében, a fejnőttek vezetése alatt, évekig kénytelen tanulni, addig a parasztgyermek már igen alacsony korhatártól kezdve látja cselekedeteinek közvetlen hasznát s oly cselekedeteket végez, melyek a pillanatnyi helyzetben nyerik magyarázatukat. A szituációval egybeolvadva, magától adódónak érzi saját szerepét s öntudatlanul kötelezőnek ismeri el azt. így nő bele s olvad egybe azzal a miliővel, mely az ő szubjektív átélésében emberek, állatok, növények, föld és természeti erők globális és totális képét alkotja. A szituációhoz kötöttség a paraszt *beszédmód^-rában, tér és időszemléletében* is megnyilatkozik.[10] Ha például valamely bűnüggyel kapcsolatban tanúskodik vagy bármely más esetben felvilágosítást kell adnia, nagy bőbeszédűséggel s a lényegtelennek látszó körülmények aprólékos elsorolásával adja elő az eseményeket. A maga számára ugyan legtöbb esetben egy-két szóban fogalmazza meg a történteket. Még ha gyilkosságról van is szó, ez számára majdnem természetes, hiszen naponként születés és halál szemtanúja s az élet törvényeit

megszokott természetességgel fogadja. Ha azonban úgy érzi, hogy *magyarázatot* kell adnia, akkor ezt csak a legapróbb részletek elsorolásával képzeli cl. Ennek oka az, hogy materiálisán kötött, absztrakcióra kevéssé hajlamos. Az esemény rögzítődik a helyhez, időhöz, jelenlévő tárgyakhoz, személyekhez, szóval a pillanatnyi szituációhoz. Magyarázata nem annyira oknyomozó és lényegkereső, hanem inkább *leíró.* A térszemlélet, mint: »az anyagi tárgyaknak, vagyis a reális térnek három irányú kiterjedéséről szerzett és kidolgozott érzetek együttese«.[11] a parasztnál nem elvont irányokban jut kifejezésre s valamely hely meghatározásában mindig *tárgyi* elemek szerepelnek. Ha pl. tanyák kö^t járó ember paraszttól kér útbaigazítást, a legritkább esetben kap az égtájakkal vagy balra, jobjbra szavakkal jelzett választ, hanem gémeskútak, házak vagy egyéb nevezetes pontokhoz rögzítik az irányítást. (Érdekes volna részletezni, hogy a helységnevek mennyire mutatják ezt a tárgyi rögzítést.)

Ugyanígy az idő konkrét egymásutániság, vagy egyszerre történés formájában jelentkezik, vagyis itt még fokozottabban áll *az időnek a térbevetítése.* A történeti időt nem dátumhoz kötik, hanem eseményekhez: árvíz, szárazság, újkenyér, vagy a család keretein belüli nevezetes eseményekhez. A jelen idő beosztása és meghatározása a termelés szakaszaihoz (szántás, aratás stb.) igazodik s az egyes napok időpontjai sem az óra, hanem inkább a nap állása szerint jelöltetnek meg.

Mindhárom példa azt mutatja, hogy a paraszt szemlélete *diffúz,* az egyes elemeiket nem különíti el. Nem fogalmakat, hanem konkrét tárgyakat ismer. Azonban a konkrét tárgyakat sem mint önmagukban valókat, hanem mint akciónak tárgyát s így azok jelentését hozzájuk való viszonya befolyásolja. Egy ásó az ő szemében nem: nyélből álló és annak egyenes folytatásaként ráillesztett, lapo-

san kiszélesedő, éles vasdarab, sztatikus tárgy, hanem munkájának segédeszköze, melyhez annak dinamikus használata folytán mozgási képek kapcsolódnak. Nem AZ ásóra gondol, hanem egy, vagy több konkrét ásóra, melyek képéhez a munkaközben lekopott, csiszolódott él, \agy az esetleges csorbulások, görbülésiek elválaszthatatlanul hozzákapcsolódnak. Számára egy szép naplemente sc-hasem festői képet jelent, hanem szeles, vagy derűs időt a holnapi munkához.

Mivel a tárgyak megnyilatkozási formájukban, dinamikus kapcsolatokkal színezve élnek képzeletében, miliője elemeiről alkotott szemlélete erősen *fiziognómiás.*[12] Vagyis a tárgyakat, embereket nem belső, önmagáért való értékük szerint, objektíven ismeri meg, hanem azok megnyilatkozási formájából következtet jelentésükre. Mivel ismeretei nem tudatosan és világosan tagoltak, a tárgyak megnyilatkozó vonásait az egészen szétdiffundálónak képzeli s sokszor az egész szóbanforgó miliőelemet egy kiemelkedő vonásáról ítéli meg. Ez figyelhető meg a névadásoknál s az úgynevezett »csúfneveknél«. Például a XVII. század elején a székelység körében a következő nevek szerepelnek: Fejes Mátyás, Medve István, Hamar István, Dúló Balázs, Sánta János [13] vagy a ma is élő paraszt csúf nevek, mint Zsíros József, Keszeg Pál, Nagyszájú Máté, Nyelves Anna stb. A fiziognómiás érzékelés egyik alapja annak is, hogy rút külsejű öregasszonyokat boszorkányoknak tartanak s nyomorék emberekben vagy állatokban (pl. sánta fekete macska) gyakran a roszszellem megtestesülését látják. Azért, mert a külső vonásokból, a megjelenési formából, mozgásból következtetnek s a fiziognómiás tulajdonsa-Ságokat az egész egyeden szétdiffundáltatják.

A paraszti *esztétikára* egyáltalán nem érvényes az érdek nélküli tetszés kritériuma. Nem az önmagáért való esztétikai érték, hanem a hasznos; nem

az elvont, hanem a gyakorlati életben értékes tulajdonságok tetszenek. A menyasszony akkor szép, ha egészséges, munkabíró menyecske válik belőle. Szép eg^ kapa, ha jól kézhez illik s szép az eső, ha a vietésnek szüksége van rá. Szöllővirágzás vagy gabonaérés idején az égiháború nem nyújt a gazda számára »fenséges esztétikai élvezetet«, mert kezét tördelve gondol arra, hogy elveri a termést. A szépet nem tudja elkülönítve, önmagában szemlélni, mert a tulajdonságok számára diffúzán és homályosan, csak az egész globális szemléletét színezik. *Az erkölcsi élet* individuális és közösségi megnyilatkozásai sem szemlélhetek önmagukban, hanem csakis a mindennapi élet munkájába ágyazva. Az individuális erkölcskódex legfőbb parancsa: a szorgalom. Épen ezért a paraszttársadalomban az erkölcs szónak nincs meg az, a fogalmat pusztán a nemi erkölcs területére szűkítő színe, mint pl. az átlag városi ember szemében. Az erkölcs parancsai nem egyes cselekedetekre vonatkoznak s a tettek megítélése mindig a pillanatnyi szituációból következik. Ép azért, mert a cselekedetek sohasem elszigetelten, önmagukban értékesek vagy értéktelenek, hanem az egész élet s főként a termelési folyamatba ágyazva nyernek jelentést. Ezzel magyarázható az, hogy pl. a férfinek házastársával szembeni hűtlenségét többnyire csak akkor ítéli el a közösség, ha kedvesének tárgyi ajándékokat (pl. pénzt) ad s ezzel a családi közösség gazdasági érdekeit megrövidíti. Az erkölcsi törvényt a természeti és természetfeletti erőknek a közösségi lélekben tükröződő szelleme szabja meg. »Minthogy minden tag vádoló és vádlott, ítélő és végrehajtó volt, az alapúi fekvő erkölcsi értékek a legszükségszerűbb és legtársadalmibb értékelések voltak. Legfőbb bűnök azok voltak, amelyek a paraszti állományt támadták meg... Bűnös volt a férfi, aki nem dolgozott, az asszony, aki nem szült és a gyilkos, aki egy ember-

bel megkevesbítette a csoportot.«[14] A közösségi szellemben a helyzethez kötött ítélet egyik megnyilatkozása volt pl. a betyár-becsület. Gazdagtól lopni szinte erény, a szegényt megrövidíteni bűn. A munkában hasznos erő fitogtatása, verekedés, duhajkodás szinte erény számba ment. Ez a paraszterkölcs hasznossági, vagy szociális gyökerű, tehát nem autonómián, hanem heteronómián alapul. (A természeti és szociális miliő uralkodik az egyéni ítélet felett.)

Az egyes falvakban vagy tanyavidékeken természetesen eltérések mutatkoznak a konkrét cselekedetek megítélésében. Vannak falvak, ahol a leányanyaság bűnnek számú, máshol pedig természetes elnézéssel fogadják. Azonban mindig az illető közösség szelleme az, mely irányít, tehát pl. a leányanyasággal szemben az illető falu közösen kialakult véleménnyel foglal állást. Számunkra csak az a formai elem lényeges, hogy a közösségi szellem ítél, heteronóm uralmat gyakorol az egyén felett s ebben a vonatkozásban kevésbé érdekel bennünket az ítélet tartalmi minősége, mert ez vidékenként és szituációnként változhatik.

Az esztétikai és erkölcsi szemlélet tehát szintén a természeti és szociális miliőben való differenciálatlan, »bennelevést« fejezi ki.

A paraszt globális szemléletét a tagolatlan, diffúz és homályos jelzők mellett, a *komplexitás* is jellemzi. Ez a komplexitás leginkább a jelenségek mágikus szemléletében tükröződik. Mivel a paraszt miliőjének törvényeit csak tapasztalatilag ismeri, a bennük megnyilatkozó, számára természetest, illetőleg természetfölöttit nem választja szét. Ha valamely jelenséggel kapcsolatban a véletlenek összejátszása folytán, valami rendkívülit tapasztal, kétkedés nélkül tulajdonít az illető jelenségnek irreális, természetfeletti erőt. Ha pl. egy rút külsejű öregasszony valamely okból átkot szór egy paraszt

családra s másnap, valamely biológiai ok folytán a tehén pl. nem adja le a tejet, habozás nélkül boszorkánynak kiáltják ki az öregasszonyt s természetfeletti, mágikus erők birtokosának tekintik. Épen azért, mivel természetes jelenségeikkel gyakrabban találkoznak, a megszokott valóságnak kisebb jelentőséget tulajdonítanak, mint a rendkívüli s megdöbbentő jelenségeknek. Ahol természetfeletti erő megnyilatkozását vélik felfedezni, épen az eset rendkívülisége miatt fokozottan érzik, kiszolgáltatott, passzív szerepüket. Mivel azonban a reális és irreális különbségét nem érzékelik, — hiszen a parasztság a reális törvényeit sem okozati összefüggésükben ismeri, — reális és irreális, racionális és irracionális színesen olvadnak egybe, mindegyik változhatatlannak tűnik fel, csak a rendkívüli esetek — épen kevéssé megszokott voltuk miatt — még inkább éreztetik hatalmukat. Ezért tulajdonít nagyobb hatalmat, parancsoló erőt a valóság felett az illúziós érzékeléseknek, az álomnak, egyes kiválasztottak látomásának. Ezért fél a boszorkányoktól és igyekszik a táltosok jóindulatát megnyerni. Az illúziónak a valóság felett való uralma jellemzi épen a mágikus szemléletet.[15] Az illúziós, mágikus szemlélet az alapja minden babonának, varázslatnak, kuruzslásnak, rontásnak stb., mert mindezekben az irreálisnak a reális felett való uralma jelentkezik.

A mágikus szemléletben érdekes szerepet nyer a *pars pro toto* elve, ami korántsem az egyes tulajdonságoknak egyes szervekre való rögzítését jelenti, hanem sokkal inkább azt, hogy egy tulajdonság az egészen szétdiffundál s, hogy *egy* részben az egész tükröződik. Pl. Erdélyben élő babona volt, hogy ha a reménytelen szerelmes levágott körmevégét ételbe keverve, megetette szerelmesével, akkor szerelme is átszállt az illetőre. Vagy pl. ha valaki az ellenfél három hajaszálát meggörbíti,

akkor ezzel ellenfelének erejét is megtöri.

A totális szemléletforma is érezteti hatását a mágiában. Bármely praktika, rontás vagy gyógyítás a közhiedelem szerint csak akkor jár eredménnyel, ha annak minden formai kelléke teljesül. A praktikáknak századok folyamán bonyolult rítusuk alakult ki s hatás csak akkor várható, ha a praktika egész lefolyása s minden részlete szigorúan a kialakult törvények szerint történik. Már egy elem hiánya vagy helytelen alkalmazása is lerontja az egész hatását. Tehát csak a praktika totális egysége hat, részletek önmagukban eredménytelenek. Ez a szemlélet nagyban erősítette a mágia hatalmába vetett hitet, mert ha a várt hatás elmaradt, mindig elképzelhető volt, hogy a praktika végrehajtásába hiba csúszott. Ez a totalitásból folyó szigorú rend az oka annak, hogy mágikus hatásokat csak kevesen érhetnek el s a táltosság, boszorkányság, kuruzslás tudománya szellemi ősről utódra szállva, csak a beavatottak birtokát teszi, így szövődött az egyes mágiát űző egyének köré a tisztelet és félelem titokzatos levegője.

A parasztmágia alkalmazási területe a materiális élettel való szoros kapcsolatot mutatja. A mágia nem valamely természetfeletti erőnek önmagáért való kultusza, hanem minden megnyilatkozási formája: babonák, kuruzslás, rontás stb. a mindennapi élet gyakorlatára vonatkoznak. Minden mágikus cselekedetnek rontás vagy javítás, — tehát gyakorlati célja és értelme van. Vagy az ellenség termésének, jószágának, családjának a megrontása s ezzel az ellenség kisebbítése, gyengítése vagy valamely meglévő baj elhárítása, tehát javítás. A paraszti élet egy jelensége sem szakad el az egésztől, mindenütt a tagolatlan, komplex »bennelevés« jelentkezik. A mágikus formulák gyakran mutatják a parasztság dinamikus szemléletét. A »pokolvart« gyógyító kuruzsló asszony lehuppan a földre és

ujjával mutatja az utat a betegségnek, melynek a föld gyomrába kell távoznia. A szembajos vizes kenden el törli meg szemét s a kendőt folyóvízbe dobMi utasítja betegségét, hogy az is nyom nélkül távozzék tőle.

A komplex szemlélet érezteti a hatását a *vallás* és a mágia érdekes keveredésében is. Él Tápén egy öregasszony, aki a falu boszorkánya és kuruzslója egy személyben, vagyis a környéken élő mágikus hiedelmek tudója. Ugyanez az öregasszony a tápéi templom szent-Antalszobrának »öltöztetője«, — ami annyit jelent, hogy a szent-Antal szobrocska talapzatát díszítő térítőket ő cseréli és mossa. Ez természetesen mély vallásos hitének megtisztelő bizonyítéka. Vallásosság és mágia szétválaszthatatlanúl keverednek nála s ez a komplex szemlélet nyilatkozik meg minden kuruzslásában is. így pl. a legtöbb gyógyítás idejét valamely egyházi ünnephez kapcsolja s a gyógyító varázsígékben a Miatyánk, Üdvözlégy és más egyházi imádságok töredékei a legsajátosabb népi mágia szólásaival keverednek. A meggyógyítottak hálából kicsi, hímzett térítőket ajándékoznak az öregasszonynak, aki azokat a szent-Antal szobor díszítésére használja. A vallásosságnak és a mágiának keveredése figyelhető meg pl. esküvők alkalmával, mikor a vallási szertartás alig választható szét a mágikus alapú népszokásoktól. PL a menyecske vállára való selyemkendőt a templomig dobozban viszik, ott a kendőt az új asszony vállára terítik s visszafelé jövet, útközben széttépik a papírdobozt, hogy a kendő vissza ne kerülhessen abba, — a menyecske ne maradjon férj nélkül. Vagy pl. esküvő után a fiatal párból kifelé jövet, aki hamarabb lépi át a templom küszöbét, az lesz az úr az új családban, az fog parancsolni.

Azonban a vallásba nem csak mágikus, hanem egész miliőhöz kötött szemléletüket beleviszik. A

vallási történeteket a mágia képeivel színezik s a parasztok ajkán élő vallásos énekek és legendák szituációhozkötött, szemléletes, elbeszélő stílust mutatnak. Pl.

Jézus ágyán nincsten paplan,
Jaj de fázik az ártatlan.
Hogy is lőhetne bundája,
EVieszött a báránkája.[16]

2.) A PARASZTSZEMLÉLET OBJEKTIVÁLÓDÁSA

A parasztságnak eddig ismertetett, miliőjéhez való viszonyából folyó szemlélete legtisztábban ott mutatkozik meg, ahol azt ő maga fejezi ki. Szemléletének objektiválódásában, vagyis a parasztművészet termékeiben. A globális »bennelevés« úgy a parasztművészet alkalmazási területében, mint annak formájában és tartalmában is kifejezésre jut.

A paraszt képzőművészet alkalmazott művészet. Sohasem az önmagáért való szépet akarja megvalósítani. A művészet nem külön működési terület s a művészi termékek mindig eszközi jellegűek. Ezért nevezi pl. VISKI KÁROLY a népművészet képzőművészeti ágát — díszítőművészetnek. A paraszt, amíg valóban a népközösség tagja marad, önmagáért való, falraakasztandó képet nem fest, sem pusztán az ábrázolásért szobrot nem farag. Ezzel szemben majdnem összes használati tárgyait díszíti, helyesebben bármelv használati eszközét tekintve, találunk olyan vidéket ahol azok egyúttal művészi munka hordozói is.

A legimpozánsabb képzőművészeti termék a paraszt ház. A miliő lehetőségeihez való alkalmazkodást bizonyítja az, hogv az erdélyi paraszthá̀z többnyire fából, a dunántúli kőből, az alföldi vályogból épül. A parasztság egészséges anyagszeretete és *anyagismeret?* mutatkozik a különböző építkezési formáknak, épületszerkezeteknek az anyaghoz igazodó stílusában is. Fából többnyire centrális típust, vályogból egytraktusost, kőből pedig oszlopos, széles tornácú házakat építenek. Díszítést a házak fa-

oromzatán, a prémlécen, a tornác, színapaj ta kerítésén, kapun, ablakon és másutt találunk, tehát mindenütt az építés szerkezetébe illeszkedően. Az építkezés dekoratív elemei többnyire faanyagból készülnek, faragással, vagy lécek művészi összerakásával. (Pl. a székely faragott kapu, alföldi napsugárdíszes ház, stb.) A házépítés nem vált külön foglalkozási ággá, »lakóházát parasztságunk többnyire maga építi, legfeljebb ha gyakorlottabb társat... hív segítségül. A munkában azonban ilyenkor is részt vesz ő maga, egész háznépével, mi több, segíteni — ingyen vagy csupán ellátásért vagy »kölcsönben« — a szomszédság és atyafiság is összegyűl«.[18] Ebben is *a parasztközösség tagolatlan volta* mutatkozik.

Már a paraszthéz építési formája és ornamentikája mutatja, hogy a szerkezetben megnyilatkozó parasztsajátosság mily természetes átmenettel válik kimondott díszítő művészetté. Pl. Az Erdélyben szokásos hosszanti deszkákból vagy vékony fatörzsekből összeilleszteti kerítés már minden díszítés nélkül is, sajátos népi ártikulálást mutat s a kerítést tartó függőleges kis faoszlopok kezdetleges faragása lassú átmenettel olvad bele a végül gazdagon faragott kerítésbe, hol már a szerkezetből nem szükségképen következő, tehát kimondottan díszítő célzatú művészettel találkozunk.

Ugyanilyen észrevétlenül természetes a többi fából készült használati tárgy ornamentikájának születése is. A székek egy lapból készült hátának formája az egyszerű lekerekítéssel kezdődő s a legdíszesebb növényi és szív alakokat utánzó formák gazdag skálájáig fokozódik. A paraszthéz belső berendezésének minden eleme módot ad a parasztszemlélet művészi objektiválódására s ugyanígy valamennyi fából készült eszköz, a régi faedények, bot, ostornyél, pipa, tarisznyában hordozható sótartó stb. A halál ünnepélyességét tisz-

telik a gazdag faragású fejfák, melyek egyben a foglalkozásával teljesen egvbeolvadó s mindenütt a kor szellemét kidomborító parasztszemléletet dokumentálják. Pl. a halászattal foglalkozó vidékek csónakalakú fejfái, vagy a sok harcot állott székelytek kopjafái. Ugyanez a miliőben maradó motívumtalálás jelentkezik a makói és apátfalvi halásznépek u. n. sárkányos kapudíszítésén. U. i. ha ezen környék kapumintáit időrnedben sorakoztatjuk, akkor a Legrégibb minták szinte naturális halformáitól a legújabb, bonyolultan elstilizált díszítő elemekéig minden átmenetet megtalálunk. Ezzel szemben épen a díszítő elemek körében gyakran találkozunk az uralkodó rétegből átszivárgott reneszánsz, barokk, rokokó, barokk stb. motívumokkal, ezek azonban »elemenként beleolvadtak s áthasonultak a parasztszemléletnek megfeleő struktúrákba. A parasztság *anyagi miliőjéhez való elégséges alkalmazkodását* mutatják VISKI KÁROLY következő szavai: »A nép a maga alkotta tárgyak körében teljes anyagismerettel dolgozik. Tudja, hogy miért használ szekrénynek bükkfát, ostornyélnek szilvafát, kapunak tölgyfát...« [19]

Azonban nemcsak ugyanazon anyag, pl. a fa különböző fajtáit variál]a a szükségnek és lehetőségeknek megfelelően, hanem díszítő művészetének egyéb anyagait is. Példának okáért csont, szaru és bőrmunkák a pásztorok körében; hímzés, szőttesmunkák a női munkakörben találják meg a helyüket. Mindezen munkák közös jellemvonása az anyagismeret, vagyis q materiális adottságokhoz való alkalmazkodás. Formákban a szituációhoz való kötöttség, motívumokban pedig vagy a mindennapi élet köréből vett elemek alkalmazása vagy a városi kultúra beszüremkedett elemeinek áthasonítása s a saját struktúrába való beolvasztás.

A népművészet másik nagy területe: a hagyományok, vagyis a népi kultúra szellemi úton örök-

lődő termékei. Ide sorolandók a főként születés, házasság, halál eseményei köré fonódó szokások, hiedelmek, továbbá a népköltészet, (ballada, mese, parasztdalok stb.) sőt végül a népi játékok és a tánc. A népi kultúra szellemi termékeinek a városiakkal szemben, legjellemzőbb tulajdonsága: a folytonos alakulás, rögzítetlenség. HONTI JÁNOS szavai szerint » a hagyományozás minden új mozzanata, a hagyomány minden új megjelenítése — mondhatjuk — új alkotás ... így nevezhető aztán a népi kultúra javainak megteremtése *kollektívnek* az egyénekben alkotó városi kultúrával szemben. Hiába van egyetlen első egyéni szerzője a néphagyománynak is: a hagyományozás minden egyes láncszeme egyaránt fontos. A hagyományozásban az egész közösség dolgozik: közvetlenül, mint a hagyomány láncszemeinek összessége, közvetve mint a hagyományozás módját a közös ízléssel és igényekkel közösen meghatározó szubsztrátum.« [20] Tehát már a teremtés, hagyományozás módja is mutatja, hogy az egyénekben, mint hordozókban és kitel jesítokben megnyilatkozó közösségi lélek — »amit HONTI szubsztrátumnak nevez — irányítja az alkotást. A differenciálatlan közösség az, melv *öntudatlanul* alkot, öntudatlanul azért, mert az alkotás nem szándékosan történik, hanem jókedve vagy egyéb hangulatainak spontán kifejezésére, öntudatlanságát mutatja továbbá, hogy a nép maga sohasem gondol rögzítésre s nem fél plágiumtól. Dalai, meséi, balladái folyton ujjáalakulva, természetesen változnak. Amíg ez a közösségi szellem élő volóság, addig a legtarkább változatok is a lényeget, a szellemet megtartva, csak térben és időben változó szituációknak megfelelő színeződéseket mutatnak.

Ezt az élő közösségi szellemet erősíti az u. n. hasonulás, vagy rezonancia, mely a paraszt individuumok kifejlési vonalait konvergensekké teszi. Egy individuális eredetű, sikerült kifejezési mód, dal

vagy mese épen azért nem hal el minden rögzítetlenség ellenére sem, mert a közös szellőmet kifejezte, a többi individuumban rezonanciára talál s a hasonló reagálások közös objektiválódását eredményezi. Addig, amíg az így fejlődő és objektíválódó közösségi lélek élő valóság, a szájhagyományok csak alakulnak, de nem pusztulnak el. Pusztulásról csak akkor beszélhetünk, ha megszűnik ez a benső lényeg s így az idegen városi elemek a bomló struktúrát könnyen legyőzve, a maguk, szellemileg is idegen uralmát teremtik meg.

A közösségi szellem azonban nem csak a hagyományozás formájában, hanem a népi költészet termékeinek formájában és tartalmában is megnyilatkozik. ORTUTAY GYULA foglalkozik részletesen ezzel a kérdéssel[21] s arra az eredményre jut, hogy a népköltészet kollektív jellegét két formai és egy tartalmi komponens mutatja. Mégpedig »a befejezés csattanója, jelzős szerkezetek, hasonlatok, kezdőképek, a strófa szerkezet fordulói vagy az egész versszerkesztés formai alapgondolata előbukkan több más árnyalatú, mástémájú versben is«. »Ahogy szövegbéli, ugyanúgy zenei formulákról is joggal beszélhetni.«[22] Emellett utal a témabeli megegyezésekre, melyek átszövik a magyar folklór összes területeit. Mindhárom fajta megegyezés egy a paraszt individuumokat összefogó, közösségi szellemre mutat.

Ugyancsak erre a szellemre utal a népköltészet egy másik jellemvonása, amit *univerzalitásnak* nevezhetünk. Ha a folklór termékei egyéni érzelmeket fejeznek is ki, — ezek többnyire nem az individuális érzelmi differenciákat domborítják ki, hanem mindenki számára adoptálható érzelmeket. Hűség vagy csalfaság, szülők ellenállása, a hatalmasok kijátszása stb., tehát olyan érzelmek vagy történetek, melyek a közösségben rezonanciára talál-

Azt a globális szemléletet, melyet addig a paraszt élet minden területén kimutattunk, ORTUTAY a néphagyományokban is kimutatja, mint: totális szemléleti ormát. »Egész népi hiedelemvilágunkat a reális és irreális erők, racionális és irracionális hatalmak egységbelátása jellemzi.« [23]

A természetben és saját kultúrájának termékeiben, tehát az egész miliőjében való reflektálatlan benneélésre jellemző a művészi termékek *öntudatlan* keletkezése és használata. Nem egyszer találkozni olyan paraszt emberrel, aki háza oromzatának vagy kapujának szép díszítését nem is ismeri. Ha maga építette a házát, akkor még emlékszik, ha azonban már örökségképen kapta, akkor öntudatlan természetességgel használja azt s nem is teszmél rá, hogy azon valami rendkívüli is van.

Ugyancsak ezt az öntudatlan alkotást bizonyítja az a jelenség is, hogy ebben a paraszttársadalomban még nincsenek hivatásos művészek, olyan egyének, kiknek a műalkotás volna egyedüli foglalkozásuk. Egyeseket ugyan kiemel ügyességük s ezek társaiknak — alkalmilag — segítséget szolgáltatnak, de csak segítséget s szükség esetén mindenki maga alkotja meg, amire szüksége van. Azonban ezek az ügyességük által elismert, kiemelkedő egyének sem főfoglalkozásként gyakorolják művészetüket, s nem szakadnak el a termelési munkától vagy amennyiben igen, megszűnnek népművészetet teremteni. A parasztművészetet épen az jellemzi, hogy annak űzése nem differenciálódott külön foglalkozássá s a népművészet terméket is csak addig élnek, míg azok kitermelésében, alakításában az egész közösség vesz részt. Mégpedig sohasem az öncélú műalkotás szándékával. Legjellemzőbb erre, hogy a parasztok között a művész szó ismeretlen s ma is idegen, nem az ő spontán kitermelt szótáruk szülötte. A díszített tárgyat is »címeresnek, hímesnek« stb. nevezik s pl. rajz helyett is az írás

A parasztművészet összes felsorolt jellemvonásai szembetűnően jelentkeznek a parasztság táncában. Ez a tánc nem tudatosan tervezett és alakított, tánciskolákban elsajátított művészíét, hanem az életritmusból észrevétlenül kitermelődő s mindig ahoz alkalmazkodó »élettény«,[21] életforma. Az élettény szó jelöli azt a különbséget, mely a parasztművészet összes termékeit megkülönbözteti a városi műalkotásoktól. A parasztság körében életényékről és élettermékekről beszélhetünk, melyek a mindennapi, szürkén ismétlődő munkaformától a gazdagon pazarló, ünnepélyes, művészi termékekig észrevétlen átmenetet mutatnak. Ennek az átmenetinek a két végpontja jelöli a paraszt életritmus végső határait, melyeknek váltakozó felbukkanása egy átfogó törvényre, a polaritás törvényére utal.

3.) A POLARITÁS TÖRVÉNYE

Eddig kimutattuk, hogy a parasztság életes energiáját tendenciái a természethez való alkalmazkodás irányába kanalizálják. Ez főként a termelési munka folyamán nyilvánul meg, de megtaláljuk a szociális életben, a közösség esztétikai, erkölcsi, mágikus, vallási szemléletében is, továbbá ennek a szemléletnek a népi kultúra termékeiben való objektíválódásában épúgy. A paraszt alkalmazkodik a föld természetes és mesterséges monopol jellegéhez, családi, társadalmi élete a termelés szükségletei szerint szerveződik. Esztétikai, erkölcsi szemlélete a termelés szolgálatában áll, mágikus és vallási hite és hiedelmei a természet minduntalan tapasztalható s számára még le nem győzhető erejének jelentkezésében leli gyökerét. Szemléletének népművészeti termékekben való objektíválódása az anyaghoz és szituációhoz alkalmazkodik. Mindez azonban egy másodlagos fejlett tendencia, életes energiájának a szükséges és kikerülhetetlen alkalmazkodás tendenciája által való felhasználása, érvényesítése. Eközben az önfenntartás primer ösztöne is kielégülést nyer, hiszen a termelés elsősorban ezt szolgálja, azonban az ugyancsak primer önkifejtés ösztöne nem nyerhet teljes kielégülést. Ha munkaközben sikerül is ezt a tendenciát egy másodlagos tendencia uralma alá hajtani, az önkifejtés kényszere más úton keres magának érvényesülést s mint látni fogjuk, ellentétekben robban ki. A paraszt életes energiája (ezt a szót BODA értelmezése szerint használva, az egyén testi, lelki, tehát összenergiáját magában foglalja) munka közben teljesen annak szolgálatába kanalizálódik, az elvég-

zendő munkára összpontosul. A kényszer megszűnte után, a pihenés perceiben felszabadul s a minél teljesebb önkifejtés szolgálatába áll. Ebben a periódusban nem az egyén alkalmazkodik, hanem ő alkalmaz; háza, állatai, stb., melyeket eddig ő szolgált, most az ő szolgálatában állanak. Ezt az ellentétekben való kirobbanást, az energia poláris kanalizálódását, értjük a polaritás törvénye alatt. A polaritás törvénye a paraszt élet minden területén kimutatható s kimutatása szükséges, mert ebben a törvényben fogjuk meglelni a parasztságról alkotott, oly ellentétes felfogások kulcsát. Hiszen, ha valaki a parasztról »tulajdonságokat« állít, mint: alázatos, szerény, igénytelen, szelíd stb., ezek mindegyike ép úgy bizonyítható tárgyi adatokkal, mint az illető fogalmak polárisai: gőgös, igényes, pazarló, féktelen stb. Ép ezért nem tulajdonságok felsorolásával rajzolhatunk képet, hanem visszamenve a lélektani gyökerekig, ott kell olyan törvényeket találnunk, amelyek közös nevezőre hozzák a pillanatnyi szituációk szülte, ellentétes tulajdonságokat. Ilyen törvény az életes energiának a parasztok foglalkozásából folyóan szélsőséges kanálizálódása. - Messzi vezetne a magyar parasztság lakásviszonyait évszázados fejlődésükben végigkísérni. Lényeges számunkra, hogy a paraszthház a legszükségesebb életfeltételeket kielégítő tűzhelyből s a köréje vont falból keletkezett. A múlt századig kialakult házformák két alaptípusra oszthatók, természetesen ez alaptípusokon belül gazdag variációkkal. Ez a két alaptípus BÁTKY ZSIGMOND szerint: az egysejtű (egytüzelős, tűzhelyes, szobás) és a kétsejtű (szoba-konyhás) házak. Az előbbi főként Erdélyben él, míg az utóbbi hazánk egyéb területein. Az első tisztábban őrzi még az ősi típust, az utóbbi szintén magyarországi eredetű, de felnémet hatás alatt fejlődött ki. Mindkét típus s különösen őseik, az egyéni igények legszűkebb ki-

elégítésére törekszenek — s ha hozzátesszük, hogy a főzés és hálás mellett gyümölcs, kender stb. szárítását, apró baromfi költetését és felnevelését is a házban végezték, — a ház szerepénél is kidomborodik a termelési folyamathoz való alkalmazkodás. A polaritás törvényét érdekesen mutatja a kétsejtű, szoba-konyhás háztípus használati módja. Hétköznapokon, mikor a munka s az ahoz való alkalmazkodás köti le a gazda minden energiáját, úgyszólván minden életszükségletet a konyha elégít ki. Itt főz a gazdasszony (sőt nyáron a szabadban való főzéssel igyekeznek még a konyhát is kímélni), az este fáradtan összegyűlő család a konyhában (esetleg szabadban) mossa le magáról a munkában reá rakódó szennyet, majd a tisztálkodás nyomait eltüntetve, ugyanabban a helyiségben ülnek vacsorához. Vacsora után többnyire ugyancsak a konyhában tér nyugovóra a család, s a gazda, ha csak lehet, még ezt a kényelmet sem engedi meg magának, inkább a színaljában, vagy egyebütt alszik, ép úgy, mint fölnőtt fiai. A konybában az asszony, leánygyermekek s kisebb fiúgyermekek alusznak, néha ketten, hárman ugyanabban az ágyban. Ezzel szemben a szobát többnyire »tisztaszobának« kímélik s a konyha zsúfolt használata mellett a tisztaszoba hétköznapokon üresen parádézik s vasárnap, vagy egyéb ünnepélyes alkalmakkor, — mikor a munka szünetel, — a gazda uralkodó vágyának kielégítésére szolgál. A munkanapok teljes alárendeltségével szembefn tehát a csak parádézásra használt tisztaszoba biztosítja a gazda öndokumentáló tendenciájának érvényesülését. A tisztaszoba berendezése is alkalmazkodik a reprezentációs célhoz. A legszebb festett és faragott bútorok állanak itt, az ágyakat lehetőleg minél több párnával pupujázzák fel, melyeknek gazdag hímzése, érintetlensége nagy megbecsülésről tanúskodik. A falakon olajnyomatú

szentképek, gyakran igen ízléstelen művirágok s egyéb, jórészt a városból beszüremkedett idegen teleinek díszlenek. Az egész szoba a használhatatlanság s ünnepélyesség levegőjét árasztja, hangsúlyozva, hogy nem alkalmazkodik, hanem a primer önérvényesítés, már szinte hencegésbe menő túlzását szolgálja. A miliőnek ez a darabja az egyénért van, s szolgálja azt. Itt szül az asszony, itt tartják a lakodalmat, keresztelőt stb., itt tehát a miliő-egyén viszony megfordul.

A ruházkodásban ugyanez a jelenség mutatkozik. Munkaközben szó sem lehet öncélú öltözködésről. Nyári melegben a férfinép egész ruházata egy szál alsóruha. Sőt régebben, főként a pásztor emberek u.n. »zsíros gatyát« is viseltek, melyet állati zsírral teleszívatva, mesterségesen szennyeztek be, h°gy így vízhatlanná és bepiszkolhatatlanná tegyék, s mosás nélkül viselhessék, míg testükről le nem szakad.[25] Télen válogatás nélkül, elnyűtt, és átzsírosodott felsőruhadarabokat húznak magukra, melyeknek egyetlen céljuk a melegítés. Vagy gondoljunk a pásztorok subájára, melyek gazdájukat egész életükön át szolgálják. Nyári melegben a nők ruházata is gyakran csak ingből, pendelyből áll s bár általában díszesebb a nehezebb munkát végző férfiakénál, cifraságban mégis messze elmarad az ünneplő öltözetektől.

Az egyszerűen csak a test befedését szolgáló, hétköznapi viselet mellett erősen kitűnik az ünneplő ruha. Ha a munkáközben viselt ruhadarabok a magyar paraszt egyszerűségét, igénytelenségét mutatják, akkor az ünneplő viselet cifrálkodónak, pazarlónak mutatná őket. Finom len, gyapjú és bőranyagból anyagkímélés nélkül szabott és gazdagon hímzett, cifrázott ruhák szolgálják a paraszt tetszenivágyását, önérvényesítését. A népviseletre szintén ráillik az »élettény« megjelölés. Egyrészt azért, mert az életritmussal összenőtt lévén, tisz-

tán mutatja annak végletes váltakozását. Másrészt, mivel a szituációhoz és anyaghoz való alkalmazkodás sehol oly tisztán nem jelentkezik, mint épen a vidék adottságai és tradíciói szerint számtalan variációt felmutató *ruházkodás* terén. Életből fakadó s azt kifejező voltát mutatja a ruházkodási mód számtalan apró jelentése, mint pl. a párta vagy főkötő viseletének jelentősége stb. A ruházkodásból tégy további tanulságot is leszűrhetünk. Említettük, hogy a parasztkultúra kialakulhatásánnk egyik oka a városi kultúrától való viszonylagos elzártság volt. Hogy iez a negatív ok valóban lényeges szerepet játszhat úgy a kialakulás, mint az életbenmaradás folyamatában, arra példa az is, hogy a magyar népviselet a pásztorság körében maradt fenn legtovább. Ugyancsak a pásztorok öltözködése alkalmazkodik a legtisztábban az anyaghoz, vagyis az adottságokhoz. Ugyanis még a paraszt társadalomban is a pásztorkodó emberek foglalkozásukból kifolyóan fokozottabb elszigeteltségben éltek. A pásztorság körében fennmaradt érintetlenebb népi kultúrának természetesen csak egyik s talán legszembetűnőbb ága a ruházkodás, s ezen kívül építkezésüknél és más élettevékenységüknél is ugyanezzel a jelenséggel találkozunk. Ez adja annak a ténynek is egyik magyarázatát, hogy Erdély sajátos történeti színeit jobban megőrizte, mint az Alföld, vagy a Dunántúl.

Étkezését tekintve a paraszt majdnem a fösvénységig takarékos és igénytelen, — s a végletekig pazarló ugyanakkor. Mindkét jellemvonás külön-külön megmagyarázható a parasztnak a termeléshez való viszonyából. Ismervén a termelés nehézségeit, egyrészt megbecsüli, őrzi két keze munkájának eredményét, másrészt viszont annak tudatában, hogy gazdasági állománya a maga keresete, jogosultnak érzi annak önkényes felhasználását. Ennek a két szempontnak egyike sem tekinthető kü-

lön önmagában, hanem a kettőjük változása s változásuk törvénye adja a megértés kulcsát. Amikor dolgozik, akkor igénytelen és takarékos s a bőkezű pazarlás csak felszabadult, ünnepi hangulatainak velejárója. A legnagyobb munkaidőben *a gazda* rendszerint csak este étkezik otthon. Kora hajhalban indul a munkába s tarisznyában viszi magával a reggeli szalonna-kenyeret vagy más egyszerű ételt. Délben leggyakrabban vagy közösen főzött (pl. aratás idején) krumplipaprikás, tarhonya stb., vagy a tarisznyában hozott szárazétel az ebéd. Este azonban rendszerint meleg ételt eszik (bár a szegénység néha még ezt is kiszorítja), azonban. ez is a legigénytelenebb zsíros ételek közül kerül ki: vastagleves vagy paprikás, főttészta stb. Ebben a tanulmányban természetesen csak az életritmus formai jellegzetességeit kutatjuk, melynek keretein belül a tárgyi megvalósulás az esetenkénti és mindenkori adottságokhoz (anyagi és szociális helyzet, igények stb.) alkalmazkodik. A parasztember vasárnap az étkezés terén is többet enged meg magának s a (mindennapi munkához alkalmazkodó gond alóli felszabadulás pedig a nem túl gyakori családi események alkalmával szinte észszerűtlen pazarlásig fokozódik. Keresztelő, halotti tor, de főként a lakodalom napokig tartó, ételneműekben dúskáló lakomákra ad alkalmat. Az állatok gondozása, mely a paraszt igényeit a lehetséges legalsó küszöbig fokozni képes, ilyenkor megszűnik a paraszttevékenység oly kizárólagos alkalmazkodásra kényszerítő funkciója lenni. Ilyenkor »alkalmaztatnak« hogy anyagul szolgáljanak a gazda munkából felszabadult önérvényesítő tendenciájának. Bárányt, borjút, sőt ökröket vágnak le s néha a baromfiak százait is. Csaknem az egész falu vendégeskedik egy-egy ilyen lakomán. Ha a szegénység összébb is szorítja az ilyen ünnepélyes alkalmak gazdasági kereteit, a vágy ott él minden parasztban, hogy anyagi

lehetőségeinek végső határáig »kitegyen magáért«. Néha egy lakodalmon többet fogyasztanak, mint más, munkával teli hónapok alatt. De épen az a lélektani rendeltetése, hogy a hosszú hónapok, sokszor évek áldozatos, önmegtagadó munkájáért és lemondásáért kárpótolja a parasztot. Tehát nem értelmetlen pazarlásról van szó, csupán az életes energia követeli néha a maga spontán érvényesülését az önkifiejtés primer területén.

Egy másik s könnyen összeegyeztethető ellentétpár: a szűkszavúság s majdnem a mogorvaságig menő nyerseség, természetesség s ezzel szemben a cifrabeszédű s szinte rituálissá vált társas érintkezés. A két ellentétes viselkedési mód egyformán igaz, az egyik azonban a munka napjaira, a másik pedig az energia ünnepi felszabadultságára jellemző. Munkaközben a paraszt, modorra nem tekint s csak a legszükségesebb s szigorúan tárgyilagos beszédre szorítkozik. Beszéde az állatok etetésére, befogására s a termelő munka egyéb mozzanataira vonatkozó rövid, néha csak mondattöredékekből álló utasítások sora. A szűkszavú beszédet, annak megértését az is lehetségessé teszi, hogy a munkának századok folyamán kialakult s mindnyájuk előtt ismeretes módja már a legtömörebb utasításokat is érthetővé teszi. Az objektiválódott kifejezésmódok közkinccsé váltak s a szekundér hasonulás törvényének alapján már a szűkszavú utalások is ugyanazt a rezonanciát váltják ki. A természet törvényei a mindennapi érintkezés folyamán megszokottabbá válva, a születés és a halál belenyugvással találkoznak, megbeszélésükhöz alig néhány szó elégséges. Ezzel szemben az ünnepi érintkezés területén bonyolult és szigorú szabályok uralkodnak. Mihelyt nem a termelés, hanem az ember kerül a középpontba, a legtermészetesebb emberi cselekedetek: leánykérés, búcsúztatás stb. sok szóval, furfanggal mennek végbe s a kialakult szabá-

lyok mindegyikének szigorú betartása kötelező. A fölszabadult energiák végnélküli játékos mondókákban, játékos formulákban tombolnak. A szűkszavú paraszt, kinek mindennapi szótárából hiányzanak is a lelki élet differenciáltabb kifejezései s akit egészséges szemérme visszatart attól, hogy lelkiállapotát sok szóval ecsetelje, az évtizedek, sőt századok által szentesített formákban gátlás nélkül tárja ki magát. A kialakult s mindenki által elfogadott szkémák univerzalitásuk által mentesítik az alól, hogy individuális érzelmeit a maga szavaival fejezze ki. Mihelyt viszont rátalál az univerzálissá lett kifejezésmódra, táguló lélekkel ejnged érzelmeinek szabad folyást. Itt tehát ismét nemcsak a polaritás törvénye, hanem a népi közösség megnyugtató, de egyben kötelező érzése is jelentkezik. Az ünnepi érintkezés kötelező ereje ebből az érzésből fakad, amely szerint minden individuális szégyelni és elrejtem való s minden, amit a közösség elfogadott, követendő. A szabályok szinte merev követése egyben a totális szemléletforma következménye is, mert mindennek csak úgy van jelentősége, ha a részletek is hiány nélkül teljesülnek, az egység nem bomlik meg egy tag hiányával.

A polaritás törvénye igen szembetűnő a parasztságnál az indulat megnyilatkozási formáiban is. A természethez és a természetben növekedvén, sokszor keserűen ugyan, de belenyugvással fogadja ennek csapásait. Állatainak, sőt családtagjainak elvesztése az »Isten adta, az Isten elvette« igéjét váltják ki. Ha azonban bármily ok folytán felszabadul, a kényszerű és félelemmel színezett belenyugvás egyéni érzelmeit elnyomó uralma alól, indulata féktelenné válik. Ilyenkor a természettel, állatokkal való súlyos munka közben gazdagon kifejlett energiája elszakítja az alkalmazkodás szekundér gátját s nem ismervén más irányítást, mint a minél teljesebb önkifejtés primer tendenciáját,

beláthatatlan következményű tettekre ragadtatja magát. Ilyenkor nem ismer többé külső törvényt, csak a maga hajtó indulatait, melyek a bár önkéntelen, de kényszerű elnyomásért súlyos fizetséget vesznek. Az éhez szükséges felszabadítást vagy valamely hirtelen és szokatlan lelki rázkódás, vagy sokszor egyszerűen az ital szolgáltatja. Ez a sokáig elfojtott és hirtelen kitörő primer önérvényesítés! vágy a magyarázata rendszerint az egymáson túllicitálni akarással induló s gyakran gyilkossággal végződő korcsmai verekedéseknek.

Beszéd és viselkedésbeli modor, bár amint fent láttuk, szintén megfelelnek a polaritás törvényének, mégis az előbb felsorolt életmegnyilvánulások éles ritmusával szemben itt az átmenet kevésbé éles. Ez természetes is, mert beszédkészséghez és indulat kitöréshez felszerelés és előkészület nem szükséges, úgy, mint pl. a lakás, ruházkodás vagy étkezéshez kell. Nincsenek annyira külső feltételekhez kötve s spontán érvényesülésük nem von el annyi »energiát a munkától.

4.) EREDMÉNY

Eddigi eredményeinket a következőkben foglalhatjuk össze. A parasztot nem önmagában, hanem a miliő-egyén rendszerben lehet megismerni. Ennek egyik nagy rétege a szociális miliő-egyén rendszer, tehát a parasztközösség, mely azonban szintén nem szemlélhető önmagában, mert maga a közösségi szellem is a miliő többi rétegéhez való viszonynak megfelelően alakult. A parasztnak a miliőhöz való viszonyát röviden az öntudatlan »bennelevés« jellemzi, a természetbe és természethez való hozzánövés ennek csak egyik kifejeződése. Az öntudatlan »bennelevés« elemei: a belenyugvás, alkalmazkodás, szituációhoz kötöttség, az életritmus polaritása.

Ezen jellemvonásoknak a parasztság szemléletében való tükröződése: a fiziognómiás látásmód, tárgyakhoz kötött, szemléletes, leírva elbeszélő modor; mágikus szemlélet; a térszemlélet tárgyhozkötöttsége, az időnek térbevetített szemlélete; esztétikai, erkölcsi szemléletében hasznossági és szociális szempontok heteronóm uralma; a közösségi vélemény öntudatlan, de kötelező ereje; mágiának és vallásnak keveredése; művészetének élettény jellege és azok univerzális értéke, stb. Röviden tehát: totális szemléletforma.

Eszméltségi fokát tekintve ez a parasztközösség a globalitás fázisában van, vagyis számára a jelenségek: diffúzak, tagolatlanok és elmosódok s jelentésük komplex és bizonytalan. A jelenségeket nem önmagukban, objektíve, hanem hozzájuk fűződő s főként dinamikus kapcsolatai révén értelmezi.

Ez a kép egy hosszú történeti fejlődést ölel magába, melyen belül igen sok időbeni és térbeli eltérés mutatkozott, a fent \azolt eszméltségi fok azonban rendkívüli esetektől eltekintve majdnem a múlt század végéig lényegesen nem változott. Más és más, konkrét alkalmak szolgáltatta formákba öltözve, de mindig ugyanaz a miliő-egyén viszony mutatkozott. Ma épen ez a viszony van változóban s mivel az eszméltségi fok épen ennek a viszonynak az egyénben való tükröződése, a parasztság egész szemlélete, eszméltségi foka alakulóban van. Az alakulás kezdete éles határral nem állapítható meg, egyes vidékeken napjainkban is tart, de a századforduló óta mindenesetre egyre nagyobb arányokat ölt. Ezen állításunk igazolása s a változás irányának lehető megjelölése legközelebbi feladatunk.

II.

A mai alakulás

Közhellyé vált, hogy ma, a XIX. század eleién végbement ipari forradalomhoz hasonló mezőgazdasági forradalom szemtanúi vagyunk. Ennek a folyamatnak gizdasági gyökerei az induoztriálizálás és racionalizálásban vannak. A mezőgazdasági termelés szerves folyamat, azért a mesterséges alakítás mindkét formája csak igen lassan tud rajta eluralkodni. A mezőgazdaság racionalizálása a tudományos eredményeknek a termelés gyakorlatára való alkalmazása. Célja: lehető minimális befektetéssel (anyagi- és munkabefektetésre egyaránt célozva) a termelésben lehető optimumot elérni. Optimumot és nem maximumot, mert hiszen a piacot tekintve, épen a termelés mennyiségi leszorítása is racionális lehet. A racionális termelés tehát nemannyira a föld adottságaiból, hanem a piaci keresletből indul ki. Éhez szabja a helyenkénti termelés mineműségét és mennyiségét. A helyenkénti termelés mineműségét természetesen lehetőleg a természeti adottságokhoz mérten, de nem ezek kizárólagos uralma alatt szabja meg. A kötött gazdálkodási mód alól a tudomány segítségével felszabadulva, meliorizációval (földmegkötés, vízszabályozás, műtrágya felhasználásával stb.) a piaci szükséglet, tehát *külső szempont* szerint alakítja át a természeti adottságokat. Vagyis szabad gazdálkodást folytat.

Hazánkban a mezőgazdaság racionalizálásának gondolatát TESSEDIK SÁMUEL vetette fel a XVIII. században. Ő az első, aki gazdasági isko-

lát létesít, hogy a parasztokat termelési munkájuk helyesebb módjára *tanítsa,* tehát, hogy a paraszt munkájában tudományos szempontot érvényesítsen. Úttörő munkásságát azonban elgáncsolták. Évtizedek múlva SZÉCHENYI ISTVÁN gróf veti fel újra a gondolatot. Ő már tovább megy s nem csak »kiművelt emberfőkkel«, hanem egy részletesen kidolgozott országos tervvel igyekezett az »észszerű gazdálkodást«, vagyis a mezőgazdaság racionalizálását elősegíteni. »GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN az Alföld benépesedését s a gazdálkodás módjainak és eljárásának megváltoztatását és kifejlesztését ekként a hajózható folyók, a természetes vizeket összekötő csatornák, legfőképen pedig a vasutak és úthálózatok rendszerében, meg öntöző berendezések, erdőépítések és fasorok ültetése mellett egy jól kifundált, szépen megkoncipiált, tehát tervszerű és egészséges kialakulásban képzelte.« [1]

Ennek a tervnek is csak részletei valósultak meg. Egységes és gyors hatása tehát már ezért sem lehetett. A parasztság körében még lassabban szívódott fel a racionalizálás gondolata, a tudatos és tudományosan irányított gazdálkodási mód szükségszerűségének elfogadása. Hiszen az általános tankötelezettséget is csak az 1868. XXXVIII. t. c. mondotta ki. Viszont népoktatásunk gazdasági vonatkozásban még ma sem kielégítő. Mindamellett az iskola igen sokat tett a tudományos szempont népszerűsítése terén. A racionalizálás gondolatának terjedésében még sok más, szintén az utóbbi évtizedekben felbukkant tényező játszott és játszik közre.

A meliorizációs törekvések és az irányított gazdálkodás szorosan összefüggenek ugyan a parasztság munkájával, mégis inkább kívülről jövő irányítások. A termelési feladatok végrehajtása közben érvényesülő, *tanult* szempontok azonban (műtrágya, nemesített vetőmag, tenyész apaállatok hasz-

nálata, munkabeosztás, stb.) már saját tevékenységébe vágóan, belülről alakítják a természethez való viszonyát. A parasztgazdálkodásban a racionalizálás gondolata, — tudományos és más külső szempontok —, a munka »tanultságának« formájában jelentkeznek. A termelési munka, melynek módja eddig észrevétlen változással szállt apáról fiúra s melynek elsajátítása öntudatlan belenövéssel ment végbe, ma egyre inkább tanult foglalkozássá válik. A gyakorlat és α tudomány újabb és újabb eredményeket produkál s ennek megfelelően a termelés módja folyton változik. Az egyéni fennmaradás lehetőségét az állandó tanulás, tehát a természettel szembeni tudatos magatartás biztosítja.

A munka tanultságának elterjedését az iskolán kívül számos más ráhatás segíti elő, melyek mind az utóbbi időben jutottak lényeges szerephez. Igen jelentős a nyomtatott betű szerepe. TRÓCSÁNYI ZOLTÁN[2] rövid kimutatást nyújt a könyvek, folyóiratok ós lapok útjáról a faluban. A XVI. században kezdett a városi kultúra nyomtatott terméke a faluba szivárogni, mégpedig Benczédi Székely István, Pesti Mizsér Gábor, Heltai Gáspár s mások munkássága nyomán. Később ez a derék, bár szerény kezdés is hanyatlásnak indult s csak a XIX. század második felében izmosodik meg újra. A Nép barátja, Népbarát, István bácsi naptárai, Magyar Nép Könyve, a Falu Könyvié stb., ma pedig a kifejezetten népnek szóló lapok és könyvek mellett, a politikai napilapok is a legtöbb faluban elterjedtek. A parasztság kezén járó újságok és könyvek tekintetében természetesen még ma is nagyon messze vagyunk az ideális állapottól, méppedig a nyomtatott írás mennyiségét és minőségét tekintve egyaránt. Az igaz, hogy a könyv elterjedésének a paraszt csekély könyvigénylése is gátat szab, ez azonban csak a régi szemléletüket máig is megőrzött egyesekre vagy csoportokra áll s általános-

ságban ma már nem érvényes. Az ily irányú nemtörődömségnek legtöbb esetben anyagi nincstelenség az oka s a paraszt könyvigényét igazolja az az egészséges szelektáló készség, mely a számukra könnyen hozzáférhető ponyvától megtagadta a népszerűséget. Ahol mód van rá, olvas, sőt vásárol könyvet a paraszt[3] s, hogy azt benső szükségből is teszi, arra bizonyíték népkönyvtáraink statisztikája. Ugyanis a paraszt nem olvas »akármit«, inkább történelmi és gazdasági könyveket szeret s a szépirodalom területén is egészséges érzékkel válogat s érdekes jelenség, hogy újabban különösen a mesét kedveli. Sajnos azonban a mai népkönyvtárak igen ritkán elégíthetik ki igényeit. Az írásos kultúrától idegenkedő pansztszemlélet tehát már változást mutat ezen a téren s, hogy a változásnak még nincs tisztán észlelhető eredménye, annak legtöbb esetben városi kultúránk az oka. Ugyanezt a benső tanulnivágyást mutatja a parasztnak az iskola keretein kívül tartott oktató, vagy szórakoztató előadásokkal kapcsolatban tanúsított magaviselete. Ha gyenge előadást hall, (ami sajnos gyakran megesik) szigorú kritikát gyakorol s a legközelebbi előadás, mely ugyanazon forrásból ered, bizony üres falakra talál. Viszont ha kedvére való előadók eltalálják érdeklődésének irányát, szavakkal le nem írható hála s zsúfolásig tele terem az előadó jutalma. Ép így üres frázissá vált az általános bizalmatlanság és úrgyűlölet. Nehéz parasztkézzel írott, meghatóan naiv levelek bizonyítják a nép tanulni és emelkedni akarását, mely minden jóindulatú közeledést a végeláthatatlan panaszok őszinte feltárásával jutalmaz. [4] Nem zárkózott, sőt kívánja és jólesik neki a megnyilatkozás. Természetesen sokszor kell legyőzni a súlyos tapasztalatok hatása alatt kifejlődött bizalmatlanságot, de ez többé nem benső zárkózottságnak, hanem külső hatások alatt kialakult óvatosságnak a formája. Ép azért, mert —

amint látni fogjuk —, a parasztközösség benső biztonsága anyagilag és szellemileg egyaránt megbomlott, benső kényszerből, várakozva tárul ki a parasztlélek a városi osztályok felé.

iskolán, könyveken és előadásokon keresztül természetesen nem csak a racionalizálás gondolata, hanem a városi kultúra egyéb szellemi terméke is eljut a falu népéhez. Szellemi termékeket közvetít a rádió is. A vasúti és egyéb úthálózatok kiépítése is nagyban megkönnyítette a falu és város érintkezését. A fejlődő technika egyéb vívmányai (pl. mozi) is hozzáférhetőbbé váltak ezáltal a parasztság, s különösen annak városba került rétegei (cselédség, katonaság) számára. A városi kultúra hatása érzik a világháborúban résztvett parasztoknak az idősebb generációtól eltérő fejlődésében. A várossal való érintkezést nagyban elősegítette a mezőgazdasági proletariátus kialakulása is. Ez a réteg kiszorult a föld birtoklásából s a reménytelen és munkanélküli unalmas falusi életből menekülve sokszor vetődnek a városok külső negyedeibe. A mezőgazdasági proletariátusnak a városba való özönlését egyes helyeken a telepítéspolitika is elősegíti, amennyiben a külvárosokban oszt ki számukra házhelyeket.[5]

Egészségügyi téren is változást hozott a községi orvosok, szülésznők, védőnők, a Stefánia-Szövetség stb. munkája s a paraszt orvosgyülölete is hanyatlóban van. Ma már szívesebben megy orvoshoz, mint kuruzslóhoz, a szegénység azonban itt is gátat szab a felvilágosodás terjedésének. A mezőgazdasági munkásnak még ma sincs betegségi biztosítása s »negligenciája« igen gyakran egyszerűen anyagi nincstelenségének az eredménye. A sokat emlegetett szellőztetés problémáját is megnehezíti, különösen az Alföldön, a fűtőanyag hiánya.[3]

A racionalizálással párhuzamosan halad napjainkban a mezőgazdasági termelés indusztrializá-

lása. Célja az »emberi vagy állati munkaerőt mechanikai munkával helyettesíteni, így a »termés« és »tenyésztés« szerves folyamatai s az emberi munka közé egy éjlettelen, mechanikai ék verődik. A paraszt, aki a maga erejével vagy állati erő segítségével végezte a termelést, alakító eszközöket, szerszámokat használt ugyan, de ezek nem szolgáltak energiaforrásul. Kizárólagosan a természet és a maga, szintén életes energiájával dolgozott s így a fejlődés a maga éietes energiájának szolgálatával vagy alakító enejével találkozva, szerves és közvetlen kapcsolatba volt vele. Most mechanikai energia közbeiktatásával ez a közvetlen kapcsolat megszűnt.

Racionalizálás és indusztrializálás tehát a parasztságnak a természethez való *viSzonpát* változtatta meg s mivel előbbi szemlélete az akkori viszony hatása alatt fejlődött, várható, hogy a miliőegyén funkcionális viszonyának változása szemléletét is befolyásolja. Igaz ugyan, hogy épen anyagi okok miatt is, a racionalizálás és indusztrializálás lehetőségei igen sok paraszt számára csak elméleti s nem gyakorlati valóságok, mégis lényeges az, hogy egyáltalában tudatára ébredt annak, hogy változtatni lehetséges, sőt igen sok esetben a változtatás szükségességét is elismeri. Számunkra leglényegesebb az, hogy az eddig változhatatlannak vjélt viszony léket kapott s a változás sok helyen már mint valóság, de máshol is mint lehetőség, átalakítja a parasztság szemléletét.

1.) AZ OKOK CSOPORTOSÍTÁSA ÉS AZOK LELKI HATÁSA

A parasztság szemléletére hatást gyakorló új tényezők — az előzők alapján — két csoportra oszlanak. A szemléletét alakító régi okok közül a negatív ok: a várostól való szeperáltsága, nagy csorbát szenvedett. Részben megszűnt, részben szűnőfélben van. Okai: iskola, előadások, rádió, vasútösszeköttetés, világháború, szövetkezetek, rendeletek stb., melyeken keresztül a városi kultúra jelentkezik. Mégpedig vagy kényszer alakjában (iskola, rendeletek stb.) vagy egyszerűen példa gyanánt (könyv, mozi s egyebek). A negatív ok megszűnte tehát egy pozitív és külsőnek mondható ok szülőanyja lett. A racionalizálás és indusztrializálás azonban nem csak külső kényszer formájában (irányított termelés stb.) jelentkeznek, hanem az effektív termelési munka módját is megváltoztatták (műtrágya, mezőgazdasági gépek stb.), tehát belülről, a természet-egyén viszonyt átalakítva, gyakorolnak hatást a paraszt szemléletére. E külső és belső hatások következtében a parasztság összes életmegnyilvánulásai más formát öltenek.

A föld természetes monopol jellegébe való belenyugvása — a talajmegkötés, lecsapolások, műtrágyázás 3tb. következtében —, úgy mennyiségi, mint minőségi viszonylatban megszűnt vagy legalább is erősen megcsökkent. Ha maga nem is alkalmazhatja, de reális Lehetőség számára a szabadgazdálkodás, tehát a természet változhatatlanságába vetett hite megingott. Természetesen klimatikus és egyéb tényezők, jóllehet a biztosítás lehetősége is felmerült, még mindig éreztetik vele a természet

hatalmát. Az alkalmazkodás régi foka, ha nem is mint végső és egyetlen megoldás, sokszor kényszerűen megmaradt. Épen ezért, ahol anyagi okokból még meg van, ott is tudatossá és szándékossá vált, elvesztette tehát primer és öntudatlan jellegét. A paraszt alakítóerejének tudatára ébredt s ez a miliőjével való *tudatos szembenálláshoz* vezetett. A föld mesterséges monopol jellegébe vetett hite már régen megingott s kétségkívül a jobbágyfelszabadítás volt ezen a téren az első eredmény. Azóta a parasztság köréből öntudatos, földosztást kívánó mozgalmak indultak ki. Az agrárszocialista mozgalom kitörései között egyaránt voltak földosztó jellegűek (Szabolcs megye, 1898) vagy az alacsony bérek miatt kitört sztrájkok (pl. 1905-ben Dunántúlon, 1906-ban Békésmegyében stb.) [7] A világháború után a kisgazdapárt alapítója: Nagyatádi Szabó István, pártjának támogatásával harcolta ki az akkori földreformot. Ismét a megvalósítás módja, tehát a felsőbb társadalmi rétegek magatartása eredményezte, hogy a föld mesterséges monopol jellege ellen irányuló mozgalmak a parasztság körében később elhalkultak.[8] A földreform és az Orsz. Falusi Kislakásépítő Szövetkezet telepítési akciója nyomán a parcellák gazdát cseréltek ugyan, a megváltás és felszerelés költségei azonban nem a parasztot tették új gazdává, hanem a bankokat és hitelintézeteket. Ha a tapasztalatok és az anyagi szükség hallgatásra kényszeríti is a parasztság újonnan felfedezett alakító képességét, a hallgatás és belenyugvás csak kényszerű és tudatos. A föld természetes és mesterséges monopol jellegébe való belenyugvás tehát többé már nem az egyedül lehetséges életforma számára.

Az indusztrializálás éket verve a természet és a termelő funkcióinak szerves együttese közé, a természet uralma alól méginkább felszabadította a parasztot. A természetes, öntudatlan egybeolva-

dás és belenyugvás helyére a felszabadulás vagy kényszerű, tudatos tűrés lépett. A ma aktuális mezőgazdasági kérdések: minőségi termelés, intenzív és extenzív gazdálkodás, a rentábilisebb nagybirtok és a több embert eltartó kisbirtok problémája, a műtrágya vagy istállótrágya használata, ezen a helyen a parasztlélek alakulása szempontjából, nem harcuk eldőltének tartalmi eredménye tekintetében érdekel bennünket. Ezen kérdések megoldása a pillanatnyi gazdasági helyzet következtében fejlődést, vagy visszaesést mutathat. Szélsőséges esetként feltehető, hogy újra az extenzív gazdálkodási mód, kizárólagosan csak istállótrágya használata stb. terjedne el, azonban maga az a tény, hogy ezek a problémák és lehetőségek felmerültek, többé a parasztság tudatából nem törölhető ki. Már pedig mindezek a természet és egyén tudatos elkülönítéséhez vezetnek s a differenciálatlan, globális »bennelevést« megszüntetik.

A differenciálódás és individualizálódás jelensége figyelhető meg a paraszt miliőjének szociális rétegében is. Legelsősorban a családban. Minthogy az indusztriálizálódott ipar, termékeivel a falura is benyomult, szétzúzta az önellátáson alapuló családi közösséget. A parasztcsalád gazdasági alakulat maradt ugyan továbbra is, de szerszámok, ruha, az élelmiszer nagy részének előállítása kiesett a családi termelés kereteiből. A mezőgazdasági munkanélküliség megszületése és a várossal való szorosabb kapcsolat a pályaválasztás lehetőségének kereteit a parasztság számára is kitágították. A nemzetség jellegű család vagy »hadak« egzisztenciája csaknem teljesen megszűnt. Mivel az eladósodás az egyes családok kezén levő birtok értékét bizonytalanabbá tette s ezzel szembeni az idegen pályákon elért karrierek lehetősége felmerült, a család reprezentáns tagjainak, a szülőknek a hatalma is vesztett jelentőségéből.[9] A szabad pályaválasztás és

az élet társ választás a fiatalok egyéni akaratának a közösségi akarattal szembeni megerősödését jelzi. A családnak az agrárkonjunktúrával és dekonjunktúrával szemben tanúsított magaviselete a paraszt közösség érzésének gyengülését mutatja. A forradalmak utáni első években beállott agrárkonjunktúra a jómódú paraszt családok elvárosiasodásához vezetett. A jómódhoz jutott paraszt, a városból tömeglesen jövő külső hatások alatt, az »urak« életmódját akarta utánozni, zongorát, hintót vásárolt s igyekezett fiait »urakká«, leányait »kisasszonyokká» nevelni. A jómód tehát utánzásra *ösztökélte.* Ma pedig a szükség feltörekvésre *kényszeríti.* Az eladósodott vagy elaprózódott föld nem nyújtván többé biztos megélhetést, a paraszt immár örömmel veszi gyermekeinek városba özönlését. A parasztöntudat meggyengült, még a paraszt szó használatát is kerülik, röstellik. »A társadalom szemlélet gyökeres megváltozását jelzi az, hogy laki eddig paraszt volt, ezentúl nem vállalja nevét és nyilván mögötte lévő társadalmi szerepét sem, hanem kisgazdának nevezteti magát. E sorok írója — írja ERDEI FERENC — az elmúlt esztendőben a makói Gazdasági Egyesületben előadást és vitát akart rendezni a paraszt, földműves, *gazda* és kisgazda nevezetek értelme felől, de csak a puszta említés is oly borzadályt keltett, hogy le kellett tennie róla. Nem szabad, nem illik beszélni róla, de a probléma mindenütt ott van és beárnyékolja az összes magatartásokat.« [10] Mivel a paraszt s főként a törpebirtokos és nincstelen ma már élelmiszerszükségleteit is többnyire a falvakban is szaporodó üzletekből látja el, s mivel betegségét, hacsak teheti, orvossal gyógyíttatja, gyengült a szomszédsági érdekközösség is. A parasztközösség megbomlását talán legnagyobb mértékben a mezőgazdasági munkanélküliség egyre nagyobb arányokat öltő jelentkezése okozza.

Régebben a paraszt munkaideje a természethez igazodva, évszakonként! változást mutatott. Ma éhez még *egy* konjunkturális tényező is járul. SZEKFÜ GYULA írja, hogy: »a három holdon aluli törpebirtokosok — majdnem egymillió ember — az l.800.000-et kitevő szorosan vett agrármunkás, az évek óta munkanélküli kubikusok, a földreform és a krízis következtében elbocsájtott mezőgazdasági cselédség, két és fél millió embert legalább is kitesz s ez a sok-sok ember, országunk lakosságának majdnem egyharmada, biztos munka és jövedelem nélkül, alkalmi jótékonysági akcióknak kitéve, tengeti éhező és fázó, tápláló élelmet, melegséget és minden kultúrszükségletet nélkülöző életét«.[11] MATOLCSY MÁTYÁS kimutatása szerint az ország agrárlakosságának munkaképessége 24 %-bán kihasználatlan és ezen a rétegen belül az agrárproletáriátus alkalmaztatottsága az országos 76%-ál szemben csak 65.8 %, vagyis munkaképességének több mint harmada kihasználatlan.[12] Pedig épen ez a réteg az, mely az agrárproletáriátus egyharmadát kitevő 3 holdon aluli törpebirtokosságot leszámítva, kizárólag csak kezemunkájából él. Éhez még hozzáveendő az, hogy foglalkoztatottságuk idején 0.90—1.20 P (1934) napszámot keresnek s azok módja sem sokkal jobb, akik természetben kapják fizetésüket.[13]

Tehát a parasztság nagy részénél a munkaidő beosztása is megszűnt, kizárólagosan csak a természet függvénye lenni.

A mezőgazdasági munkásság két és fél milliós tömege szükségszerűen elvesztette a természettel és a parasztközösséggel való szoros kapcsolatát. Főként a téli hónapokban a megélhetést nem nyújtó faluból az idegen, de legalább változatosabb városba menekül és itt is minden biztosítást nélkülözve, még az ipari proletariátusnál is szomorúbb, kietlen életet él.

A kisbirtokos paraszt őrzi még leghívebben a régi szellemet, minthogy azonban az eladósodott 5.5 millió kat. holdból, 2.3 millió a kisbirtokokra esik, 534 P átlagos évi megterheléssel,[14] ez a tény nagyban csökkenti a föld és emberek zavartalan viszonyát. »A kölcsönökkel agyonterhelt földjét épen oly kevéssé szereti, mint a boltos a csődbejutott üzletét.« [15] Viszont a módosabb gazda — amint fentebb láttuk — épen jómódjától indíttatva igyekszik a parasztság köréből, legalább gyermekei útján kiemelkedni. A parasztközösség öntudatlan, de kötelező ereje tehát szintén megszűnt. Negatív osztályöntudat jelentkezik, a parasztság nemhogy vállalná, hanem inkább elfut közösségének szelleme elől.

Természetesen a földtől való menekülés nem általános jelentőségű, azonban a földéhség jelentkezésének formái szintén a közösségi erő gyengülését mutatják. Szomorú jelenség tapasztalható az árveréses bérletek kiadásánál. Tápé község lakossága például a Szeged városi földek bérbeadásánál a 10 P-ős kikiáltási árat az árverező tisztviselők intései ellenére, kétségbeesett vetélkedéssel 50—60 P-re is felveri. S ez nem elszigetelt jelenség. A parasztságot szomorú helyzetének felismerése, tudatosulása tehát sokszor vagy menekülésbe vagy egymásellen törő vetélkedésbe kényszeríti s szétrombolja a közösség építő erejét.

A miliő természeti és szociális rétegéhez való viszony tehát egyaránt a tudatosulás és elkülönülés, tagolódás, irányában változik. Mindkét réteggel szemben megszűnt az öntudatlan »bennelevés« attitűdje.

A belenyugvásból való kiemelkedés, a természet törvényeinek tudatosabb ismerete s az azok feletti hatalom sok esetben visszaéléshez vezet. A természettel szembeni visszaélés egyik jelentkezése az egyke eluralkodása. A természet törvényeibe

való erőszakos belenyúlás az egyke jelenségében is menekülés, a közösség romlása. Mintahogy az egyéni lélekben néha egy addig spontán érvényesülő tendencia tudatosulása sokszor gátlást és a tendencia elfojtását eredményezi, mindaddig, míg a szétesző, csak differenciáló tudatosítás el nem jut a szintézisbevonásig, a jelenségnek újabb s magasabbrendű egészbefoglalásáig az öntudatos, kiegyensúlyozott személyiségig.

A parasztságnál a tudatosuló, tagolódó szemléletnek harmonikus kibomlását és magasabbrendű egybevonását sok tényező gátolja. Hiszen maga az a racionalizálás, mely az egész folyamatot elindította, csak részleteiben valósult meg s anyagi szükséggel párosultan, zavaros, disszonáns képiét teremtett. Továbbá a város jelentkezése, épen a városi kultúra egyik legforrongóbb korszakát tárja a feltörekvő parasztság elé. Így tehát a parasztság szemléletét ma alakító belső és külső tényezők maguk is ellentétes, bizonytalan elemekben bővelkedve, nem eredményezhettek — a kezdő differenciálás amúgyis zavaros és veszélyes korszakában, — tiszta, harmonikus világképet. A józan tudatraébredés helyett így sokszor kapkodás és szétesés született.

A funkciókat széttagoló technika jelentkezése új viszonyokat tárt fel a falu előtt. Az uradalmakban dolgozó agrármunkások a legritkább esetben ismerik a kezükbe kerülő gépeket, ők, mint érthetetlen és idegen eszközzel dolgoznak velük s a gép szerkezetét csak a gépész ismeri, így természetesen megszűnik a munkaeszközökkel s a munkával való összenövés s helyét idegen, bizonytalan érzés váltja fel. De nemcsak a mezőgazdasági gépeknél, az egyszerűbb szerszámoknál is ugyanez a helyzet. A boltból vásárolt szerszámok többé nem nőhetnek úgy hozzá a paraszt lelkéhez, mint a maga készítette s életének egy darabját jelentő falusi eredetű eszközök. Ismert környezetébe új

elemek kerültek, megzavarták a bensőséges viszonyt.

A szituációhozkötöttséget a vándorlásra kényszerítő munkanélküliség és új munkaterületek jelentkezése is megbontja. A kubikos, kotró stb. munkánál az időt óránként számoló bér, a vasúti közlekedés és térkép segítségéivel munkahelyére igyekvő tájékozódás, a méterekben számoló útépítés, a városi építkezések közben felvett szokások, az idő és térszemléletnek absztrakt mértékek szerinti igazodását segítik elő. Mindéhez hozzáiárul a nyomtatott könyvek, paraszt-leírások elterjedése, melyekből a paraszt megismeri, hogy mi az, amit az »urak« benne jellegzetesnek tartanak. Ezzel az osztályából menekülni igyekvő egyén számára már adva van az út, mely szerint épen ezeket a sajátosságokat kell levetkőznie, ha urasodni akar. Ez természetesen nem kizárólagos érvényű szabály. Kivételt azonban épen a »maradiak«, főként az? öregek képeznek A haladóbbak, többnyire a fiatalok épen a parasztöntudat elvesztését mutatják, az ő számukra tehát ı városi írók által tudatosított parasztsajátságok negative bár, de a feltörekvés útját jelölik me# A szituációhozkötöttség tényét tehát külső, főként anyagi okok zavarják s annak a viselkedésben és a beszédben való megnyilatkozását pedig a mesterséges, kívülről jövő tudatosítás. Állításunk cáfolatát csak az jelentené, ha a paraszt kívülről jövő hatásokkal, öntudatosan s nem maradiságból szállna szembe — hiszen a maradiaknak kiveszése csak idő kérdése A tudatosulásnál tovább jutott s szerepét magasabbrendű öntudattal vállaló parasztság sajnos egyelőre még hiányzik. (A tudatosulás folyamatában lényeges szerep jut az iskola tudatosító munkájának.)

A parasztgyepek többé nemcsak észrevétlen, természetes fejlődéssel nő bele a felnőttek világába, hanem mesterséges, tudatos alakítás segíti az életre

való előkészületben. Mivel a magyarországi pedagógia épen a népnevelés terén dolgozik a legjobb és legmodernebb módszerekkel, az iskola lerontja a gyermek »miniatűr felnőtt« voltába vetett tévhitet s mint sajátos, minőségileg is más egyéniséget kezeli. Felvilágosító előadások, falusi orvosok, védőnők, Stefánia Szövetség ugyanezt — a gyerme. két külön valóságként kezelő — felfogást erősítik meg a parasztság körében is Sajnos a hatás, ismét anyagi tényezők miatt, nem kielégítő. Ha pl tudomásul veszi is a panaszt, hogy a gyermek számára a felnőttektől eltérő táplálkozás volna egészséges, mégis érvényes az a szomorú statisztikai adat, hogy pl. a Szeged-környéki tanyákon a gyermekek 80%-a nem kap rendszeresen tejet.

Az iskola és egvéb tanító hatások, melyek a jelenségeket széttagolton és objektíven igyekeznek a parasztság körében is tudatosítani, a fiziognómiás látásmódot gyökerében támadiák meg A közigazgatás, iskola, stb. hivatalos és *sablonizáló* kezelése szintén elősegíti ezt a folyamatot. A névadásban megnyilatkozó formája, a hivatalos érintkezés folytán, — ahol a paraszt törvényes nevén szerepel — veszít jelentőségéből s ma már a ragadványneveket a parasztok csak egymásközt s főként elmaradtabb vidékeken használják 4 városba bekerülő cselédek, pl egyenesen titkolják s szégyenük ragadványnevüket — ha van — s hazakerülve falujukban is megkívánják a városban megszokott megszólítást.

Az alakulás s főként a közösség szétesése az erkölcsi szemlélet terén is érezteti hatását A közösségi szellemben kialakult és »szokás« formájában jelentkező erkölcsi parancsot az egyéni belátás helyettesíti, a régi közösségi lélek irányító szerepét az egyéni lelkiismeret veszi át Minthogy azonban a közösség egyénekre tagolódása és az egyéni tudatosulás egyelőre még zavart képet nyújt, az individuálissá váló erkölcs is disszonáns színeket mu-

tat. Elveszítve a közösség biztos irányító szerepét, az egyéni járás még ingadozó. »Amint kollektív moráljának az alapjai valamely úton elvonatnak, — akár az életkör változása, akár annak megrázkódtatása és átalakulása folytán, mint ahogy ez manapság történik, — hiányzik a régi mérték és erősség s a hirtelen a maga lábára állított egyén elhatározó ereje és biztonsága megtörténik.« [16] Mivel az anyagi tényező, épen a mai szükség formájában továbbra is nagy szerepet játszik, a szorgalom mint legfőbb erkölcsi parancs érvényben marad. Tartalmi megvalósulása azonban nem igazodik szükségképen a megszokott termelési menethez, hanem új, egyéni útikat is keresve, sokszor történő jellegűvé válik. Az erkölcsi szemlélet tehát individualizálódik, de az anyagi megkötöttség miatt nem emelkedhetik az autonómia fokára, hanem továbbra is külső tényezők h éter ónom uralmát mutatja. *A szociális utilizmus helvére egyéni utilizmas lép.*

A komplex látásmódot az *elkülönítő* szemlélés váltja fel. A komplexitás legszembetűnőbb megnyilatkozása, a mágia egvre veszít jelentőségéből. A termelés folyamatában az emberi racionalizmus kerekedett felül s a természet törvényeit is tudatosabban ismerve, természetfeletti erőkben egyre kevésbé hisz. A miliővel szembeni magatartás észszerűbbé s egyben ridegebbé válik; az illúzió elveszti a realitás feletti uralmát. A mágia másik nagy területének, a kuruzslásmk összezsugorodása, sőt majdnem teljes eltűnése, helvét az emberi tudománynak, racionális, orvosi gyógyításnak adja át. Mágiában már csak az öregek, maradiak hisznek s haladottabb paraszttársaiktól a résri, rejtélyes tisztelet helyett lenézésben részesülnek. Aki még hisz kuruzslásban, rontásban, stb., az is szégyenli s titkolni igyekszik azt. A mágia elvesztette régi félelmetes és megtisztelő uralmát.

A régi életviszonylatokhoz egy újabb, a politikai szereplés lehetősége járult. Bár a parasztság számára közvetlen érvényesülés épen munkájából kifolyóan lehetetlen, közvetve, pártok, választások stb. útján, mégis inkább s/óhoz jut, mint a múltban. A gazdakörök, pártegyesületek lehetővé teszik számára, hogy sorsának intézésébe maga is beleszóljon. Többé nem csak a kívülálló jó vagy rosszindulata dönti el sorsát, hanem belülről, az ő körükből kiindulva is születhetnek politikai elhatározások. Tudjuk, hogy különböző tényezők hatása alatt a parasztság politikai szereplése ma még alig több az illúziónál, de már annak a lehetőségnek a tudata, hogy ő is aktív harcosa lehet politikai érvényesülésének, szintén hozzájárul a parasztság *tudatosulásához.*

2.) A PARASZTSZEMLÉLET ÚJABB OBJEKTIVÁLÓDÁSA

A parasztszemlélet alakulása legtisztábban a parasztkultúra mai termékeiben objektiválódik. Ezen a téren érződik leginkább a régi szemlélet és termékeinek pusztulása s teremtő parasztművészetről, a szó igazi értelmében, ma alig beszélhetünk. Belülről induló s primer közösségi alkotás alig van s a kívülről jött elemek áthasonítása is egészen más képet nyújt. A kívülről jövő hatások azelőtt elszigeteltebben, egyes elemek formájában szüremkedtek be s egy élő, egységes közösségi szellem talajába plántálódva, funkciójukat ennek egységétől nyerték.

Az áthasonításnak ez a formája ma két okból lehetetlen A fentebb felsorolt utakon a városi kultúrának többé nem elszigetelt elemei, hanem vagy eredeti struktúrájukat megtartó, magukban is egységes nagy részegészel (termelési mód iskola, politika stb.) jutnak el a parasztság körébe, vagy pedig a jobb közlekedés és anyagi okok szülte feltörekvés kapcsán a paraszt maga kerül be a városba, ahol aztán az önmagában összefüggő, differenciáltabb kultúra egésze tárul szeme elé. Többé tehát nemcsak elemeket kap, hanem módja van azokat a maguk struktúrájába *ágyazva* megismerni. A külső hatások tehát tömegesen s egységesen zúdulnak a paraszt kultúrára. Egységességük természetesen csak viszonylagosan értendő, mert hiszen maga a városi kultúra is sok zűr-zavart, diszharmóniát rejt magában. Másrészt a régi parasztkultúrát létrehozó közösségi szellem alapjában rendült meg, így tehát — hiányozván a belső egység és erő —

a tömegesen zúduló hatások könnyen szétrombolják a struktúra maradványait. Ez a belső, negatív ok talán még lényegesebb, mert a kívülről jövő hatásokkal szemben hiányzik a közösség egységes, áthasonító ereje, így nem beolvasztás, hanem lehető teljes utánzás lesz az eredmény. Ez a jelenség tapasztalható a parasztkultúra minden objektiválódási területén. Amint ORTUTAY GYULA mondja: » a népi mm észkedések lassan elvesztették azt a szociális és etnikai funkciót, melyet oly hosszú időn át betöltötték.« [17]

Az építkezés területén legtöbb esetben már a múlt század végén megindult az építés mesterséggé, foglalkozási ággá való differenciálódása. A stílus még többnyire változatlan a 30—40 éves házaknál, de ha azok eredetéről kérdezősködünk, a válasz többnyire ez: volt a ^aluban egy-két építő vagy ácsmester s azok csinálták. Az újabban épülő házak nemcsak az építőmunka külön foglalkozássá tagolódásáról tesznek tanúságot, hanem a régi stílus levetkőzéséről is. A városi építőmód utánzása a paraszt konjunktúra ideién kapott lábra; indítéka a jómódú paraszt feltörekvési vágya volt. Az anyagi szükség más úton, de ugvanehez az eredményhez vezetett. A szociális nyomor hatása alatt a gyökértelenné vált mezőgazdasági proletár sablonosán, lélek nélkül, nem egyszerűen, hanem *sivaran* építi fel házát Éhez járul a »Faksz« stílusromboló, irányított építési akciója, melynek nyomán higiénia tekintetében fejlettebb, de a benne lakó parasztság szellemétől idegen hajlékok épültek. Megszűnt a ház és a paraszt bensőséges, élményekkel átszőtt kapcsolata. »Az építészeti szabályrendeletek betartásával kőalapzaton, szigeteléssel épült házak puszta és rideg falai között nagyon sivár és szánalmas élet játszódik le, a cseréptető alatt a nyomor és reménytelenség tanyáz.« [18]

A ház beosztása is módosul s a helyiségek

használatánál már fejlettebb, tudatosabb szempontok érvényesülnek. Ez természetesen csak a jobbmódú gazdák körében tapasztalható, ott, ahol ieg/-általán szó lehet több helyiség használatáról. Sok helyen a színaljának egy részét — kis szobát formálva — kerítik el. Ennek az okát tudakolva, többek közt azt a választ kaptuk: azért, hogy a fiúnak külön alvóhelye legyen. A közös vagy tiszta szoba helyett tehát az apróbb szobák racionális használatának lehetősége is felmerül már. Ennek a megoldása, különösen az Alföldön, ahol a vályogfalú ház csak az egy traktusos építkezési módot engedi meg, egyelőre csak építészeti megalkuvással, toldozgatással lehetséges s a magyar építészet tudományos segítségére vár a feladat, hogy az egészséges törekvésből helyes megvalósulás születhessen.

A ház berendezése a bútorkészítés technizálódását mutatja. Az új bútorszükséglet majdniem kizárólagosan városi üzletekből, gyári árúval nyer kielégítést. A régi, festett és faragott darabok helyét a kész gyáripari árú foelalja el. Ahol még megvannak a régi, kézzel írott bútorok, azokat átfestik. A néprajzi gyűjtőnek sietnie kell, mert pl. Apátfalván, ahol a bútorok festése régebben nagy divat volt, minden újabb kiszállás alkalmával a régi tulipános ládák, öreg festett padok egyszínre való átfestését tapasztalja. Ugyanígy kivesznek a sajátkészítésű szerszámok, használati eszközök s csak kuriózumként, véletlenül találkozhatunk velük.

Az újnak és réginek keveredése mutatkozik a ruházkodásban. Az alsó ruha őrzi leginkább a régi stílust, de föléje már többnyire városi szabású ruha kerül. A vasárnapi templomozás vagy bál öltözködése tarka keverék színt mutat. Az öregek, férfiak, asszonyok, még többnyire régi szabású ruhájukat szedik elő a »sublótból«, a fiata-

lök azonban már erősen városiasodnak. A lányok még rendszerint sok keményített alsószoknyát viselnek s a városias rakottszoknya ráncai furcsán feszülnek szét a gazdag bőségű, falusi fehérnemű felett. Ahol a szabás még a régi, az anyag már ott is gyári árú s csak a színek rikító és mégis harmonikus összeválogatás képviseli a paraszti ízlést. Itt is tapasztalható, hogy előbb a tárgyi elemeket fogadják be s a struktúra csak lassan alakul át. Az anyag már gyári portéka, a szabás, színösszeállítás helyenként még a régi. A mai falusi jakodalom, minden városi elem ellenére, még nyers, primitív, paraszti ízű. A vendégek ruhájára tűzött gyári művirág, mely a differenciáltabb ízlésű városi ember ruháján bántóan hatna, ebben a környezetben csak a parasztízlés nyers primitivitását húzza alá.

Az elemek tömeges és együttes jelentkezésének struktúraátalakító erejét mutatja a legtöbb mai »paraszt hímzés«. Pl. a kalocsai hímzés — mai formájában — már inkább a »közép osztály magyaros ízlését« képviseli s a régi paraszti díszítőművészethez alig van köze. Ugyanez a helyzet a mezőkövesdi hímzésnél is, mely a városi műselyem s a városi ízlés hatása alatt immár minden népi eredetiségét elvesztette. Ma már jóformán csak a »kézimunka«, a hímzés él a paraszt díszítőművészetéből, de az is többnyire csak a középosztály tudatában és ennek a tudatnak a hatása alatt. Mezőkövesden, Kalocsán, a Sárközben stb. hímeznek még a paraszt asszonyok, de ez a művészi munka már mesterséggé vált, termékei iparszerűen, eladásra készülnek, az egész tevékenység elvesztette épen a parasztművészetet jellemző, »élettény« jellegét. A mezőkövesdi népművészet ma idegenforgalmi attrakcióvá vált, öntudatlansága megszűnt. Nem öntudatlanul, a maguk szükségletére öltözködnek s készítik a »paraszt térítőket«, (egykor a paraszt a maga

asztalára nem hímzett terítőt), »díványpárnákat(!)« stb., hanem a tőlük ezt megkövetelő úri középosztály kiszolgálására. A hímzés mintái, színei, struktúrája mutatja is az idegien ízlést. Épen azért nem lehet népművészetet tudatosan és szándékosan »életben tartani«, mert azzal gyökerében teszik lehetetlenné annak spontán születését. Ahol ma még díszítőművészet »él«, ott az többé nem parasztművészet, hanem foglalkozássá differenciálódott mesterség.

A parasztság artisztikus hajlamának foglalkozássá differenciálódást bizonyítják az egyre gyakrabban előbukkanó »őstehetségek«. Amennyiben ezek művészek, tehát életfeladatuknak mondanivalójuk művészi megformálását tekintik, — többé nem parasztok, hanem szobrászok, vagy festők. Egy tagoltabb társadalom egyedeivé váltak. A paraszt képzőművészet kétségtelenül végét járja s régi formájában többé nem támadhat fel. Ha ma csak a szociális válság miatt hallgatott is el, később újjáéledő formája is csakis a régi parasztművészettől teljesen különböző lehet, mert az az akkori szemlélet objektiválódása volt s ez a szemlélet már átalakult.

Ugyanez a pusztulás tapasztalható a szájhagyományok körében is. A babonákat, hiedelmeket tápláló komplex mágikus szemlélet meghalt s többnyire csak a gyűjtők unszolására vagy az idegen szórakoztatására élednek fel. Nem élő valóság, hanem színészi gesztus, érdekesség. A népköltészet termékeit csak az öregek őrzik, a fiatalok aratás közben is városból importált nótákat énekelnek. Az a közösség és szemlélet, mely a népköltészet termékeiben megnyilatkozott, pusztulóban van, újat nem termel s a régi sem élő, alakuló valóság többé. A közösség nem termel s ha egyesekben a költői hajlam elég erős, akkor ezek költőkké, írókká válnak s a rögzítő és differenciáló írásos kultúra tagjai közé sorolhatók. Ezt a jelenséget mu-

tatják az újabban nagy számmal felbukkanó autodidakta parasztköltők és írók: Szabó Pál, Sinka, Sértő, Veres Péter és mások. Ez a folyamat a legtöbb esetben elszakadáshoz vezet s a művészek munkájává differenciálódott parasztművészet hovatovább épen parasztos sajátságait veszíti el s a parasztművészek az írásos kultúra talán kevésbé tanult, de ugyanolyan mentalitású munkásaivá válnak. Ez azonban nem az egyetlen út, mert megvan a lehetőség arra, hogy ezek a művészek nemcsak tudatosulnak, hanem öntudatra is ébrednek s bár a régi parasztszemlélet megváltozott, — de el nem pusztult, hanem magasabbrendűen öntudatos, új formáját fejezik ki. Ezt a lehetőséget a parasztírók között Szabó Pál és Veres Péter mutatják talán a legegészségesebben. (Ugyanilyen öntudatosult paraszt-egyéniség volt a politika terén Nagyatádi Szabó István.)

A népi zene mai pusztulásának hasonló okai vannak, mivel azonban itt a hangszerek is szerepet játszanak, a pusztulásnál egy újabb tényező is közreműködött. Amint a technikai differenciálódás gyári termékeivel a parasztok magukkészítette hangszereit — duda, citora stb. — kiszorította, a városi zene eszközei terjedtek el. Ezek a hangszerek nem a pentaton skálára felépült, egészhangos paraszt énekek, hanem a differenciáltabb kromatikus skálán alapuló városi zenekultúra szolgálatára készültek. Ennek megfelelően használatuk is erre alkalmasabb s a városi hangszerekkel párhuzamosan, fokozatosan a városi zene is elterjedt. A parasztzene — értékeinek öntudatos felismerése tekintetében — ma sokkal inkább élő valóság Bartók, Kodály és követőik muzsikájában, mint a cigánymuzsika hamis »magyar nótáit«, vagy a rádión keresztül beszüremkedett slágereket éneklő parasztifjúság ajkán. Ez a jelenség ismétlődik a népi tánc terén is. A falusi bálokon ma már a csárdás mel-

lett — melynek szintén csak a legegyszerűbb s páronként táncolt formája maradt életben, — a városi eredetű one-step, vagy keringő leegyszerűsítvett formáit táncolják. A népi táncoknak »gyöngyösbokréta« stb. formában való feleleventése a középosztály kuriózumkereső érdeklődésének mesterséges eredménye. Nem belülről jövő életszükséglet, hanem külső hatás szándékolt eredménye s formájában is a középosztály ízlésének megfelelő, romantikussá stilizált »népies« művészet.

3.) A PARASZTSÁG ÉLETRITMUSÁNAK VÁLTOZÁSA

Amíg a természethez £s közösséghez való viszonyt az öntudatlan alkalmazkodás, a teljes »bennelevés« jellemezte, addig, — amint láttuk — az egyéni önérvényesítő tendencia az alkalmazkodás másodlagosan fejlett tendenciája alól ünnepek vagy más rendkívüli esetek alkalmával felszabadultenergiát ellentétekben robbantotta ki. A parasztélet ritmusát az alkalmazkodás és felszabadulás váltakozása szabta meg, az energia poláris kanálizálódásának törvényét ábrázolva. Ma mindkét végletben csökkenés mutatkozik. A termelési folyamat s ennek kapcsán a természetszemlélet a tudatos szembenállás, racionális alakítás irányába tolódott el, tehát munkaközben is több érvényesülés jut az egyén önkifejtő tendenciájának. Ugyanígy a közösséggel szemben is a differenciálódás, egyéni érvényesülés attitűdje lépett fel. Az egyéni pályaválasztás lehetősége, az egyéni érvényesülésnek az anyagi szükség következtében minduntalan előbukkanó problémája az egyén energiáját a hétköznapok munkakeresése alkalmával is a maga sorsának intézése, önérvényesítése érdekében foglalkoztatja. Munkáját nem annyira a természetért, jobbágyuráért, mint inkább önmagáért végzi s a természetet és emberi közösséget az előbbi viszonnyal szemben fokozottabban alakítja. A tudatosult »én« tehát kevésbé vész el, olvad bele alkalmazkodással a természetbe, közösségbe, munkába stb.

Ezzel szemben az ünnepnapok zavartalan felszabadulását épen az egzisztenciális bizonytalanság csökkenti. Továbbá a tudatosulás is racionálisabb

felosztást kíván, így pl. a tisztaszoba puszta reprezentációs célja ma már pazarlásnak látszik, «ezzel szemben a családtagok fokozódó igénye és individualizálódása több kis helyiség állandó használatát teszi kívánatossá, melyek a mindennapi szükségleteknek jobban megfelelnek. Ugyanígy a maguk szőtte vagy legalább is otthon készült és hímzett ruhák — melyek néha szülőről gyermekre szálltak — anyagban és díszítésben gazdag pazarlása ma egyszerűbb, de gyakrabban cserélhető öltözeteknek adják át helyüket. A nagy ünnepi lakomák, lakodalmak a szegényeknél anyagiak és józanabb belátás miatt maradnak el, de újabban a jómódú gazdák is racionálisabb ajándékkal, »városi bútorral« stb. bizonyítják tehetős voltukat.

Ezelőtt pl. a pásztornak is külön, egy szegényesebb hétköznapi és egy gazdagon díszített ünnepi sótartója, botja, pipája stb. volt. Ma mindkettőt egyformán kiszorította a sablonos gyári árú. A népi művészet gazdag, ünnepi pompája az előbb ismertetett okok miatt kiveszett s az élet szürkébbé, racionálisabbá vált. Az életkedvet megnyirbálja az anyagi gond s akiben még van fölös energia, azt önérvényesítő tendenciája feltörekvésre, új életpályákra hajtja. A szórakozásnak is új formái nyíltak: könyv, rádió, mozi stb. alakjában.

A parasztélet tehát jómód és szükség hatása alatt egyaránt egyenletesebbé válik. A mindennapi munka küzdelmesebb, több önérvényesítést igényel, az ünnep veszít jelentőségéből, vagy idegen formákat keres. Itt is érvényesül a természet kiegyenlítődésre törekvő tendenciája.

4.) EREDMÉNY

A parasztság szemléletének mai alakulását vizsgálva a következőket látjuk. Az a miliő-egyén viszony, — mely az egyén részéről öntudatlan bennelevést, a miliővel való teljes eggyéolvadást jelentett, — megszűnt s helyét a miliő-egyén tudatos szétválasztása váltja fel. Az egyént és miliőt a tudatos reflexió köti össze. A fejlődés útja belenyugvástól szembehelyezkedés, alkalmazkodástól szabadabb alakítás, szituációhozkötöttségtől nagyobb egyéni szabadság és bizonyos fokú absztrakció felé visz. Ennek megfelelően a parasztság szemléletében a fiziognómiás és a tárgyakhoz kötött, dinamikus, leíró jellegű látásmódot egyrészt racionálisabb sablonizálás, másrészt az objektívebb értékmegismerési helyettesíti. A mágikus szemlélet megszűnik, racionális természetismeret lép a helyére, tér és időszemlélet — városi mintára — absztraktabbá válik. Az erkölcsi fok továbbra is heteronómia marad, de a szociális utilizmus helyett az egyéni utilizmus formáját ölti fel. A közösség megszűnik élő és ható valósai? lenni, individuumokra bomlik. A művészetek élettény szerepe elvész, termékeik pusztulásba és feledésbe merülnek s az újabb műalkotás öncélú tevékenységgé, egyéni foglalkozássá differenciálódik. Komplex, diffúz és megsejtett lényeg helyére *tanult* ismeretek lépnek. Tehát egyéniesiedés, tagolódás, tudatosulás jellemzi ezt a szemléletet, szemben a régi parasztkultúra univerzális értékű, totális szemléletével. Ez azonban az eszméltségi fok változását mutatja, melynek útja a globalitás fázisából a differenciálódás fázisába vezetett.

A differenciálódás viszont sok esetben pusztulást, szétesést, bomlást okozott. Ennek mély pszichológiai oka van. Fejlődéslélektani fejtegetéseinkben hangsúlyoztuk, hogy harmonikus fejlődés csak akkor lehetséges, ha a magasabb fokot az egyén vagy közösség belső érzése teszi időszerűvé, ha tehát áll a lelki benső priusza a külvilág hatásainak poszteriuszával szemben. A parasztság szemléletét ma alakító tényezők azonban túlnyomórészt kívülről jött, erőszakos hatásként zúdultak erre a közösségre.

Az okokat, azok részletezésénél külső és belülről alakító okok szerint csoportosítottuk. Belülről alakító ok volt a termelés módjának megváltozása, mely tehát közvetlenül a parasztság tevékenységéből kiindulva, a természet és az egyén viszonyát alakította át Ez az ok belülről hat ugyan, de nem a parasztság szubjektív fejlődésének eredménye. Az a tudományos fejlődés, mely a racionalizálás alapfát képezi, a városi kultúra terméke volt. Eredetét tekintve tehát, szintén kívülről jött, csak hatásának módja nevezhető belső folyamatnak, de semmiképen sem szubjektív *bensőnek.* Épen ebben a jelenségben rejlik ma a parasztközösség minden lelki zavarának gyökere A parasztság lelkében nem volt meg a szubjektív priusz a rázúduló hatásokkal szemben, így az egyén-miliő konvergenciáját nem benső szükség, hanem külső, erőszakos ráhatás szülte. Ennek megfelelően eredménye is csak zavaros, disszonáns lehetett. Ezért az öregek, maradiak számára, kiknek szemléletük kialakult és megmaradt a globalitás fokán, a mai változás nemegyszer tragédiát jelent, de a haladó fiatalok számára is legtöbbször menekülés, törtetés, széthúzás lesz az eredménye Az a parasztlélek, mely hosszú évszázadokon keresztül, relatíve zavartalanul bontotta ki a maga színeit, az erőszakos külső hatásra szükségképen megrázkódtatáson ment keresztül.

Idő kell ahhoz, míg a panasztság bensőleg, lelkileg is megérik a külső hatások zavartalan, harmonikus átvelietésére.

A külső és belső hatások konvergenciájának tisztult eredményét azonban nemcsak ez a szubjektív ok tette lehetetlenné, hanem maguk a ható okok is zavarosak voltak. Rámutattunk arra, hogy a racionalizálási tervek csak részleteikben valósulhattak meg, éhez járult még a szociális nyomor és a városi hatások önmagukban is zavaros tömkelege.

A differenciálás foka azonban nem az utolsó fejlődési állomás s önmagában is csak szélső és zavart esetekben vezet széteséshez, egység helyett elemek halmazához. Harmonikus, belülről érő fejlődésnél a részek és új viszonylatok felfedezése már magában hordja a struktúrábaágyazódás, új és szükségszerű összeállás lehetőségét. A tudatosulás nemcsak gátláshoz, hanem öntudatos vállaláshoz is vezethet. Az egészséges fejlődésnél a differenciálás nem választható el a velejáró magasabb *egységbe* való koncentrálódástól. Ez azonban épen az előbb «említett, zavart okozó két momentum miatt a parasztságnál lehetetlen volt. A magasabbrendű egység szükségességének felismerését jelzi a különféle szövetkezetekbe való tömörülés. Azonban ezek a törekvések szintén kívülről indulnak s mesterségesen szervezés áldásos lehet, ha eltalálja a belső szükség igényeit, azonban rideg és külsőleges marad, ha ez nem sikerül. Az ily erőszakos, kívülről jövő szervezések nehezen pótolhatják az én - te személyes viszonyon alapuló, öntudatlan és szervezetlen, de annál természetesebb és kötelezőbb régi parasztközösséget Ha azonban bízunk abban, hogy a parasztság lelki érése utoléri a mai, erőszakos változásokat, akkor biztosra vehető, hogy a fejlődés harmonikus menetében maga is kitermeli az új, ma-

gasabbrendű és parasztvoltát öntudatosan vállaló formát. Egy-két biztató példára fejtegetéseink közben utaltunk. Az ilyen értelemben öntudatosult parasztság szemlélete, egész életformája természetesen csak merőben eltérő lehet a régi és most haldokló paraszt szemlélettől és életformától. A differenciálás fázisából a primer globalitás fázisába visszajutni nem lehet, viszont önként adódik az út az újabb egység, a szintézis felé. Ismét hangsúlyozzuk, hogy a fejlődés eme három fázisa nem merev egymásutániságot jelent, hanem a fejlődés a mindenkori állapot differenciálódása és magasabbrendű integrálódása. A két folyamat esyszerre történéséből születő folytonos haladás a differenciáltabb egészek felé.

Annak oka, hogy ma a parasztság szemlélete a szintetikus haladás helyett egyoldalú differenciálódás felé halad sietnek következtében zavart szül, az, hogy a parasztság nem maga termelte ki az őt ma alakító tényezőket, hanem idegen kultúra hatása alá került. Épen ezért a városi kultúrának szinte kötelessége segítő kezet nyújtani abban a válságban, melyet tulajdonképen ő indított el. Lehetséges, hogy a parasztság maga is kiheverné ezt a válságot s egyedül is kitermelné a megoldást. Ez azonban puszta teória, mivel falu és város többé nem igen fog elszakadhatni egymástól. De nem is várhatunk erre ölhetett kezekkel, mert ma a parasztság jóformán egyetlen reménységünk s benne látjuk a magyarság legbecsesebb erőforrását. Tudományos érdeklődésünk és szubjektív érzésünk egyaránt arra kell késztessen bennünket, hogy a parasztsággal, nehéz napjaiban, sorsközösségünket felismerjük és vállaljuk. A külső segítség azonban csak abban az esetben nem okoz ismét zavart és pusztulást, ha igyekszik a segítő munka szellemét a *parasztság szempontjából bensőségessé* tenni s a segítés módját a belső szükségnek megfelelően eltalálni.

Ehez azonban egyetlen út, a megismerés útja vezet.

JEGYZETEK

ELSŐ RÉSZ

[1] V.o. Boda István: Az eszmélések organizálódása. Magyar Psychologiai Szemle. II. l—4. szám.

[2] Lásd: Stern: Person und Sache. I—II—III. Bd. Leipzig. 1923—24.

[3] U.o. I. Bd. 16. old.

[4] Bode: Land, Landkind und Landjugend. Handbuch der pädagogischen Milieukunde. Herausgegeben von A. Buseinann. Halle, 1932, 196 old.

[5] U.o. 199. old.

[6] Miliőkutatás a német Milieukunde szó fordítása. Lásd még 11. jegyzet.

[7] A. Busemann: Einführung in die pädagogische Milieukunde. Handbuch der pädagogischen Milieukunde, 6. old.

[8] V.o. Stern: Die menschliche Persönlichkeit. P. und S., I. Bd/B. To\ábbá Peters: Vererbung geistiger Eigenschaften und psychische Konstitution, Jena, 1925, XIII. Továbbá: Busemann: Pädagogische Milieukunde. Halle, 1927.

[9] Lásd a Stern alapján adott definíciót (L fejezet).

[10] Lásd főként Busemann 7. és 8. jegyzetben idézett munkáit. Továbbá Müller—Freienfels: Erlebnis und Milieu, H. der ped. M. Mindhárom tisztán teória.

[11] Alig néhány nappal azután, hogy e sorok írója az ebben a fejezetben foglalt gondolatmenetet, kissé rövidebb formában a Szociálpolitikai Évkönyv (Budapest, 1935.) számára beküldte, kezébe került a Magyar Psychologiai Szemle készülő 1935. 1. számának egyik korrektúrája, melyben a szerző: Vértes O. József ugyancsak a miliőkutatás problémáival foglalkozik. Tekintve, hogy Magyarországon ezek az első írások, melyek ezzel a kérdéssel teoretikusan foglalkoznak, igen érdekes az, hogy az eddigi külföldi eredményekkel szemben a miliőféleségek vizsgálatánál mindketten, egymástól teljesen függetlenül, a szubjektív és objektív miliők, elnevezésben is csaknem szószerint egyező eredményére jutottunk. Ugyancsak Vértes indokolja cikkében a Milieu szó környezet szóval való fordításának elégtelenségét.

[12] Pl. Munkácsy, Petőfi, Arany stb.

[13] Busemann: H. dér ped. M., 8. old.

[14] Az empirikus törvényszerűség fogalmát a modern anyagszerkezeti kutatások (fizika, kémia, biológia) értelmében használjuk.

[15] Busemann: P. M., Imitation und Suggestion als Milieubezieh ungen.

[16] Zilling: Nachamung und Suggestion. H. dér ped. M.

II. V.o. Bracken: Milieu und Vererbung. H. der ped. M.

[18] Peters: Vererbung geistiger Eigenschaften und Psychische Konstitution. II., Psychologische Vererbungsfragen.

[19] Sutherland: The relationsheep between I. Q. and size of family. Journal of genetic psychology, XVIII. 1—4.

[20] Az ikerkisérletek (Zwillingforschungen) lényegének ismertetését lásd: Bracken: Milieu und Vererbung, H. der ped. M.

[21] Boda: A személyiség végső biopszichés alapjai, Magy. Psych. Szemle, VII. 3—4.

[22] Valentine: Innate bases of fear, J. of gen. psychology, XVII. 3.

[23] Lásd 12. jegyzet.

[24] Boda: Bevezető a lélektanba, Budapest, 1934.

[25] U. o.

[26] U. o.

[27] U.o.

[28] Németül: Milieu-Person System.

[29] Lásd 24. jegyzet.

[30] Lásd 10. jegyzet.

[31] Bartók György: A philosophia lényege, Szeged, 1934. (II. kiadás.)

[32] Lásd 7. jegyzet.

[33] Rodiek: Der bäuerliche Lebenskreis und seine Schule, Berlin, 1933. 5. old.

[34] Várkonyi Hildebrand: A fejlődéslélektani rendszerekről, Magy. Psych. Szemle, VII. 3—4.

[35] Werner: Entwicklungspsychologie, Leipzig, 1933. 40. o.

[36] Lásd 34. jegyzet.

[37] Lásd 35. alatt i. m. 44. old.

[38] Lás 34. jegyzet.

[39] Ehez s az itt következőkhöz v.o. Bartók György: Az erkölcsi érték philosopiája. Kolozsvár, 1911.

MÁSODIK RÉSZ

/. *fejezet.*

[1] Szekfű Gyula: Három nemzedék és ami utána következik. Budapest, 1934. 164—165. old.

[2] Ortutay Gyula: Népmese gyűjtés közben, Magyar Szemle. XIII. 4.

[3] Busemann: P. M. 105. old.

[4] Brentano Lujo: Agrarpolitik,. Stuttgart, 1897. 6. old.

[5] Farkas Geiza: A falusi jellem, Huszadik Század, XXVI.

[6] Erdei Ferenc: Egy parasztváros társadalmi szerkezete. Népünk és Nyelvünk, VI. 4—9.

[7] U. o.

[8] Acsády Ignácz: A magyar jobbágyság története, Budapest, 1908. 252. old.

[9] Werner: Entwicklungspsychologie, Leipzig, 1933.27.o.

[10] U. o. 27 .old.

[11] Várkonyi Hildebrand: Tér és térszemlélet, Pécs, 1925. 53. old.

[12] Werner, i. m. 99. old.

[13] Székely oklevéltár, V. Szerk. dr. Szádeczky Lajos, Kolozsvárt, 1896.

[14] Erdei Ferenc: A makói parasztság társadalomrajza, Makó, 1934. 58. old.

15 Werner: i. m. 323. old.

[16] Szegedi kis kalendárium (1931).

[17] Viski Károly: Díszítőművészet. A magyarság néprajza, II. Budapest.

[18] Bátky Zsigmond: Építkezés. A magyarság néprajza, I. 151. old.

[19] Viski: Díszítőművészet. A magyarság néprajza, II.

[20] Honti János: A néphagyományok megmentéséről. Debreceni Szemle, 1934, máj. 21. old.

[21] Ortutay Gyula: A magyar lélek alapvonásai, Népünk és nyelvünk, V. 7—12.

[22] U. o. 114—115. old.

[28] U.o. 164. old.

[24] Ortutay Gyula: A tánc etnológiája és lélektana, Magy. Psych. Szemle, VII.

[25] Győrffy István: Viselet, A magyarság néprajza, I. 408. old.

//. *fejezet.*

[1] Kaán Károly: Az Alföld problémája. Pécs, 1929. 14. old.

[2] Trócsányi Zoltán: A ponyvafüzettől a néplapig. Magyar Szemle. XVIII. 4.

[3] Simándi Béla: A könyvnélküli falu, Magy. Szemle, XIX. 3.

[4] Az agrársettlement mozgalomban szerzett gyakorlati tapasztalatok.

[5] Kerék Mihály: A magyar mezőgazdasági munkás. Magy. Szemle, XIX. 2.

[6] U. o. Mezőgazdasági munkásságunk egészségügye.

[7] Vozáry Judit: A mezőgazdasági proletariátus helyzete. Kéziratban.

[8] V.o. Szeberényi Lajos: Parasztok a világháború után, Békéscsaba, 1929.

[9] V.o. Erdei Ferenc: A makói parasztság társadalomrajza Család című fejezetével.

[10] U.o. 29. old.

[11] Szekfű Gyula: Három nemzedék és ami utána következik, 420. old.

[12] Matolcsy Mátyás: Agrármunkanélküliség. Magyar Szemle, XVII. 1.

13 Kerék Mihály: A mezőgazdasági munkásság helyzete. Magy. Szemle, XX. 1. — Érdekes adatokat tartalmaz Oláh György: Hárommillió koldus című műve.

[14] Matolcsy Mátyás: Földbirtokpolitika. Magy. Szemle, XVIII. 2.

[15] Lázár Vilmos: A magyar parasztság ideológiai átalakulása. Gondolat I. 3.

[16] Weikert: Strukturanalyse des bäuerlichen Lebenskreises. Zeitschrift für pädagogische Psychologie, 36/4. 108. o.

[17] Ortutay Gyula: Népmesegyűjtés közben; Magy. Szem. XXIII. 4. 347. old.

[18] Kerék Mihály: A magyar mezőgazdasági munkás egészségügye, Magy. Szem. XIX. 4. 347. old.

TARTALOM

ELSŐ RÉSZ.

I. fejezet. Közösséglélektan 9
II. fejezet. Miliőkutatás 16
1. Miliő 20
2. Egyén 25
3. Szintetikus miliő-egyén rendszer 34
4. A miliőkutatás gyakorlata 41
III. fejezet. Fejlődéslélektan 43

MÁSODIK RÉSZ.

I. fejezet. A parasztság régi arca 55
1. Az alkalmazkodás törvénye 57
2. A parasztszemlélet objektiválódása 71
3. A polaritás törvénye 78
4. Eredmény 87
II. fejezet. A mai alakulás 89
1. Az okok csoportosítása és azok lelki hatása 95
2. A parasztszemlélet újabb objektiválódása 106
3. A parasztság életritmusának változása 113
4. Eredmény 115
Jegyzetek 119

A SZEGEDI FIATALOK

immár több, mint félévtizedes munkássága és törekvései nem teljesen ösmeretlenek a magyar közönség előtt. De talán nem veszik rossznéven épen jelen kiadványunk olvasói, ha — a nyomda szívességéből rendelkezésünkre álló — 3 fölös oldalon szemelvényeket közlünk mozgalmunk egyik beszámolójából. Nem »önreklámozás« céljából, hanem mintegy közös válasz-képen az ország különböző részeiből hozzánk érkező kérdezősködésekre és meleg érdeklődésekre, melyekre magunkfcrma ifjúsági csoport adminisztrációja nem tud mmdig kielégítő terjedelemben és pontossággal, levélileg válaszolni.

A *»Szegedi Fiatalok«* legelső jelentkezése 1928 elején történt, mikor még meglehetős szűk körben, de nagy port felvert vitaestéinken a magyar Alföld népének problémáit gyűjtöttük egybe. Az itt még meglehetősen rendszertelenül elmondott megdöbbentő adatok nyilvánosságra hozatala által, amit az egész magyar sajtó élénken kommentált, a szociális tartalmú magyarságért ténylegesen dolgozó új nemzedék sorában történetileg az elsők közé kerültünk. De nem elégedve meg a puszta tények segélyt kiáltó hangjának minél szélesebb körbe való eljuttatásával, a »társadalmi lelkiismeret« ébresztgetésével, közvetlen munkába is kezdtünk és nem várva meg az esetleges intézményes és hivatalos megoldásokat mi magunk szerveztük meg a tanyai agrár-settlement gyakorlati szociális munkáját. Az úgynevezett »kiszállások« során — több százat rendeztünk pár év alatt — hosszabb-rövidebb ideig együtt éltünk a tanyák és falvak szegénységével és amellett, hogy lehető teljes érzelmi kapcsolatba kerültünk a többnyire színmagyar, elhanyagolt és kizsákmányolt nép életével, erőnktől telhetőleg felvilágosítással, ismeretterjesztéssel és konkrété is segítségére voltunk. (Támogatás nélkül, vasúti jegykedvezmény nélkül, bizony csak a magunknak is igen szűkös keresetére utalva. Szemben harcolva a magyar középosztály akkor e tekintetben meglehetősen egységes és ellentétes törekvésű táborával)

A tanyai néppel és a munkássággal való huzamos és elhatározó szolidaritássá, azonossággá mélyült kapcsolat döntően inspirálta a mozgalom művésztagjait, akik kezdettől fogva valami belső ösztön hajtására a legerősebben \ettek ki részüket a mozgalom irányításából.

A mozgalomban a résztvevő írók, művészek, színházi rendezők, publicisták, ethnológusok és szociológusok körében természetesen alakult ki egy, a gyakorlati szociális munkában megedződött és öntudatosult szűkebb munkaközösség megalakításának a szüksége, melynek keretében önálló kiadványsorozat, népművészeti publikációk, kiállítások és előadások rendezése útján módjuk nyíljék a közös hitvallásnak művészi kifejezésére. Ez a szervezet, mely tulajdonképen az agrár-settlement munkában kiképzett fiatalság élcsapatának teremtő szövetsége: a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma.

A Művészeti Kollégium végzi el 1931 vége óta a tanyai munka értelmezését, amikor annak eredményét feloldja és kifejezi a korszerű szellem eszközeivel. Ez a tény viszont sajátosan megkülönböztető kollektív és népi jelleget ad, nemcsak a Kollégium szervezetének, hanem minden alkotásának is. Talán legjellemzőbb ebből a szempontból az a már tizenöt kötetet számoló kiadványsorozat, mely magyar és modern köntösben sorba veszi azokat a problémákat vagy azokat az élményeket, melyek a magyar szellem vagy a nép atmoszférájában adódnak.

A Művészeti Kollégium kiadásában megjelent és immár ötödik évfolyamába lépő Szegedi Kiskalendáriumok az első publikációi a valódi szegedi és környéki népi énekeknek. A magyar parasztlélek újszerű és igazabb megvilágítása pedig úgy művészi, mint karakterológiai téren a Művészeti Kollégium több tagjának legbensőbb ügye. Felhasználja a Kollégium a tanyai helyzet feltárására és annak megváltoztatására irányuló propagandájában a modern fotóművészet eszközeit is, amennyiben nagy képanyagban állítja szembe a városi gazdagság életmódját a tanyai szegénység vergődésével. Tisztában van azzal is, hogy újjáteremtő, strukturális változást csakis a múlt és az adott helyzet alapos és anali-

tikus vizsgálata után lehet megvalósítani és épen ezért az elmúlt év folyamán nagyszabású városismertető tanfolyama kereteben revideálta Szeged és környékének történetét, gazdálkodását és egész szellemi életét.

*

A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának kiadványsorozatából (Szeged, Kárász-utca 9. sz.) a következő kötetek kaphatók:

1. Buday György: Boldogasszony búcsúja. 15 eredeti fametszet. I—II—III. kiadás teljesen kifogyott. A IV., népszerű kiadás ára 2.— P. E fametszetsorozatunk első kiadását a Magyar Bibliofil Társaság az 1931 évben megjelent három legszebb magyar könyv közé sorozta és kitüntette. — 2. Tolnai Gábor: A szabadvers és a lírai formák válsága. (Formatörténeti tanulmány.) Ára 2.— P. — 3. Hont Ferenc: A színjáték. (Tanulmány.) Díszlettervekkel. Ára 2.50 P.— 5. Ortutay Gyula: Mondotta... (Nyíri parasztballadák, betyárnóták.) Buday György nyolc eredeti fametszetével. Ára 3.— P. — 6. Radnóti Miklós: Lábadozó szél. Verseskötet. Ára 2.— P — 7. Baróti Dezső: Juhász Gyula. (Tanulmány.) Ára 2.— P — 8. Tolnai Gábor: Erdély magyar irodalmi élete. (Tanulmány.) Ára 2.50 P — 9. Ortutay Gyula: Tömörkény István. (Tanulmány.) Ára 2.— P — 10. Baróti Dezső: Dugonics András és a barokk regény. (Tanulmány.) Ára 2 P. 11. Buday, George: Book of Ballads. 50 Original Woodcuts. Printed by I. Kner, Gyoma. Introduced by Charles Rosner. (Buday György angolnyelvű bevezető-tanulmánnyal megjelent gyűjteményes fametszet-könyve, mely a Boldogasszony Búcsúját, 7 alföldi és 7 székely népballada illusztrációját, azonkívül az első kiadásban Kolozsváron, az Erdélyi Szépmíves Céh kiadásában megjelent Arany Balladák fametszetű illusztrációit tartalmazza. Ez utóbbi sorozat elnyerte az »1933 év legszebb magyar könyve« kitüntetését.) Ára 7.— P — 12. Radnóti Miklós: Kaffka Margit. (Tanulmány.) Ára 2.— P — 14. Reitzer Béla: A proletárnevelés kérdése. (Nevelésszociológiai bírálat.) Ára 3.— P — 15. Radnóti Miklós: Újhold. Verskötet, Buday György 8 fametszetű illusztrációjával. Ára 2.— P.